گەردونناسی

لەبەر سێبەری قورئان و زانست

چاپی دووەم

کۆکردنەوەو وەرگێرانی

غەریب عەلی عەزیز

هەولێر ٢٠١٢

تەفسیری نوور

گەردوون ناسی لەبەر سێبەری قورئان و زانست

گەردوون ناسی لەبەر سێبەری قورئان و زانست

کۆکردنەوەو وەرگێڕانی
مامۆستا غەریب عەلی عەزیز

وەزارەتی رۆشنبیری و لاوان
بەڕێوەبەرایەتی گشتی رۆژنامەنووسی و چاپ و بڵاوکردنەوە
بەڕێوەبەرایەتی بڵاوکردنەوەی هەولێر

ناوی کتێب: گەردوون ناسی لەبەر سێبەری قورئان و زانست
ئامادەو وەرگێڕانی: غەریب عەلی عەزیز
نەخشەسازی ناوەڕۆك: ئاری ئەحمەد
نەخشەسازی بەرگ: ئامانج ئال ئەمین
چاپی دووەم، چاپخانەی رۆشنبیری – هەولێر ۲۰۱۲
چاپی یەکەم: ۲۰۱۰

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان
ژمارەی سپاردنی (۳۱۳) ساڵی (۲۰۱۲)ی پێدراوە

* مافی چاپکردنی پارێزراوە بۆ وەزارەتی رۆشنبیری و لاوان و خاوەنی کتێبەکە
* ئەم کتێبەو کتێبەکانی وەزارەتی رۆشنبیری لەسەر ئەم سایتە بخوێنەوە
www. Kurdchap. com

بسم الله الرحمان الرحيم

هذا من فضل ر بي

پێشەکی بەناوی خودای بەخشندەو میهرەبان بەرێزان هەر لەو ڕۆژەوە کە ئادەمیزاد لەسەر ڕووی زەمین پەیابووە تاوەکو ئێستاش مرۆڤ بەچاوێکی حورمەت و پڕ بایەخ سەیری ئاسمان و ئەستێرەکانی کردووە، زۆر هەوڵی داوە کە هەندێك نهێنیان بزانێ جاران هۆی بەرێوە چوونی مرۆڤ – کشتوکاڵ و ئاژەڵ داری بووە، جا لەبەر ئەوە پێش هەموو شتێك هەوڵی زانینی وەرزەکانی ساڵی داوە تاوەکو ڕۆژەکانی خۆش و ناخۆشی ساڵ بزانێ لەگەرماو سەرماو تەڕو ووشکی، ڕۆژ و مانگەکانی بە نیشانە لەسەر دارو بەرد داناوە بۆ نموونە ئەو بەردەی کە لە ئەشکەوتی (شانەدەر) دۆزراوە-١٢- نیشانەی لەسەر بوو کە مێژووەکەی -٥٠- هەزار ساڵ پێش ئیمڕۆیە هەتا زەمانە هات ئەم زانستە بایەخدارانەی زۆر بو لەسەردەم بابلی بۆ زانینی ڕۆژەکانی ساڵ نیزامی شەستیان بەکار هێناوە واتە ساڵیان کردووە بە – ٣٦٠- ڕۆژ-، هەروەها پێنج ئەستێرەیان دیاری کردووە (عەتارد، زوهرە، مەرخ، موشتەری، زوحەل)، هەروەها یۆنانی و ڕۆمیەکانیش هەولێکی زۆریان داوە ئیستا زۆر بەی ناوی ئەستێرەکان بەزمانی – یۆنانی یە، ئالەتی – قیبلەنامەو ئوسترلاب هەر ئەوان دروستیان کردووە، بەلاّم هەر زانایەی جۆرە بۆ چونەکی هەبووە لەبارەی خولانەوەی ئەستێرەکان تازەمانێکی درەنگیش ئەستێرەناسی بەزانستی (عیلم التنجیم) لە قەڵەم ئەدرا واتە بۆ فاڵگرتنەوە ئێستاش ئەم دیاردەیە هەرماوە کە زۆربەی ڕۆژنامەکان و بوورجەکان

دەنووسن هەرجالەی شتەکی دەڵێن هەر ئەو زانستە پاشان بووە (عیلم الهیئە) کە ئێستا زاناکان بەوردی دەیانەوێ لە نهێنی ئەستێرەکان بگەن (ئەم پەرتووکەش کەمن نووسیومەوە تەنها نامیلکەیەکی زۆر گچکەیە لەو بابەتە تەنها بۆ زانیاریی گشتی یەو بەس) چونکە تازانست پێش بکەوێ نهێنی زۆر تر ئاشکرادەبێ، هیوا دارم لەکەم و کورتیەکانم چاو پۆشی بکەن، وەمنیش لەلایان خۆمەوە چەندەها ساڵ بۆ ئەو مەبەستە هەوڵمداوە هەربەتەنیا نووسینەکەم لەناو پەرتووکەکان وەرنەگرتووە، جاری واهەبووە گوتویانە کەسێکی شارەزا لە فلانەشوێن هەیە بەدوایدا گەڕاوم سوودم لێوەرگرتووە خۆشم تاقیم کردۆتەوە، دواجار سوپاستان دەکەم کەڕێز لە بۆ چونەکانم بگرن.

مامۆستا غریب علی عزیز

بەشی یەکەم

ساڵنامەکان

ساڵنامەی کوردی

ئوسترلاب

گۆی فەلەکی وێنەی
ئەستێرەکانی لەسەر کراوە

پەیدابوونی ساڵ نامە و دروستکردنی

لەسەر دەمایەکی زۆر کۆنەوە ئادەمیزاد هەوڵی داوە کە ساڵنامە دروست بکات، هەنگاو بەهەنگاو هەوڵی خستۆتە گەڕۆلەکۆندا خەڵکی بەهۆی ڕووداو یاخود بەسەر هات مێژووی دیاری کردووە بۆ نمونە گوتوویانە ساڵی سەفەر بەلك، یان ساڵی گرانی گەورە، یان ساڵی بەفرە ئەستوورەکە، وەنەبێ وەرزەکانیان نەزانیبێ، بەڵی زانیو یانە، هەروەها زانیویانە ساڵ دوانزەمانگە بابلیەکان نەریتی شەستیان بەکار هیناوە،واتە ساڵیان کردوەبە -٣٦٠- ڕۆژ زەردەشتی لەسەر وەرزەکانی ساڵ ساڵنامەیان دروست کردووە. بۆزانینی وەرزەکانی کشتوکاڵی قووچەکە بەردیان کردووە بەنیشانە، زۆر شوێن لەکوردستان هەیە بۆ ئەم مەرامە بەکار هاتوون، لەدونیادا هەر نەتەوەیەك هەوڵی داوە بۆساڵنامە دروست کردن،ئینجا بۆ [redacted] مەبەستی ئاینی بووە یادونیایی گرنگ ئەوەیە هەوڵدراوە، ئیستا چەند نموونەی باسەکەمان بەووردی دەردەخەین.

سالنامەکان

مێژووی ساڵ نامەکان

ساڵنامەی زاینی

مرۆڤ زۆر هەوڵی داوە کەحیساباتی ڕۆژانەی خۆی بزانێ، جالەبەر ئەوە تێکۆشاوەکە بەهۆی شتێکەوە ئەم کارە بکات . زاناکانی کۆن هەموو هەوڵی خۆیان خستۆتە گەر بۆ ئەوە مەبەستە، هەنگاو بەهەنگاو باسیان دەکەین.

ساڵنامەی میتۆنی:

میتۆن – ٤٣٣- ساڵ پێش زایین لە یۆنان ساڵنامەیەکی داناو کە خشتەکانی بەئاوی زێڕ لەسەر بتەکان نوسیوە، ژمارەی -١٩- ی کردووە بەکلیلی ساڵنامەکەوە بەپێی ساڵنامەکەهەر ڕۆژەکی ساڵ سەری ساڵ بێت پاش -١٩- ساڵ هەر ئەو ڕۆژە دەبێتەوە سەری ساڵ، ئەم کارەی لەبەر ئەوەکردە کە ڕۆژانی جەژن نەگۆڕێ.

ساڵنامەی قەیسەری:-

قەیسەر- اغسطوسی یەکەم – کە ئەو نازناوەی هەڵگرتووە لەزگی دایکی دەبێ دایکی دەمرێ دکتۆرەکان زگی دایکی دەدڕن وەبەساغی دەری دێنن، دواجار ووشەی قەیسەر بووە نازناوی هەموو پاشاکانی ڕۆم، ئەم پاشایە ساڵنامەیەکی داناوە بۆ یەکەم جار بەڵام کەم و کورتی زۆری هەبووە.

سالنامەی انطۆنیۆس:

قەیسەر انگۆنیۆس داوای لە – بطلیمۆس کردکە سالنامەی پێشوو دەست کاری بکات ئەویش هەستا بەزیادکردنی ڕۆژێك بۆ سالنامەکە، بەلاّم دیسان هەلەی تێکەوت.

سالنامەی یۆلیۆسی:

ئەم سالنامەیە لەلایەن– سیجینۆس– داندراوە–٤٥– سال پێش زایین، بەلاّم دەرکەوت کەلە – ٤٠٠– سال– سێ ڕۆژ جیاوازی ڕوودەدات.

سالنامەی قسطنطین:

سەردەمی ئەم پاشایە بت پەرستی نما چونکە خۆی و دایکی – هیلینا– بوونە مەسیحی جالەبەر ئەوە داوا لە – دقلیانۆس– کرد کە لەسەر ڕۆژی لەدایك بوونی حەزرەتی عیسا سالنامەیەك دابنێ، بەلاّم دیسانەوە سەرەسالکان جێگایان دەگۆرا.

سالنامەی گریگۆری:

پاپا گریگۆر داوای لە – کلافسیۆس کرد کە سالنامەکە دەست کاری بکات، ئەویش هەستا بەگۆڕینی ڕۆژی– چواری اکتۆبەر بە ڕۆژی پانزەی اکتۆبەر، هەروەها ڕۆژێکی بۆسالەکە زیاد کرد واتە هەر چوار سال جارێکی کردە کەبیسە–٣٦٦– ڕۆژ، بەلاّم سەرئەنجام ئەویش کەمو کورتی تێکەوت.

زانا – ئەرملین– ئەمجارە بەپێی وەرزەکانی سالی کردە چواربەش، وەیەکی کانونی یەکەمی کردە سەری سال و پێنج ڕۆژی ئاخنی یەناو مانگەکان، واتە شوباتی کردە– ٢٩– ڕۆژ هەرچوار سال جارێك بەم جۆرە سالنامەی زایینی دانا کە تاکو ئێستاش پەیرەو دەکرێ.

ساڵنامەی ڕۆمی:

ئـەم سـاڵنامەیە لەلایـەن- ئەسـکەندەری مەقـدۆنی دانـدراوە لـەو ڕۆژەی - قودسـی - داگیرکـردوە، تەمـەنی -١٧- سـاڵ بـووە. پـێش ئـەو سـاڵنامەی - قبطی - باوبوە کەلەسەر بەدەرکەوتنی ئەستێرەی گەلاوێژ.

ساڵنامەی ڕۆمی حـەوت ڕۆژ پـێش سـاڵنامەی زاییـنی یە، حیسـاب گـەرەکانی کوردسـتان زۆر ئـەم سـاڵ نامەیـە بـەکار دەێـنن چـونکە لەگـەڵ کەشـوهەوای کوردسـتان لـەبارە،ناوی مانگـەکانی بـەم جۆرەیـە:- (بنواریـۆس، مرطیبـۆس، افلیروۆس، مایۆس،یۆنیۆس،یۆلیۆس،اغسگۆس،

بطریۆس، طبریۆس، نۆامبەرۆس، دمریۆس).

ساڵنامەی جۆلیانی:

ئەم ساڵنامەیە زانایانی فەلەکی دایان ناوە بۆ مـەرامی خۆیـان - سـکالینجەر- لەساڵی ١٥٨٢ ز - دایناوە وەسەرەتاکانی - ساڵی ٤٧١٣- پێش زاین دەست پێدەکات، واتە گەرساڵی - ٢٠٠٠- ز وەرگـرین بـەم حیسابە دەکاتـە سـاڵی - ٦٧١٣- جۆلیانی.

ساڵنامەی قبطی:

ئـــەم ســـاڵنامەیەدەگەڕێتەوە ســـەردەم فیرعەونـــەکان جـــاران ئـــیش بـــەم ساڵنامەیەدەکرا لەسـەرتا سـەری جیهـانۆ سـاڵنامەکە لەسـەر بەدەرکـەوتنی ئەستێرەی - گەلاوێژ- داندراوە لـەولاتی میسر، وەسـەرەتاکەی لـە - ٢١-٨- دەسـت پێـدەکات، وەنـاوی مانگـەکان بـەم شـێوەیە: (تـووت، بابـە،هاتور، کهیک،طؤبة،أمشیر،برمهات،بەرمۆدە،بشنس،بەئۆنە، ابیب ،میسرا).

ساڵنامەی عیبری:

ئەم ساڵنامەیە سەرەتاکەی لەوڕۆژە بۆ داندراوە کە حەزرەتی موسا لەدەریای سور پەریوە خودای مەزن لەفیرعەون ڕزگاری کرد. ساڵنامەکە بەدووشێوە داندراوە- عبور- بەسیطبةو مەرجەی نابێت سەری ساڵ ئەم ڕۆژانە بێت(یەك شەم ، چوارشەم، هەینی) ناوی مانگەکان بەم شێوەیە: (تشرا، مەرحشوان، کسلیول، طیبت، شفط، اژر، نیس، ایزە، سیوە، تەمز، اوب، ایلل) بەڵام ئێستا ئەوانیش لەسەر ساڵنامەی زایینی دەڕۆن.

مێژووی سەر هەڵدانی ساڵنامەی کۆچی

ماوەیەکی زۆرە عەرەبەکان لەسەر ساڵنامەی ئیسماعیلی دەڕۆیشتن، پاشان عەرەبەکان دەستیان بە — نەسیئ- کرد واتە لە چوارساڵێك ساڵ دەبووە سێزدە مانگ ئەو زانایانەی ئەوەیان دەکرد پێان دەگوتن- قەلامس- لەوانە ئەبو پماما- کە ئاینی جولەکە پەیابوو هەر لەسەر شێوەیە دەڕۆیشتن. عەرەبەکان چونکە لەشەر و شۆرو ئاژاوەبوون بەم کارە جێگای مانگە موحەرەمەکانیان دەگۆری بەپێی بەرژەوەندی خۆیان.

ناوی مانگەکانیش بەم جۆرەبو:- (مئوتەمەر، ناجر، خووان، صوان، حنتم، زبای، اصم، عادی، نافق، واغل، براك)ئەو ناوانە لەندێ شوێنی تر ناوەکانیان دەگۆرا بەم شێوەیە:-

(نامق ، ثقیل ، طلیق، ناجر، اسلخ، امیح، احلك، کسع، زاهر، براك، صرف، نعش)هەروەها ناوی ڕۆژەکانی حەفتەش بەم جۆرە بوو:-

(اول، اهون،جوبار، دوبار، مئونیس،عروبە، شەمەلەدواوە داندراوڕۆژی بەتاڵ بو. کە ئاینی ئیسلام پەیابو ئەوانیش لەپێشا مێژوویان زۆربەکەمی بەکاردەهێنابەتایبەت لە ژیانی ڕۆژانەدا، وەساڵەکانیان بەم جۆرەناو دەبرد:-
(ساڵی الاذن، ساڵی الامر بالقتال، ساڵی التمحیص، ساڵی الترفیە، ساڵی الزلزال، ساڵی الاستئناس، ساڵی الاستغلاب، ساڵی الاستوای، ساڵی البرئة، ساڵی الوداع). پاشی ئەوەی ئەم ئایەتە نازل بوو کە خودای مەزن دەفەرمووێ:(انما النسیئ زیادەفی الکفر)موسلمانان کەوتنە ڕێك خستنی ناوی مانگەکان بەم شێوەیە:-
(محرم، صفر، ربیع الاول، ربیع الثانی، جماد الاول، جماد الثانی، جماد الاخرە، رجب، شعبان، رمضان، شوال، ذی القعدە، ذی الحجە) هەروەها ناوی ڕۆژەکانی حەفتەشیان دانا:- (السبت، الاحد، الاثنین، الثلاثاء ،الاربعاء، الخمیس، الجمعە).
دیسانەوە بەکەمی بەکار دەهات تاسەر دەمی ئیمامی عومەر کەنامە دەنووسرا مێژووی لەسەر نەبوو نەیان دەزانی چ ڕۆژێك نووسراوە، جا لەبەر ئەوەئەوانیش داوایان کرد کەساڵنامەیەکیان هەبێ. هەموو لایەك بڕیاریاندا لە -١٦-تەموزی - ٦٢٢- زاینی کەدەست بە دانانی ساڵنامەکە بکەن، ئەو ڕۆژە کۆچ کردنیان بۆ مەدینە سەری ساڵبێ بەڵام سودفەی کرد - ١٢- ربیع الاول- مەجبور بون کە ئەم جیاوازیە چاك بکەن یەکسەر مانگی - محرم- بکەنەسەری ساڵی کۆچی. ئەم ساڵنامەیە لەسەر حیسابی هەلاتنی مانگ داندراوە کە هەر ساڵەی دە ڕۆژدێتە پێش مانگەکانیش بەگوێرەی وەرزەکانی ساڵ شوێنیان دەگۆرێ . دوای ئەم گۆران کاریە مێژوو لەسەر هەر نووسراوێك داندرا.

ڕووداوەکانی مانگەکان:-

١- محرم/ ڕۆژی نۆیەم و دەیەمی تاسوعاو عاشورایە، هەر لەو ڕۆژە حەزرەتی موسا لەفیرعەون رزگاری بوو.

٢- صفر/ لەو ڕۆژەوە پێغەمبەر لەلایەن خودا فەرمانی غەزای پێدرا. دووی مانگ چەژنی ئەمەویەکانە ، هەرلەو ڕۆژە کەعەباسیەکان سەرکەوتن سەری ئیمامی حوسێنیان هیناوە لای لاشەکەی .

٢٣/ی مانگ ڕۆژی سەرکەوتنی عەباسیەکانەبەسەر ئەمەویەکان.

٢٤/ی مانگ پێغەمبەر چۆتە ئەشکەوتی (حرا ء)

٣- ربيع الاول/ یەکیّ مانگ دەرگای خێرات دەکرێتەوە... ١٠-ی مانگ پێغەمبەر ژنی هێناوە...١٢-ی مانگ ڕۆژی لەدایك بوونی پێغەمبەرە.

٤- ربيع الثاني/ ٤ی مانگ حەجاج ئاگری لەشاری مەکە بەرداوە،١٤،ی فەرزی نوێژکرا ،٢٥،ی غەزەوات دەستی پێکردوە.

٥- جمادي الاول/٨ی مانگ لەدایك بوونی ئیمامی عەلیە،١٢،ی شەری جمل ڕویدا.

٦- جماد الاخر/....

٧- رجب/ ٢٧ی شەوی ئیسراو میحراجە، ١٢ ی وەلادەتی ئیمام جەعفەر سادقە ٤-ی حەزرەتی نوح سواری پاپۆرەکەی بووە،١٥ی دوعا لەو شەوە قبوڵە.

٨- شعبان/٣ی حەزرەتی حوسێن لەدایك بووە،٤ی ولادەتی حەزرەتی حەسەنە،١٥ی شەوی بەراتە ،١٦ی قیبلەی موسلمانان لەقودسەوە گۆرا بۆ مەکە

٩- رەمەزان/ فەرزی ڕۆژوو کراوە، ٧ی تەورات بەخەڵات دراوە بەحەزرەتی موسا، ٨ی ئینجیل بەخەڵات دراوە بەحەزرەتی عیسا، ١٩ی شاری مەکە فەتح کراوە، ٢٥ی دەوڵەتی عەباسی دامەزراوە. هەر لەو مانگە قورئان هاتۆتە خوار.

١٠- شوال/ لەو مانگە هەنگوین بەخەڵات دراوە بەمێش هەنگ لەبەر ئەوە خۆی بەگەورەنەزانیوە، ١٧ی شەڕی ئوحودەو شەهید بوونی ئیمامی هەمزەیە ،٢٥ی قەومی عاد لەناوچوون.

١١- ذی القعدة/ لەو مانگەدا حەزەتی موسا، ٣٠ی ڕۆژی بۆ داندرا بۆ ئەوەی دەستوراتی خودایی وەرگری پاشان خودای مەزن کردیە چل ڕۆژ ،٥ی حەزرەتی ئیبراهیم دیواری کەعبەی دروست کردووە، ١٤ی حەزرەتی یونس لەناو زگی حوت دەرباوی بووە.

١٢- ذی الحجة/ ١ی فاتیمەتولزوهرا شوی بەئیمامی عەلی کردوە، ٨ی لەو ڕۆژی خەمی ئاو دابین کردنی حاجیان بووە، ٩ی عەرەفەیە، ١٠ی جەژنی قوربانە، ٢٦ی خودا لەحەزرەتی داود خۆش بوو، ٢٨ی ڕۆژی خەلافەتی ئیمامی عەلیە.

- لەسەردەمی عەباسیان ئەستێرەناسی زۆرپێش کەوت بەتایبەت سەردەم- مأمون- چەندین ڕوانگە لە- هەولێر- مەراغە - دینەوەر، بروجەر، ئامەد، خورئاسان، شاخی سەهەند، داندرا. لەسەردەم موستەنسیر بیلا زۆر پێشکەوتنی بەخۆیەوە بینی.

سالنامەی تورکی

شاری ئەستەنبول پایتەختی دەولەتی عوسمانی بووە، جا لەبەر ئەمە وەکو سالنامەی زاینی لەسەرەتای زاستانەوە دەست پێدەکات، وەناوی مانگەکان بەم شێوەیەداندراوە:-

(ئۆجاك، شوبات، مارت، نیسان، مایس، حوزیران، تەموز، اب، ایلول نکیم، ئلغ ئای، کچك ئای، برینجی ئای، یەکنجی ئای، ئالتنجی ئای، باشنجی ئای،سکسنجی ئای، دوقسنجی ئای ،ئۆننجی ئای، تورتنجی ئای، بێجنجی ئای ئینجئای).

سالنامەی فارسی

لەدانانی سەرەتای سالنامەی فارسی ئەفسانەو راستی تێکەلە، هەندێ مێژوونوسی کۆنی ئێرانی دەبنەوە سەر کیومەرث (گلشا)کە بەیکەم مروڤی سەرزەوی دادەنرێن،سەجەرەی هەمووپاشاکانی ئێران دەبنەوە سەری، سەرەتای دونیا دەبەنەوە پێش- ١٢- هەزارسال هەندێکی تر لەناو چونی - داریوش- بەسەرەتا دادەنێن. هەندێکی تر لەحوکمرانی- ئەردەشێری بابەکانەوە دەست پێدەکەن. دوایین مێژو نوس سەرەتاکەی بە لەناو چوونی - یەزدەگردی کوری شەهریار دەست پێدەکەن. ئەو سالنامەیەی ئێستا کەلەسەری‌تەقویمی نەورۆزی داندراوە واپێدەچێ سەردەم ئاینی زەردەشتی ناوی مانگەکان داندرابێت، مانگەکان بەم جۆرەن:- (فەردوین، ئۆردی بەهەشت، خورداد، تیرماه،بەهمەن،ئەسفەند، سەرەتاکەی لەمانگی نەورۆزی بەهار دەست پێدەکات کەلای گەلانی ئێران زۆر پیرۆزە-)

١- سەرەتای ئاودانی دونیایە
٢- ئەستێرەناسان دەڵێن ئەستێرەی بەخت- موشتەری - خودا دروستی کردوە.
٣- کاوەی ئاسنگەر توانی کۆتایی بەزولمی - ئەژدیهاکی زۆرداربهێنێ
٤- حەزرەتی سلێمان ئەنگوستیلەکەی دۆزیەوە کە- سەخری- جن دزیبووی
٥- پاشایی ئەفسانە جەم توانیویاتی بەسەر شەیتانەکاندا سەرکەوێ کەبەری باو بارانیان گرتبو گرانیان بەسەر دونیاداهێنابوو.
٦- شەوی نەورۆز دوعاقبول دەبێ.
٧- شەوی نەورۆز مەلائیکەتی رەحمەت دێنە سەرزەوی بەرەکەت دەرێژینن.

ساڵنامەی کوردی

ئەم ساڵنامەیە/ ٧٠٠- ساڵ پێش زاینەوە دەست پێدەکات، واتە ساڵی - ٢٠٠٠ ز دەکاتە ٢٧٠٠ کوردی کەلەسەر وەرزەکانی ساڵ داندراوە، سەرەتاکەی لەمانگی نەورۆزەوە دەست پێدەکات،بەلأم لەهەرناوچەیەکی کوردستان ناوی مانگەکانجیاوازی بەخۆوەدەبینی، هەندێکیان دەخینە پێش چاو:-
* کوردستانی عێراق: (نەورۆز- گوڵان- جۆزەردان- پوشپەر- خەرمانان- گەلاوێژ- رەزبەر- گەلارێزان- سەرماوەز- بەفران بار- رێبەندان- رەشەمە.
نەورۆز، خاکەلێوە،گوڵان، بانەمەر، گەلاریزان، خەزەلوەر، رەشەمە، بازبەران.

* کوردستانی ئێران: نەوسان(بارانان،جێژنان)، گوڵان(هەواران)، زاردان(باران بران)، گڕان(نۆنەخشان) ()سۆران(هەنگوان)، بەران، وەران،ساران(ئاوران، خوساران)،بەفران، بەندان(چڵان)، بەران، وەران، ساران(ئاوران، خوساران)،بەفران، بەندان،(چلان)، پۆلان(مشکین نام).
* مانگەکانی جەلالەدین ئارالەسالنامەکەی: چیمەن ئارا،گولئاوەر، جان برور، گەرماخیز، ئاتەش بیز، جانبەخش، دژم خۆیی، باران
ریز،ئاندۆگین،سەرمادە،بەفر ئاوەر، مشکین نام.
* مانگەکانی ئاڤێستای: (فروتی، ئارت، هائۆرنات، تیشتری، تامرتات، خشتهاوەر، میترا،ئابان، هاتوش(جزوە))وەهۆمەند، سەعدئارمز.
سالنامەی زەردەشتی ١٧٣٨ سالّ پێش زایینەواتە ساڵی ٢٠٠٠ دەکاتە ٣٧٣٨ زاردەشتی.

مێژووی ئەستێرەناسی لەکوردستانی عێراق

گەلەکەمان خاوەن شارستانیەتەکی گەورەیەلەهەمو بوارێکدا،هەمیشە زاناکانمان لە ریزی پێشەوە بوون. زانستی ئەستێرەناسی جاران لە هەموو حوجرەیەکی فەقێیان دەخوێندرا مەلا ئیجازەی نەدەدرایّ گەر ئەم عیلمەی نەزانیبا، چەنکە دەبوایە مەلای گوند هەمو کاتی فەرزەکان و جەژنەکان و مانگەکان و موناسەبەکان بزانیّ، جالەبەر ئەوەزاناکان زۆر هەولی فێربوونی ئەم زانستەیان داوە، نمونەی زانایانزۆرە تا جارێکیان کۆمەلێك قەشە دەیانەوەیّ شێخی بریفکان تاقی بکەنەوە لیی دەپرسن ئایا خودا دەرەجەی بۆ ئاسمانەکان داناوە ئەویش یەکسەردەفەرمویّ(رفیع الدرجات)بە حیسابی ئەبجەدی دەکاتە ٣٦٠ دەرەجە قەشەکان بێدەنگ دەبن. لەقەدیم وتراوە

کەمەلایەکان وەعزیان خوێندۆتەوە بۆترساندنی خەلکی ووتویانە کە دونیا لەسەر پشتی گاو ماسی ڕاوەستاوە ئەگەر خەڵکی تۆبە نەکەن ئەوا ماسیکە خۆی دەجولێنێ گایەکەی سەرپشتی جێی لەق دەبێ و دونیا تێکدەچێ، وەنەبێ زاناکانی کورد ساویلکەبووبن لەحیسابی بورجەکان بەلاّم گەر مەلا باسی ئاسمان و بورجی بکردایە دەیانگوت دەستی لەکاری خوداداوە مەلایان شار بەدەر دەکرد چونکە خەڵکەکە زۆربەی هەرە زۆری نەخوێندەوار بوون لەمەقسەدی مەلانەدەگەیشتن کە بەلێ خودای مەزن دوازدە بورجی بۆ ئەستێرەکانی ئاسمان داناوە لەوانە بورجی- گاو- نەهەنگ- کەتەنها بورجی - حەمل- لە نێوانیان دایە کە ئەو سێ مانگەی ئەو بورجانە هەرەتی باران بارین و ئاو زۆریە. زۆرجار مانگ یان خۆر گیراوە گوتویانە گوایە کەوتۆتە ناوزاری نەهەنگ دەست کراوە بەدۆڵ و دەفە لێدان زکرکردن یان تەقە بەئاسمانە هاوا هاوار ئاخیر زەمانە، بەلاّم کەلەی بکۆڵیەوە زۆرجار کەمانگ و خۆر گیراوە خۆر لەبوورجی - نەهەنگ بووەکە ڕووداوەکە ڕووی داوە، بەلاّم زانایاکان نەیان درکاندوەلەبەر ئەم حەدیسەی پێغەمبەر دەفەرمووێ:(کلم الناس قدرعقولهم) دوزانست هەیە لەم بارەوە یەکیان :علم تنجیم-ی پێدەوترێ کەیەهۆی کەلوەکان زۆر فرەوان دەکات لەباسی گەورەو بچوکە ئەستێرەکان و دوورونزیکیان کەتاکو ئێستاش لێکۆلینەوەی زانایان هەربەردەوامە. لەکوردستان زاناکان گەلێك ڕوانگەیان داناوە کەتاکو ئێستاش پەیرو دەکرێت، لەچاندنی کشتوکاڵ و هاتنی سەرماو گەرما، لەو ڕوانگانە:-

١- ڕوانگەی باری گچکە – مەلانەبی- لەساڵی – ١٥٠٠ز لەسێوەیل لە داوێن سورکێودایناوە.
٢- ڕوانگەی شاربازێر، کەمامۆستا شێخ عەلی کۆسە دایناوە.
٣- ڕوانگەی- کانی تو- لە شاخی- هێلانەقەل- لەبەری مەرگە- بنەماڵەی مەلا رئوف حیسابیان پێکردوە.
٣- روانگەیکەلیخان لەگوندی سونگ دامەزراوە لەگەل حیسابی- کێلەشینە.
٤- روانگەی گردە سۆری لاجان.
٥- روانگەی گلەزەردە- کە شێخ حەسەنی گلە زەردە دایمەزراندوە.
٦- روانگەی – گوندی گراو – لەشاخی پیرمام-

گوندی – گراو- کەوتۆتە رۆژ ئاوای – سەری ڕەش – لەناو دۆڵێکدایە لەوەختی خۆی بنەماڵەی – مەلا عبدولای گەورە شوێنەکەیان ئاوەدان کردوە کەزانایەکی گەورەبووە پشتاو پشت نەوەکانی زانابوون، لەوانە، مەلا هۆمەر ڕوانگەیەکی داناوە لەسەر شاخی لولکان،کە چەندین نیشانەی قوچەکی بەردی بەگویرەی کەلوەکان داناوە. ڕوانگەکە لە کورترین رۆژساڵ دەست پێدەکات وە لە درێژترین ڕۆژی ساڵ کۆتایی دێت. ئەستێرەی – پێرو- و خۆری کردوە بەقیاس بۆ ئەم سەرو ئەوسەر، بەم شێوەیە:
١- گەر- خۆر / لەسەر قوچەکی تەرازو ئاوابو مانای کۆتایی زستانە.
٢- گەر- خۆر/ لەسەر قوچەکی پێرو ئاوابو مانای هاوینەو کۆتایی بەهار
٣- گەر- خۆر/ لەسەر قوچەکی – گەلاوێژ- ئاوابو مانای نیوەی زستانە.
٤- گەر- خۆر/ لەگەرانەوە گەیشتە سەر قوچەکی تەرازو مانای پایز.
٥- گەر- خۆر/ لەگەرانەوەدا بەسەر قوچەکی تەرازی ئاوابو نیوەی پاییزە.

یەکەم قوچەکی روانگەکە کەلوی- جەدیە- کەدەکاتەسەری زستان و کورترین ڕۆژ.

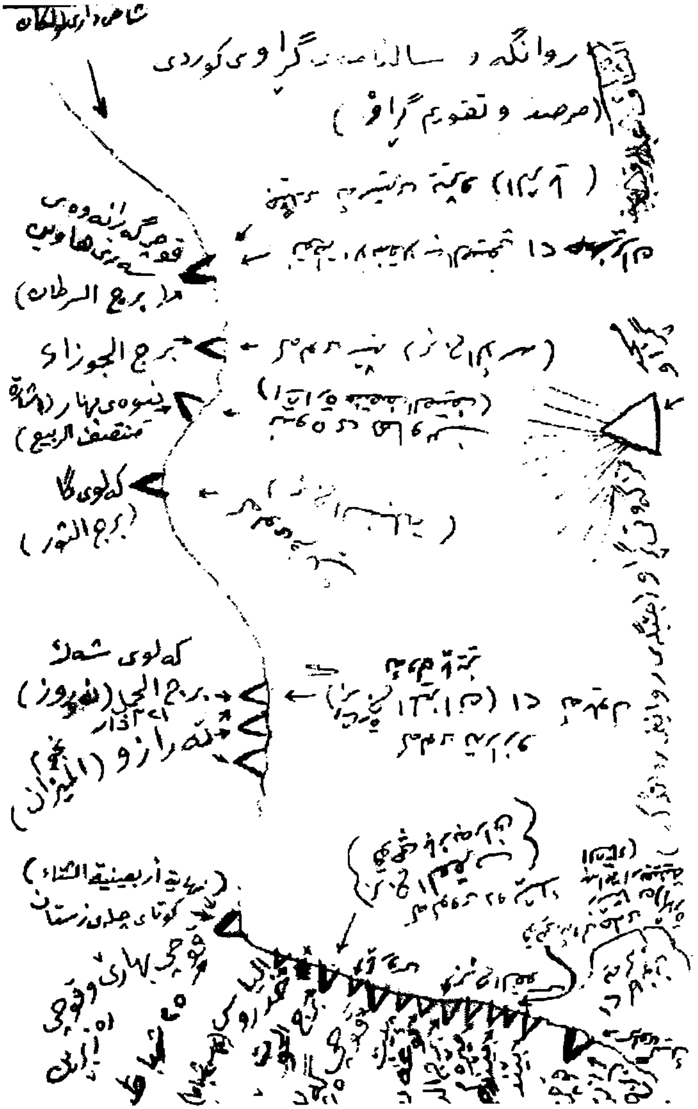
ڕوانگە و سالنامەی گراوی کوردی
(مرصد و تقویم گراو)
(برج السرطان)
برج الجوزاء
(منتصف الربیع)
(برج الثور)
برج الحمل (نوروز)
(المیزان)
(نهایة أربعینیة الشتاء)
کوتای چلەی زستان

لــەوێوەو ووردە ووردە خــۆر بــەرەو هــەوراز دەرواتــا دەگاتــە قوچــەکی کەوان(القوس) بەماوەی -٢٥- ڕۆژ ئەم جارە حیسابی چلەی زستان دەست پێدەکات کە چەند قوچەکەکیان بۆ کراوە ئەمجارە بەم شێوەیە- بێند* بێندرخە* مێرەمنۆغەن* پێت و پارۆس* خدر ئیلیاس. ئەمجار چلەی زستان تەواو دەبێ وەپاش - ٢٥- ڕۆژ بەهار دێت، وەلە -٢٥- شوبات رەزبرین دەست پێدەکات(ئەو حیسابە لەگەرمێن حەوترۆژ پێشتر کۆتایی دێت).

خۆر هەر سەر درکەوێ بەرەو بەهار دەروا، لەسەر قوچەکی حەمل ئاوادەبێ، ئەم جار رو لە قوچەکەکانی - کەلوی گا- و جیوك تێدەپەرێ تادەگاتە قوچەکی قرژاڵ وەلەوێ کۆتایدێت وەدەبێ بەهاوین، پاشان دیسان خۆر بەرەو خوار دێتەوە وردە وردە کات کورت دەبێت تادەگاتە کورترین ڕۆژی زستان. قوچەکی کەلوی تەرازو لەروانگەکە لە هەلکشانی خۆر دەبێتە دەستپێکردنی رەز برین، لەگەرانەوەی خۆروە ئاوابونی لەسەر ئەم قوچەکەکاتی تۆدانی گەنم و جۆیە.(وێنەی ساڵنامە)

ئوسترلاب

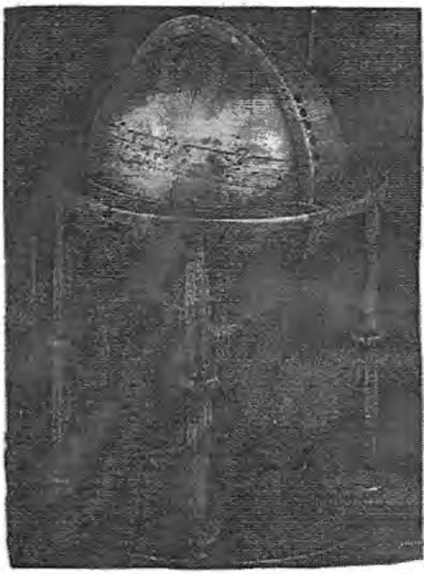

گۆی فەلەکی وێنەی
ئەستێرەکانی لەسەر کراوە

تێبینیەکانی خەڵکی کوردستان لەسەر کەش و هەوا:-

١- گەر مێگەلە مەڕ لەهاویندا خۆی لەپاڵ یەك کۆکردەوە دەڵێن زستانی تووش دەبێ.

٢- حیساب گرەکان چلەی زستان لەگەڵ چلەی هاوین بەراورد دەکەن عەکسی دەکەنەوە ئەنجامەکەی راست دەر دەچێ.

٣- ئەگەر سەرە پەڵە هەور زۆر گرماندی دەڵێن ساڵ بەری هاویشت واتە ساڵ کەم باران دەبێت.

٤- هەر ساڵ بەهار بارانی کەم بێت شینایی لە هاوینبەزەحمەت تێر ئاو دەبێ.

٥- گەر چلەی هاوین بەردێکت هەلداوە لەشاخی بنی ئارەقەی کردبوو ئەوا زستان سارد دەبێ

لەکوردستان سێ جۆر ئەستێرە حیسابی پێدەکەن - پێرو ، تەرازوو، گەلاوێژ- گەر پێرو هەلآت مانایی سەرەتایی هاوینە، پاشان هەردیار دەبێت کە ئاوابوو مانای زستانە، خەلك دەچنە راوە حەیوانەکێوی.

گەر سێ ئەستێرەکەی تەرازو دەرکەوت مانای پایزە.

گەلاوێژ دەرکەوت مانای دونیا فێنك دەبێ. هەرەتی مێوە پێگەیینە.

گەلێ زاناو حیسابکەر لە کوردستان هەبون کەلەم زانستە شارەزابوون وەکو ئەبو حەنیفەی دەنەوەری ، شێخ عەلی کۆسە ، مەلا حسێنی پژدەری موحەمەدی ئەخلاتی، سێبغەتولآی حەیدەری ، شەمسەدینی شێروانی، شێخ حەسەنی گلەزەردە، سەعرت سەدردین، مەلا ئەحمەدی سەردریی ، ئیبن رەزازی جزیری ، مەلامستەفای پلنگان، فەخری مەراعی، حەسەن گابەگ

مەلا نەبی ، ئیبرایموك کچەکەی، مەلا عەبدولاّی گراوی ، بنەماڵەی سەید رئوفی کانی توو، سەرسیانی و دەیانی دی.

سەرچاوە سرەکیەکانی ئەم بەشە:-

١- گۆڤاری ڕۆشنبیری - ١٩٨٤ ، ٢٨٨، عبدالرقیب یوسف
٢- الاثار الباقه فی القرون الخالیه، جدول الشهور من صحیفه،٥٥، الی ص٢٣٠ البیرونی ، الخوازمی
٣- گۆڤاری ئاوێنەی ساڵی ،١٣٦٨، هەتاوی ل، ٢٧ ،دکتۆر عبدولای ئەیوبیان

ساڵنامەی کشتوکاڵی

لەبەۆ ئەوەی کوردستان ناوچەیەکی کشتوکاڵی یە لەبەر ئەوە خەڵکەکە زۆر بەوردی چاودێری کاتەکانیان کردووە واتە چ وەختێك باشە بۆ چاندنو دورینەوە هەر وەها چ وەخت باشە بۆ مێوەجات.

١- چاندنی سەوزەوات ، توور، لەسەرەتای مانگی نۆ زۆر باشە هەم سەرك دەكات ، هەم شیرین دەبێت. تەرەتولە، هەموودەم، سڵق، چلەکان و بەهار نەبێت چاندی باشە پەلکی گەورە دەبێ. کەرەوز، بە ١٤ ڕۆژ سەردەردێنێ گەرجێی نەرمان و زبڵ کرابێ بەڵام دەبێ داپپۆشی.

٢- گندۆرەو شفتی، گندۆرەی دێمی لەمانگی سێ تۆدەکرێ ، لەگەڵ شفتی ئاخری بەهر دەچێندرێ تەرۆزی، لە مانگی سێ لەگەڵ گندۆرە دایە. بەڵام چاربێستان لە ٧/١٠ دەکرێ.

٣- گەنم و جۆ، پاش باران پەلەگیا شین بو زەوی دەکێڵن بۆ ئەوەی گیایەکە بمری، ئەینجا تۆدەکرێ. زووتر پێدەگات ووتراوە(نیسان ناچێ بێ جۆ، ئادار ناجێ بێ دۆ) هەروەها ووتراوە دەغڵ ئەو لادی چل شەوە. نیسك و نۆك، پاش ٣/١٥ دادەچنرێ، گەر نۆك درەنگتر بچێندرێ کرمە سوتکەی هەڵدێنی.

گوتەی پێشینان:

لەکۆتایی مانگی نیسانێ ، گیشە لەعەردی کلۆ لە ئاسمانێ

نیسان لەگویم خۆشدێ خڕەی داسان ، گەر لێرە نەبێ لە خوراسان

یەك بارانی هەوڵی نیسان، نادەم بەموڵکی خۆراسان

٤- چاندنی پەمۆ، گوتراوە کفرە گوێ مشکە پەمۆ سەرپشکە، واتە ئەو وەختەی کەکفر پەلکی دیاردەبێ پەمۆ دەچێنن.

هەندێ تێبینی خەڵکی:

١- نیشانەی باران بڕان گوڵە ئەستێرۆکە پەیادەبی.

٢- گەر پەڵە لەمانگی (نۆ و دە)کەوت بەتەواوی ساڵەکە ئاوی زۆر دەبێ و بەرەکەت دەبێ، وەکو ووتراوە پەڵە کەوت خەرمان کەوت.

٣- گەر هەنار گوڵی کرد ئاگاداربەمیش شەغرەدەکات، گەر بەری خڕنوک سوور بو مێش دەبڕێتەوە.

٤- نیشانەی پایز قامیش گوڵدەکات.

٥- کاتی ڕەز بڕین مانگی مارتە

٦- گەر گەلاوێژ هەنگوت ڕەنگی سەرەوەی پەلکی دار دەگۆڕێ.

٧- گەر مانگی نۆ یان دە دارێك بەڕەگەوە بچێنی بەهاری زۆر بەهێزدەبی وەساڵێك پێش وەخت بەردەگرێ.باسی (پیرو و تەرازو وگەلاوێژ) دواجار لەسەری دەڕۆین.

(سەرچاوەی ئەم باسانە لەچەند جوتیارێکی شارەزا بەتایبەت بەرێز کاك قادری عەلی ڕەش)وەرگیراوە.

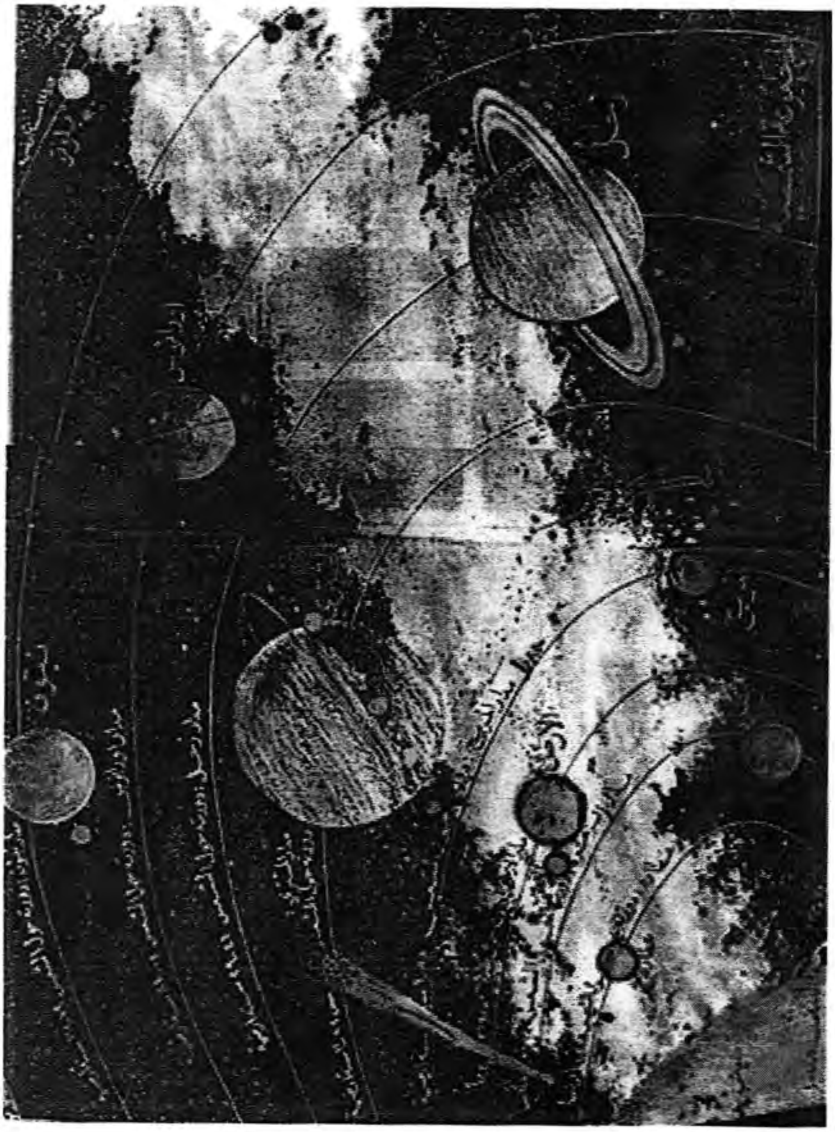

هەسارەکانی خۆر

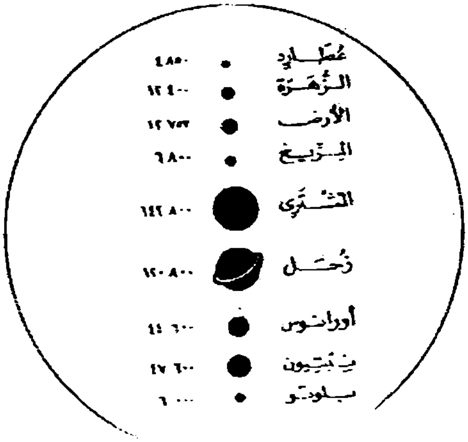

خۆر و هەسەرەکانی

بسم الله الرحمان الرحيم* لخلقُ السماوات والآرض اكبر من خلق الناس ولكن اكثر الناس لايعلمون* ٥٧ غافر

واتە دروست کردنی ئاسمان و زەوی لەلایەن خودای مەزن گەلێك لەدروست کردنی مرۆڤ و گیانلەبەر مەزنترە.

ئەوەی کە بۆزانایان دەرکەوتووە تاکو ئێستا لە بۆشاییەکانی ئاسمانەکان ئەوەیە کەملیۆنەها کەشکەلان و ئەستێرەی زەبەلاح و بچووك و ئەستێرەی کوژاوەو، خۆرو ئەستێرەی کلکدارو، شوێنی تاریك و ملیارها پارچە بەردی بچووك و گەورە پاشماوەی لەناو چووی ئەستێرەکانن، هەروەها ئەستێرەی گەرۆك و مانگ هەیە, گەرانی زاناکان بەردەوامە بۆ دۆزینەوەی زیاتر لەم بارەوە.

خۆر یاخود ڕۆژ

خۆر سەرچاوەی ڕوناکی و گەرمییە واتە سەرچاوەی ژیانە لەسەر ڕووی زەوی کەوتۆتە نێو ڕێگای کاکێشان بەدووری – ٣٥- هەزار سالی ڕوناکی دوور لە چێوەکەی، واتە نەکەوتۆتە ناوەندی تەواوی . خۆر نزیکەی -٩٣- ملیۆن میل یان- ١٥٠- ملیۆن کم لەزەوی دوورە، خێرای تیشکەکەی ٣٠٠ هەزارکم لەیەك تروکەدا، واتە هێزی تیشکەکەی بە ٨ چرکەو ١٢ تروکە دەگاتە سەر زەوی.

تیرەی خۆر نزیکەی – ١/٤- ملیۆن کم مەزندە دەکرێ واتە -١٠٩- – جار لەزەوی گەورەترە. خۆر رەنگی سپی و زەردە چونکە تەنی کالیسۆمی بەزۆری لەناو تیشکەکە دا هەیە. خۆر وەکو ئەستێرەکانی تر هەردەم لە خولانەوەدایە

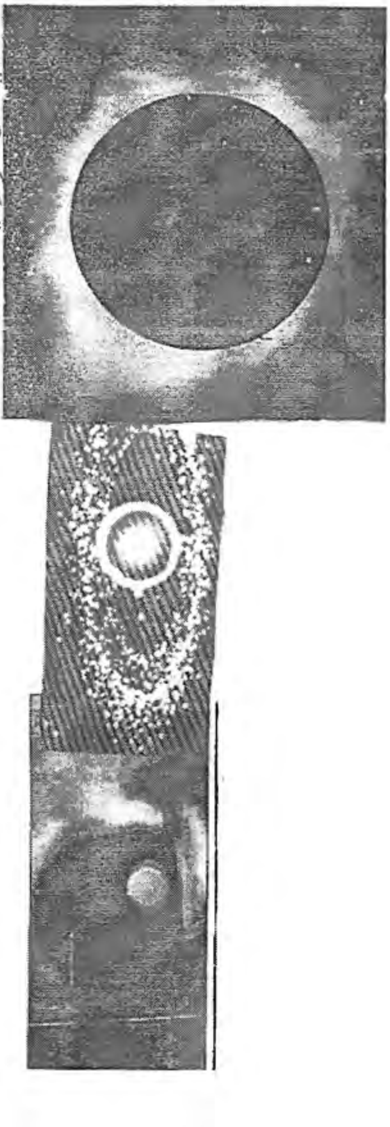

وێنەی خۆر پاش گیرانی

بەگشتی لە نێوان ٢٥ تا ٣٠ ڕۆژ ٣٠ ڕۆژ یەك خول ئەدات بەخێرایی ١٩ میل لەیەك تروكەدا. زانایەكی یابانی لەدانیشگای – تۆكیۆ– سەلماندی كە خۆر قەبارەی هەیە بەدووری ٩٠٠ هەزار تا– ١/٥ ملیۆن میل لەخۆی . پلەی سەر ڕووی خۆر ٦ هەزار پلەی سانتیگرادە تابەرەو ناوەوە بچین گەرمیەكە زیاد دەكات تا دووملیۆن پلە.

ڕەنگ و شەپۆلەكانی خۆر

تیشكی خۆر لەحەوت ڕەنگی سەرەكی دروست بووە كەهەریەكیان وەكو باوشە چلیكەدارێك وانكە زۆر لەتالە دەزوو باریك ترن. زانا ،فومنۆر، بەهۆی سترۆسكۆبێكەوە بۆی دەركەوت كەهەر یەك لەم تاڵە تیشكانە سێبەری خۆی هەیە ، هەروەها لە نێوانیاندا شەپۆلەكانی تیشك تێدەپەڕێ كەهەر یەكەیان بەپێی پیتەكانی ئەبجەدی ناوی هەیە وەكو:(ئەلفا، بێتا،گاما، دیتا،زیتا،ئێكس) تەنها دوولەمانە باس دەكەین

١– شەپۆلی(ئێكس)ئەمە تەنی ڕەق نابڕێت جەلەبەر ئەمە بۆ كاری پزیشكی بەكاردێت.

شەپۆلی (گاما)كە پاش ٣١ چینی بەرگە هەوا دێت شەپۆلێكی رادیۆمییە كە لەناویا شەپۆلی ، كۆسمۆكریز هەیە كەدەتوانێ شەش مەتر ڕەساس بسمێ.

ڕەنگەکانی تیشکی خۆر:

١- ڕەنگی شین: ئەم شەپۆلە زۆر کورتە جا لەبەر ئەوەی گەر بەر دنکەکانی تۆزو هەڵمی ئاو بکەوێ دەشکێتەوە، جاهەر لەبەر ئەوەیە کە ئاسمان هەردەم ڕەنگی شینە

٢- ڕەنگی سوور: بەشێکە لە ٣٣ هەزار بەشی یەك گرێ.

٣- شەپۆلی مەیلەو مۆر: کەشەپۆلی ژێر سووری تێدایە کە خێراترین و درێژترین شەپۆلە بۆ وێنەگرتن سوودی لێ وەردەگیرێ.

٤- ڕەنگی وەنەوشەیی: کەبەشێکە لە ٦٦ هەزاربەشی یەك گرێ.

٥- ڕەنگی زەرد: بەشێکە لە ٤٠ هەزار بەشی یەك گرێ.

٦- ڕەنگی پرتوقاڵی.

٧- ڕەنگی کەسك : مادەی کرۆلۆفیل لەناوی هەیە .

* خۆر تاکو ئێستاش هەر لەتیشك و ڕووناکی بەردەوامە، ئەو وزەیەی کەلە یەك تروکەدا فرێی دەدات بە ٤٠٠ هەزار تەن ووزە مەزندە دەکرێ.

تەنها بەشێك لەدووملیۆن بەش دەگاتە زەوی.

خۆر هەردەم خۆی نوێ دەکاتەوە هەڵدەچێ، بەڵام هەرجارەی لەشوێنێك ڕوو دەدات بۆ نمونە ساڵی ٢٠٠٠ هەڵچوو زاناکان ناویان نا نوا ٩٢٩٣ کەتەقینەوەیەکی زۆر گەورە لە ڕووبەرێکی زۆر گەورە روویدا کەبەقەدەر ١٣ ئەوەندەی ڕوبەری زەوی بوو ووزەی تەقینەوەکە بەقەدەر هەزار ملیۆن تەن لەمادەی تەقەمەنی مەزەندە دەکرا لە ئەنجامی هەڵچوونەکە ڕەشەبایەکی گێژڵوکەیی بەرپابوو، کەلە ناوەوە تەنی ئۆکسیدی تیتانیۆم و مەغنسیۆمی سورانەوەی ئەم گەردەلولە هێزێکی گەورەی کارەبایی دروست بوکە هەرچی ئامێری کارەبایی دەنگ هەبو گۆڕانی بەسەر داهات. دوو دیاردە هەیە کە

پەیوەندی بەخۆرەوە هەیە، یەکەمیان هەسارەکان هەر هەمویان بەنەریتێکی زۆر وورد بەدەوری خولدەدەن، کەپانی شوێنی فەلەکیان لەنێوان ۱۱ تا ۱۲ کات ژمێری ڕوناکیە بەهەموان، واتە پانی هەسارەکە هەمووی.

(الفلك العام اسره الشمس ص –۲۳۰– ت / عبدالحمید سماحه* گۆڤاری خاك ۲۰۰۱/۹/۲۲ * النجوم فی مسالکها عبدالسلام الکردانی ص ۱۱٤–۱۲۰)

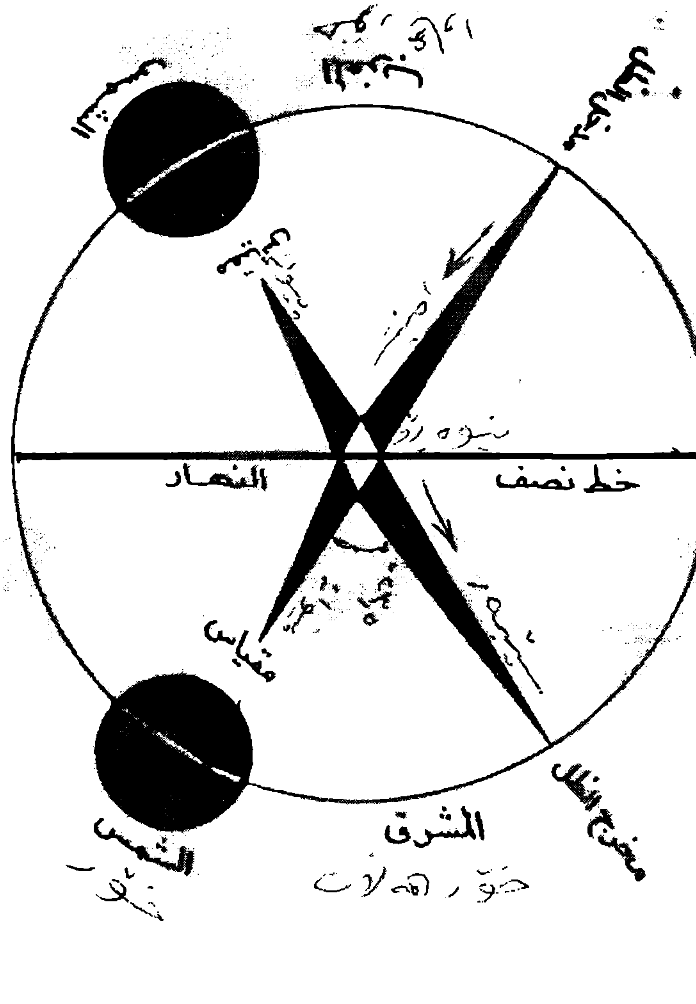
خط نصف
النهـار
المشرق
الشمس
مقياس

خڕۆكەی زەوی

ئەو پارچە زەویەی کە ئێمە لەسەری دەژین لە بەشێك وشكانی و سێ بەش ئاو پێك دێت، ملیارەها ساڵ لەمەو بەرەوە هەر هەیە، لەچەشنی ئەنگوتکەهەویرێکی پان بۆ وەدەچێ کەپشتێنەکەی تیرەی زیاترە لە تیرەی هەردوو جەمسەرەکەی بەزیادەی -١٧- میل، پشتێنەی زەوی تیرەکەی -١٢٧٥٦- کم مەزندەدەکرێ. زەوی هەردەم لەخولانەوەدایە بەخێرایی ١٨ میل لەیەك تروکەدا کاتێکا کەبەدەوری خۆی خول دەدات لەماوەی -٢٤- خولەك شەوو ڕۆژ پەیدادەبێ، وەکاتێك بەدەوری خۆر خولدەدات لەماوەی ٣٦٥ ڕۆژ چارێك وەرزەکانی ساڵ پەیادەبێت. زەوی دووجەمسەری هەیە جەمسەری باکوور جەمسەری باشوور، جمسەری باکوور بەرامبەر ئەستێرەی - جەدییە- بەڵام جەمسەری باشوور لەبەر ئەوەی کە زەوی بەلاری ٢٣/٥ پلە خولدەدات چەقەکەی یەکشوێن نییە،بەڵکو بە شێوەی لەرینەوە (ترنح) دوو لە چەقەکەی دەسورێتەوە، ئەو نەریتەی کەزەوی پەیرەوی دەکات وای کردووە کە ژیان لەسەر زەوی دروست ببێت وە خودای مەزن دەفەرمووێ:

(والارض بعد ذلك دحاها *٣٠* اخرج منها مائها ومر عاها *٣٣*نازعات)

ڕووبەری زەوی بە ٥٠٠ ملیون کم^2 مەزندە دەکرێ توێکڵی زەوی لەنێوان- ٣٠- ٤٠ کم دایە کەتا بەرەو ناخی زەوی بڕۆینە خوار گەرمایی ناو زەوی زیاد دەکات، بۆ هەر میلێك بۆ خوارەوە ٥٠ پلەی فەهرە نهایتی زیاد دەبێت لەم ئایەتە ئاماژەی پێکراوە:

(انك لن تخرق الارض ولن تبلغ الجبال طولا - الاسراو ٣٨)

لەبەر ئەو هۆیە زەوی بە پێی خولانەوە شوێنەکەی بەرامبەر خۆر دەکرێت بە پێنج هەرێم، هەرێمی گەرم کەبە هێڵی ئیستوا ناسراوە، دووەم دووهەرێمی فێنکی باشورو باکوور، سێەم دووهەرێمی ساردی باکوور و باشوور.

وەرزەکانی ساڵیش بریتین لە:

وەرزی بەهار: سەرەتای ئەم وەرزە لەو کاتە دەست پێدەکات کە خۆر دەکەوێتە سەر هێڵی سفری ناوەند (خط الاستواء)شەوو ڕۆژ یەکسان دەبێت، پاشان ووردە ووردە خۆر بەرەو باکوور دێت، واتە لە ٢١ مانگی مارتەوە تا ٢٢ حوزیران ماوەکەی -٩٢- ڕۆژو -٢١- خولەکە.

وەرزی هاوین: سەرەتای هاوین لەو ڕۆژەوە دەست پێدەکات کە خۆر لەکۆتایی کەلووی قرژاڵە واتە -٢٢- حوزیران، ماوەکەی -٩٢- ڕۆژو -١٤- خولەکە.

ڕوانگەکان بە ناوی هەتاوەکان و ڕاهێزانی صُوَر

بازنەی کەلووەکان لە خاڵی کەلووی قرژاڵ »» هۆزەیران دەتێزترین ڕۆژ بینان لە وڵات لە هەتاوەکان دا وەلەسەر خاڵی کەلووی کاور شەو درێژ و کورت دەبێت بە لای ... لە دەهێزینیدا کەلووی تەرازوو هەمیشان شەو و ڕۆژ لە خاڵەکاندا بەرامبەر یەک دەبن ... هەتاو ... لە کورترین ڕۆژی ساڵ ئەلێن واتە قرژاڵ لە پێشتە خاڵی کەلووی جەدی ... لە سەرەتای زستان ... سەرەتای هاوین ...

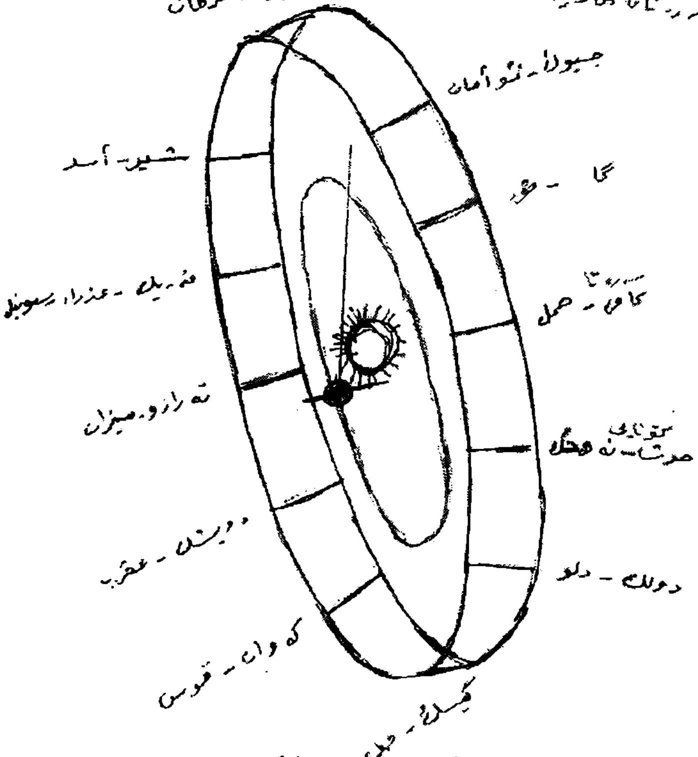

بازنەی کەلووەکان

دیاردەی دروست بوونی زەوی

دورة الارض حول الشمس والفصول الأربع

بەیابوونی وەرزەکانی سال

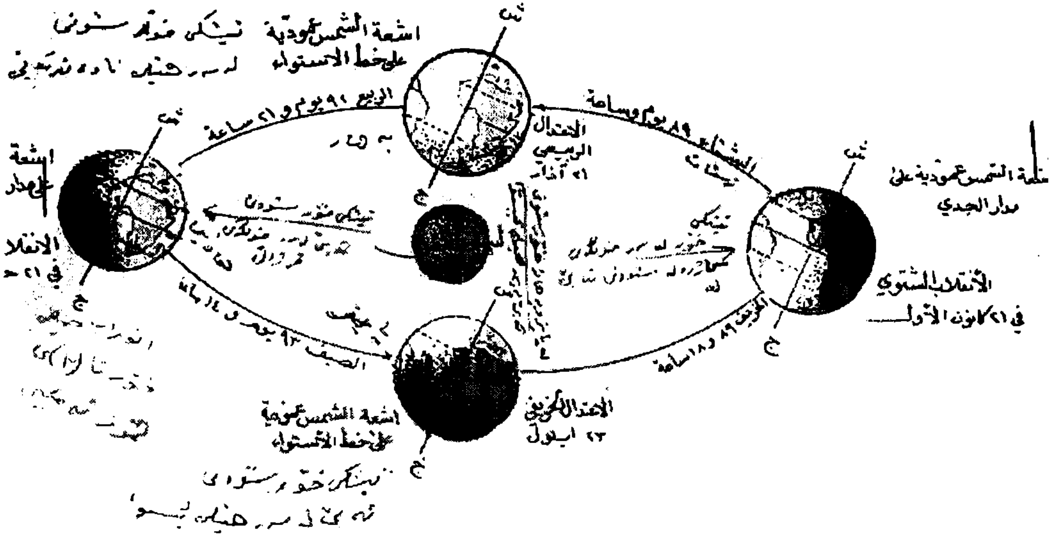

وەرزی پایز: ئەم وەرزە لەوکاتە دەست پێدەکات کە خۆر لەگەڕانەوەیدا تەرازو دەبێت لەسەر هێلی ناوەند(خط الاستواء) واتە – ٢٣– ئەیلول سەری پاییزە ماوەکەی –٨٩– ڕۆژو –١٨– خولەك.
وەرزی زستان: سەرەتاکەی لە ٢١ کانونی یەکەمەوە دەست پێدەکات، کە ئەوسا خۆر لە کەلووی – جەدی– میوانە ئەو شەوە درێژ ترین شەوە. ماوەی وەرزی زستان –٨٩– ڕۆژو یەك کات ژمێر.
کاتی زستانە و کاتی هاوینە: شەوو ڕۆژ هەر –٢٤– خولەکە بەلاّم زەوی لەبەر گەورەیی دووڕۆژ هەلاّتو دوو ڕۆژ ئاوای هەیە، خەتی گرینویچ کراوە بەنیشان لەڕۆژ هەلاّتی گەر خۆر بێت دونیا ڕۆژ باشی گرینویچ شەوە، وەهەرکا تیشکی خۆر گەیشتە سەر خالّی دیاری کراو لای ئێمە شەو دەست پێدەکات وەلای ئەوان بەیانیە. کاتژمێرەکانی دونیا لەسەر ئەو نەریتە ڕێکخراوە، پاشان زاناکان بۆیان دەرکەوت کە خۆر درەنگ و زووی هەیە واتە لە زستان خۆر درەنگ هەلّدیێ وەلە هاوینان زوو هەلّدیێ، جالەبەر ئەوە هەستان بەدانانی کاتی هاوینەو زستانە.
یەکەم جار لە بەریتانیا لە سالّی ١٩١٦ دەستی پێکرد بۆ ئەوەی پاشەکەتی لەسووتەمەنی بکەن، لەسالّی ١٩٢٢ بووە ڕەسمی لەسالّی – ١٩٢٤ بەزۆری بەکار هات پاشان سەرەتای دونیای گرتەوە لەقورئاندا ئامارژە بۆ ئەم دیاردەی ڕۆژهەلاّتە کراوە(رب المشرقين ورب المغربين*الرحمان* ١٧).
بەرگە هەوای زەوی: زەوی سوپێرێکی هەوایی هەیە کە دەیپارێزێت لە قورئاندا ئامارژەی بۆ کراوە(وجعلنا السماء سقفا محفوضا * الانبياو ٣٢)کە ئەم بەرگە زۆر ئەستوورە، چینی یەکەمی لە نێوان ٧–١٢ کم ئەستورە ٧٥ لەغازات پێکدێت کەرێژەیان هەر لە گۆڕاندایە، لەدوای ئەو چینێکی تردێت

تابەرزی ٥٠ کم کە پلەی گەرمی ئەو بەرگە دەگاتە ٣٠ پلە وە ئۆزۆنی تێدایە کەزەوی دەپارێزێت ، پاش ئەویش بەرگەهەوایکی تریش دێت کەبە ئەیۆنات مەشحونە پاشان بەرگە هەواکە تەنك دەبێت و نامینێ. لەسوورانەوەی زەوی بەدەوری خۆیدا بەبەرگە هەوا دەخشێ هێزێکیکارەبایی دروست دەبێ کەوا دەکات زەوی تەرازووی خۆی لەدەست نەدات. لەبەر ئەوەی زەوی کەوتۆتە نێوان باوەش گیری موغناتیسی مانگ و خۆر، هەر گۆڕانکاری لەم دووانە ڕوویدات کار لەزەویی دەکات.

گۆڕانکاریەکانی زەوی:

لەو ڕۆژەی کەزەوی دروست بووە هەردەم لە گۆڕاندابووە،ئەو ووشکانیەی زەوی ملیۆنەها سالْ لەمەوبەر ئەم دیمەنەی ئیستای نەبوە. زاناکان پاش لێکۆلینەوە بۆ یان دەرکەوتووە کە ملیۆنەها سالْ لەمەوبەر کیشوەری دایك هەبووە بانجیا کە هەمووزەوی یەك کشوەر بووە پاشان بە چەندین ملیۆن سالْ بۆ تە دوو کیشوەر(لۆراسیا ، لیمۆریا)ئەویتر(جواندوانا، غندوانا)، وەپاشان کیشوەری (ئەتلەنتید) دروست بووە پاشان شکلی زەوی گۆڕاوەکیشوەری نوێ دروست بووە. لەقورئانداناماژە بەم کارە کراوە دەفەرموێ:

(والسما و ذات الرجع والارض ذات الصدع * طلاق* ١٢) زاناکان بۆیان دەرکەوتووە کە زۆر کەندی گەورە هەن وەکو :

١- کەندی تونجا کەلەناو دەریایە لەشکلی ٧ ئینگلیزی لەنێوان زیلەندی نوێ و دۆرگەی ساموا وتۆنجا ، درێژیەکەی ١٢٠٠ میلە.

٢- کەندی لۆسیان ماریان ، لرۆخانەی - یابان و فلیپین، پانی ٥ میلە

٣- کەندی گەورە کەدرێژی ٤٥ هەزار میلە لەنزیك ئالاسکاوە دەست پێدەکات تادەریای هیندی پاشان لەدەورەی کیشوەری ئەفریقیا دەسوڕێ بۆ دەریای ئەتڵەسی پاشان سەردەکەوێتەوە، زۆر بەی روداوی بۆ مەلەرزە لەسەر ئەم کەندەیە راپۆرتی زانایان لەسەر ئەوەیە کەچاخەکانی زەویان دابەشکردووە بەچەند بەش:

١- چاخی شارەوە: کریبۆنویزك کەنازاندرێ چۆن بووە بووە.

٢- چاخی کۆن کە لەلایەن زاناکان بەچاخی نشوء دەناسرێ کەلەم چاخەددا هەڵمی ئاو گەلێك زۆر بووە تیشکی سەر بنەوشەیی (فوق البنفیجی) گردیلاکانی بەیەك ستراندوە هایدرۆجین و ئۆکسجینیلە یەك دوور خستۆتەوە، هایدرۆجینەکە بەر بۆتەوە ئۆکسجینەکەشهاترتە بەرگە هەوای زەوی. هەر ئەو تیشکە کەنا هێلێ ئاوی سەر زەوی بفەوتێ و گردیلەکانی لەیەك بترازێ وەبە چاخەکەشدەڵێن- بالزویك.

٣- چاخی ناوەند- میزویك – لەو چاخەدازەوی قەراری گرتووە وەشینایەتی لەسەر پەیابووە ، وەکو داری زۆر گەورە (سەرخاس و سجلاریا) کەزاناکان لە شوێنە جۆربەجۆرەکانی دونیادەیدۆزنەوە وەکو – حەوزی جۆنگار لە چین- کەئەم دارانە لەشیوەی – متحجرات- ماوون مێژوویان دەگەڕێتەوە – ١٢٠- ملیۆن ساڵ. هەر لەو سەردەمە گیان لەبەری ئاوی زۆر زەبەلاح پەیابووە (دیناسۆرات) دوای ئەوەش گیان لەبەری گۆشت خۆری زەبەلاح پەیابووە خودای مەزن ئاماژەی پێکردوە (وجعلنا من الماء كل شيئ حي * الانبيا ء٣٠) زاناکان چاخەکان دەکەن بەدووبەشی سەرەکی: کامبێری – و – بەر کامبیری کەبە هۆیانەوە چاخەکان و گۆرنکاریەکانی دروست بوونی زەوی ئاشکرا دەکەن

پەیابوونی مرۆڤ لەسەر زەوی:

زاناکان لەو باوەرەدان کەلەسەرەتا زەوی کە دروست بووە وەکو تۆپێکی ئاگر بووە پاشان بەچەندین ملیۆن ساڵ و چەندین گۆڕانکاری ئەمجار زەوی سارد بۆتەوەو ئەم شکلەی ئێستای وەر گرتووە، وەهیچ ژیانێك لەسەری نەبوە لەم ئایەتە زۆر بەباشی دەردەکەوێ کەخودای مەزن لە باسی دروست کردنی - جن و ئینس - دا دەفەرمووێ: (والجان خلقناه من قبل من نار السموم) واتە پێش ئینسان جنۆکەی لە

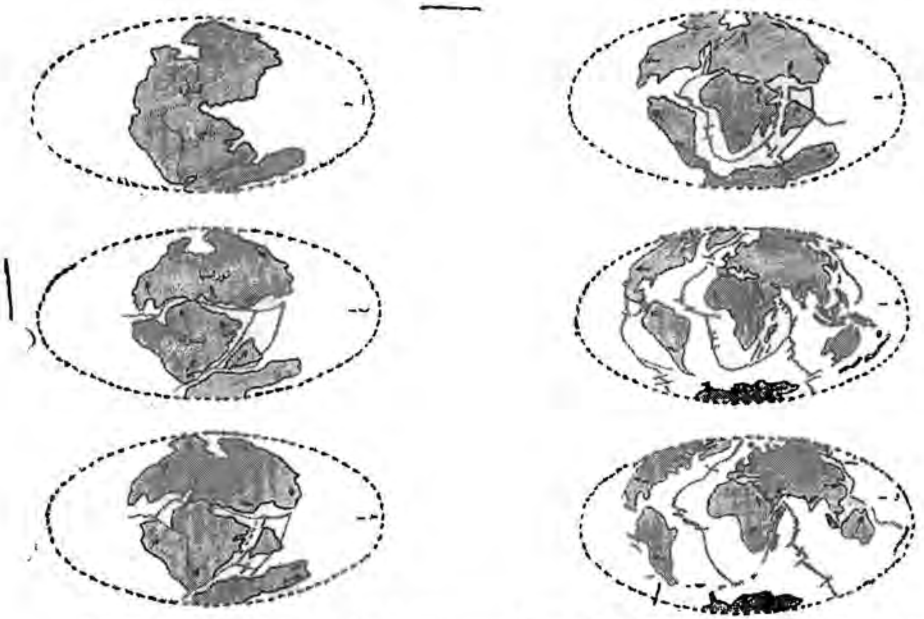

★ شكل رقم (١) انشطار القارة الأولى، ونشأة القارات وتطورها في العصور الجيولوجية المختلفة:
أ ـ الأرض الأم ـ القارة الأولى بانجيا ـ كما كانت عليه قبل ٢٠٠ مليون سنة تقريباً
ب ـ الكرة الأرضية في نهاية العصر الترياسي قبل ١٨٠ مليون سنة، وبعد ٢٠ مليون سنة من بدء عملية الانجراف. خلال هذه المرحلة نشأت القارتان الكبيرتان ـ لوراسيا وجندوانا.
جـ ـ الأرض في نهاية العصر الجوراسي بعد ٦٥ مليون سنة من بدء عملية الانجراف.
د ـ الأرض في نهاية العصر الطباشيري، أي قبل ٦٥ مليون سنة
هـ ـ الأرض في العصر الحاضر.
و ـ هكذا ستبدو الأرض بعد ٥٠ مليون سنة، إذا ما استمرت حركة الصفائح الحالية ★

★ هيكل [illegible] الزواحف من صنف [illegible] عاشت منذ ٢٠٠ مليون سنة على سطح الأرض ★

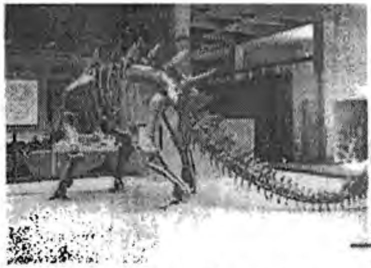

[illegible] طوله ٣،٤ م
[illegible] اكتشف في [illegible]

[illegible]

من الزواحف التي اكتشفت في [illegible] . [illegible] لا يتجاوز طوله ٤ م كان
سريع [illegible] انه كان يمشي في العادة على سيقانه الخلفية .

الدكتور عبدالجليل جواد

لوح ١

[illegible]

[illegible]

ئاگر دروست کردووە، پاشان ماوەیەکی زۆر دوور ئەمجارە مرۆڤی لەسەر زەوی دروست کردوە، بەڵام نازاندرێ کەی بووە. پەرتوکە ئاینیەکان بەتایبەت قورئانی پیرۆز باس لەوە دەکەن کەهەموو مرۆڤێك لەبابەگەو رە – ئادەم– کە خودا دروستی کردووە وەپاشکەوتوون، هەروها رونیشی کردۆتەوە بەپێی جوگرافیای زەمانی و مەکانی چاخەکانی گونجاندنی مرۆڤەکە وەکو دەفەرموێ: (وقد خلقکم اطوارا * نوح – ١٤–) ئەم ئایەتە مانایەکی تریش دەبەخشێ کە مرۆڤبە چەند هەنگاو دروست دەبێ هەر لەناو زگی دایکی تا پیر دەبێت و دەمرێ. ئایا مرۆڤەکانی سەردەمانی کۆن وەکو ئێستا وابوون! هەر خودا خۆی ئەم نهێنیە لەچەند ئایەتێك ئاشکرادەکات کەتەمەنیان زۆر درێژ بووە لەشیان پتەو بووە کەلەشیان گەورە بووە لەباسی حەزرەتی نوح دەفەرموێ: (فلبث فیهم الف سنه الاخمسین عاما * عنکبوت–١٤–) وەپاشان لەچەند شوێنی تر باس لەم مرۆڤانە دەکات وەکو لەم ئایەتە پیرۆزانەدا دەردەکەوێ:

(بل متعنا هولاء وابائهم حتى طال عليهم العمر * انبياء –١٤)

(اذ جعلكم خلفاء من بعد قوم نوح و زادكم فى الخلق بسطه * اعرف – ٦٩)

(كانهم اعجاز نخل خاويه * الحاقه – ٧–)

ئینجا بابگەرێنەوە لای توێژینەوەی زاناکان. پاش دانانی – بۆ چوونی دارۆن– کە مرۆڤ لەمیمونەوە بە هۆی تێپەرینی زەمانە وای لێهاتوە، زاناکانلەسەر تا سەری جیهان گەران بۆ دۆزینەوەی ئەم باسە، تالە ئەنجامدا مرۆڤی کۆنیان دۆزیەوە. لەساڵی ١٩٢٩ لەناوچەی تشۆ کۆتین – چین مرۆڤی پەکین لەژێر خاك دۆزراوە کە ٤٥٠ هەزار ساڵ پێش ئیمرۆ ژیاوە، هەرلەچین لاشەی مرۆڤێکی دۆزاوە کە –١٥– پێ درێژ بو ، سینگی وەکو بەرمیل وابو

شەویلاکی زۆر بەهێزوو گەورەبوو پاشان هەمان جۆر مرۆڤ لە – ئەفریقیاو – جاوە – دۆزراوە زاناکان ناویان نە مرۆڤی – چیچا انترۆپرۆس– . دکتۆر لێل – لەتەنجانیقا– کەللەسەرێکی دۆزیەوە پاش پشکنینی دەرکەوت کە ئەم مرۆڤە پێش یەك ملیۆن ساڵ ژیاوە. لە – بەریتانیا و ئەڵمانیا مرۆڤی سوانسکۆب دۆزراوە کەبالآی ئەم مرۆڤانە کورتەو کەلە سەریان ریان گەورەو شەویلاکیان گەورەیە ملیان کورتەو پێش ٦٠ هەزار ساڵ ژیاون . لەئەشکەوتی شانەدەر مرۆڤی نیاندەرتاڵ دۆزراوە کە بالآیان پێنج پێ و هەشت گرێ بوو کەلەسەر یان ١٦٠٠ بوو پێش ٥٠-٦٠ هەزار ساڵ ژیاون. زۆران مرۆڤی تر دۆزراونەوەکە بۆچوونی دارۆن ڕاست نییە چونکە ئەم مرۆڤانە جیاواز بوون لە پیکەری مەیموون – ئیسقانی حەوزی مرۆڤ لەهی مەیمون پانترە ئیسقان یسەر بەندەی زۆرترەکەوا لە مرۆڤ دەکات بەباشی رابوەستێ ملی مەیمون کورتە گرێ دەست و پێی درێژ ترە لەهی مرۆڤ بۆشایی جومجومەی بچوکترە لەهی مرۆڤ . ئەو مرۆڤانەی کەلاشەیان دۆزراوەتەوە دەرکەوتوەکە – کار بۆ هێدرات – لەناو ئیسقانەکانیان کەمە واتە کەم گۆشتیان خواردووە. ئەمەش جەدوەلی زەمانی مرۆڤەکە زاناکان دایان ناوە.

چەند پرسیارێك بۆ لێكۆڵینەوە

پێشكەوتنی زانستی ئەستێرە ناسی لە جیهاندا و پەیدابوونی هەندێ دیاردەی سەیر لەبارەی فڕۆكەی قابلەمەیی(الصحن الطائر)درۆ یان ڕاست ، وای كردوە كە زاناكان لێكۆڵینەوە زانستی دەست پێبكەن كە ئایا مرۆڤی تر لە ئاسمانەكان هەیە ! ئایا هەریەك ئاسمان یان هەریەك زەوی هەیە یانا هەروەها نیزامی فەلەكی هەر وەك خۆی دەمینێ! ئایا كات لە ئاسمان وەكو كاتی زەوییە! بۆ ئەم مەبەستە ملیارەها پارە سەرف دەكرێت سەدان ساروخ بەرەو ئاسمان هەڵدەدرێ، بەلأم زاناكان زیاتر سەر سام دەبن لەو زانیاریانەی كە بەدەستی دێنن. لە قورئانی پیرۆز خودای مەزن ئامارەی بۆ زۆر نهێنی كردووە، لەباسی ئاسمانو زەوی كە ژمارەیان چەندە دەفەرمووێ: (الله الذی خلق سبع سماوات و من الارض مثلهن یتنزل الامر بینهن* طلاق– ١٢) مانای حەوت ئاسمان و حەوت زەویم دروست كردووە فەرمایشی منیان تێدا جێبەجێ دەكرێ. هەروەها نیشانەیەكی تریش ئاشكرادەكات كە بەڵێ وەكو زەوی ئێمە هەر حەوت زەمینێكە هەریەكەی ڕۆژ هەلأت و ڕۆژ ئاوایان هەیە دەفەرموێ: (فلا اقسم برب المشارق والمغارب انا القادرون* المعارج ٤٠) هەروەها دەری دەخات كە گیان لەبەرو ئینسان لەوێ هەیەو وەكو دەفەرموێ: (الحمد الله رب العالمین) یاخود دەفەرموێ:(الم ترا ان الله یسجد له من فی السماوات و من فی الارض *حج– ١٨) ووشەی – من بۆ گیانلەبەری ژێر بەكاردێت ، واتە ژیان لەو شوێننانەش هەیە، هەروەها دەفەرموێ: گەر دەتانەوێ بچنە ئەوێ دەبێت هێزێك و دەسەلأتان هەبێت (یامعشر الجن والانس ان استطحتم ان تنفذوا من اقطار السماوات والارض فانفذوا لاتنفذون الابسلطان* الرحمان– ٣٣) هەروەها بۆ دیاری كردنی كات ئاشكرای كردوە

كە كاتیٚ ئاسمانەكان وەكو كاتو سەعاتی زەوی نیە بەڵكو زۆر جیاوازە دەفەرمویٚ(وان یوما عند ربك كالف سنه مما تعدون* حج ٤٧) یادەفەرمویٚ: (یدبر الامر من السماء الی الارض ثم یعرج الیه فی یوم مقدارة الف سنه مما تعدون*سجده *٥) لێرەدا ئاشكرا دەبێت كە هەر ڕۆژێكی ئاسمان بەرامبەر هەزار ساڵی سەر زەوییە. زاناكانی سەر زەوی ئاماژەیان بەسەلماندنی ئەم باسە كردووە كەدەڵێن فلانە ئەستێرە ئەوەندە دوورە دەڵێن تیشكەكەی وابەرێوەیە پاش سەدان هەزار ساڵ دەگاتە زەوی، ئەم باسە لە زۆر بەی كتێبە فەلەكیەكان باسكراوە.

زاناكان ئێستا كە شكەلأنێكیان دۆزیوەتەوە كە زۆر لەو كەشكەلأنە دەچێت كەزەمینی ئێمە تێیدا پێی دەوتریٚ – اند رۆمیدە– المره المسلسله– دووریەكەی – ٢٢٠٠٠٠٠ ساڵ روناكی دوورە. قورئانی پیرۆز

مجله الفیصل ع /١١٤ ص –٨٤–٨٥ /١٩٨٦

اسرار الكون – نسیب و هیبه – ص ١٨٠–١٩٢ جبابره وجدد

سومر مجلد– ٢٨ طهور الانسان دكتۆر عبدالجلیل ص –٣١–٥٣

پاشكۆی باسەكان (ترسناكترین ڕووداو)

زاناكـان هـەردەم بـەردەوامن بەرامبـەر نهێنیـەكانی ئاسمـان، وەجـار بـەجار ئاگادارمـان دەكەنـەوە لـەڕووداوی ترسـناك لەسـەردەمە دوورەكـان و لـەوەپاش ڕوودەدات، باس لەوەدەكەن كەبەر بوونەوەی پارچە نیازێكی گەورە بەر زەوی كـەوتوون وە كۆتاییـان بـە ژیـانی دارو درەختەزەبەلاحـەكان و گیانلەبـەرە زەبەلاحەكان هێنا.

ئێـستا پـەیتا پـەپیتا ئاگادارمـان دەكەنـەوە كەپیـسبوونی ژینگـە كارەسـات لەســەر ڕووی زەوی دەخــولقێنێ، جالەبــەر ئـەوە داوا لەدەوڵــەتان دەەیــن كەكارگەگەورەكان كەمكەنەوە، وزەی پاك بەكاربهێنن ئەگینا پلەی گەرمی سەر زەوی زیـاد دەكـات بـاران كـەم دەبـارێ، دەبێتـە هـۆی سـەر هەڵـدانی گرانـی و نەخۆشــی ترســناك، وەتوانــەوەی بەســتەڵەكان وەزیــاد بــوونی كــاربۆن و پیـسبوونی ژینگـەو، پاشـان دادڕنـی چینی ئـۆزۆن هاتنـە ژوورەوەی تیـشكی سەرووی بنەوشەیی، سەر ئەنجام ڕوودانی كارەساتی گەورە.

خـودای گـەورە لـە دوو شـوێن ئاگادارمـان دەكاتـەوە كـە مرۆڤ بەدەسـتی خـۆی خۆی تووشـی كارەسـات دەكـا، ئێـستا وایـە كـەوا خۆمـان ژینگـە ناپـارێزین وە دەفەرموێ:

(ظهر الفساد فی البر والبحر بما كسبت ایدی الناس لیوذیقهم بعض الذی عملوالعلهم یرجعون * الروم ٤١) هەروەها لـەبارەی شـەق بـوونی چینی ئـۆزۆن بـەهۆی پیـسبوونی ژینگـەو،ڕوودانی كارەسـاتی گـەورەو كۆتـایی ژیـانی سـەر زەوی دەفەرموێ:

(فـاذا انـشقت الـسماء فكانـت وردة كالـدهان * الرحمـان ٣٧) زاناكـان لـەو باوەڕەدان كەسـەردەمی كـۆن خڕۆكـەی زەوی گـەرمبووە، ئـاو لەسـەر ڕەوەكـەی

نـەبووە بـەڵكو هـەڵمی ئـاو لەئاسمانەکـەی زۆر بـووە، تیـشکی سـەرووی بنەوشەیی گەردیلەکانی هەڵمەکەی لەیەکتر ترازاندووە کردوونی بە هایدرۆجین و ئۆکـسجین هایدرۆجینەکـە سـووکە چـونکە هـەوراز ، بـەڵام ئۆکـسجینەکە هاتۆتـە سەر زەوی و ئاسمانەکـەی، سـەرەنجام ژیـان لەسـەر زەوی پـەیابووە ئیستا بەهۆی کونبوونی چینی ئۆزۆن کەبەرەبەرە لەبەر پیسبوونی ژینگـە زیـاد دەکات دەبێتـە هـۆی هاتنی چینی ئۆزۆن کەبەرەبەرە لەبەر پیـسبوونی ژینگـە زیـاد دەکات دەبێتـە هـۆی هـاتنی هـەمان تیـشك لەرێـژەی زۆر بـۆ سـەر زەوی، ئەوسا وا دەکات بەخێرایەکی زۆر ئاو لەسـەر زەوی ببێتـە هـەڵموباران نـەباری، دواجـار نـەمانی ژیـان هـەروەکو لـە سـورەتی الرحمـان خـودای مـەزن ئاماژەی پیکردووە.

گۆڤاری خاك – باپیرمان چۆن پێی گرتوە– ژ ٥٠– /٢٠٠١ ل ٤١–٤٣ ئاوات ع

مانگ

لەسەردەمێکی زۆر کۆنەوە مانگ بۆتە جێگای سەرەنجی خەڵکی بەتایبەت شاعیرانی عاشق کە جەندین هەڵبەستی جۆراو جۆریان لەسەری ناوە. مانگ نزیك ترین ئەستێرەی گەڕۆکە لە زەوی کەقەبارەی نزیکەی چارەکی زەویە واتە تیرەکەی / ۲۱٦۰/ میلە وە دووریشی نزیکەی ۲٤۰ هەزار میلە لە زەوی کە ئەم نزیکیە بۆ تە هۆی ئەوەی کە کاریگەریەکی زۆری بۆ سەر زەوی هەبێت بەتایبەت هەرچی شلەمەنی.

بۆنمونە کاتێك مانگ هەڵدێو بەرز دەبێتەوە ئاوی دەریاکەن – مەد– واتە زیاد دەکەن وە لەگەڵ ئاوابوونی سەر لە نویێ ئاوەکان نزم دەبنەوە. ئەگەر شەوێکی مانگە شەو لە زستانا باران بێت بارانەکە لەدوایدا دەبێتە بەفر بارین.

مانگ لەسەر خوین نشو نمای هەرچی گیانداره کاریکەرە، ئەو منداڵانەی یا خود گیانلەبەرانەی کەلەسەرەتایی مانگ هەڵاتن تاکو چواردەی مانگ لەدایك دەبن لەشیان پتەو تردەبێت لەوانەی پاش چواردە لەدایك دەبن، هەروەها گەر نەخۆشێك سەرەتای مانگ نەخۆش بکەویێ زووتر چاك دەبێتەوە لەوەی پاش چواردەی مانگ نەخۆش بکەویێ زووتر چاك دەبێتەوە لەوەی پاش چواردەی مانگ نەخۆش دەبێت. گەر یەکێك زیندەوەر پێوەی بدات لەسەرەتای مانگ ئەوا ژەهرەکەی کاریگەر تر دەبێت.

ئەمانەی هەموو لەلایەك، گەر مانگ بگیری و ئەو شوێنانەی کە مەشموولی گیرانەکەیە زۆر نزیکە بومەلەرزەی تێدا ڕوودەدات، چونکە لەگەڵ مانگ گیرانەکە شلەمەنیەکانی سەرزەوی و ژێر زەوی دەجولێن ئەمەش وادەکات کەتەختە پارچە زەویەکان جوڵەیان تێبکەوێت .

مانگ لەبەر نزیکیکەی بەزۆر شێوە بەرامبەر زەوی شێوەی دەگۆڕێ لە ئەر ئەوەی ڕووناکیەکەی بە زۆر شیوە بەرامبەر زەوی شێوەی دەگۆڕێ لە ئەر ئەوەی ڕووناکیەکەی لەخۆر وەیە خۆی ڕوناکی نیە.

لەیەکەم ڕۆژ شێوەی وەکو دەمەداسێکی باریك لای ڕۆژئاوادەر دەکەوێ، پاشان تا دەگاتە چواردە شەوێ هەر گەورە دەبێت دیسانەوە شێوەکەی ووردە ووردە بچووك دەبێتەوە. خودای گەورە ئەم نەریتەی وادناوە تاوەکو خەڵکی نەزان و خوێندەوار حیسابی مانگ و ڕۆژ بزانن وەکو لەم ئایەتەدا دەردەکەوێ(یسالونك عن الآ هلة قل هی مواقیت للناس والحج * بقره ١٨٩)

نێنیەکانی ڕووناکی مانگ

جاران خەڵك ویان دەزانی کەمانگ دەمووچاوی هەیە. بەڵام پاش ئەوەی زانست پێشکەت ئاشکرا بوو کە مانگ گەڵێ بەرزیو نزمایی و چاڵی قوڵی دەشتایی هەیە. زاناکانی فەلەکی هەریەکەیان دۆزینەوەیەکی نهێنی مانگیان بە ناوی خۆیان کردووە بەرزترین زینجیرە شاخی سەرمانگ بەرزاییەکانی هیچنزە کە بەرزاییەکەی دەگاتە ١٩ هەزار پێ دووەم زنجیرە شاخ بەناو هاردلی باردلی کراوە کە بەرزیەکەی ١٥ هەزار پێیە لەسەر مانگ چاڵێکی زۆر قووڵی گەورە هەیە بەناوی مارۆلیکس گورگی ڕەش لەگەڵ چەند شوێنێکی تردا، هەروەها دەشتێکی پان و بەرین لەتەسکۆپ دیارە زاناکان ناویان ناوە بحر الامطار لەبەرئەوەی پارچە نیازکێکی زۆری بەسەردا دەباری کەوشوێنەکەیان دیارە.

حیسابی مـانگی کۆچـی (هیجـری) لەسـەر مـانگ حیساب دەکـریّ وەکـو چـۆن حیسابی مانگە، بەلأم ژمارەی ڕۆژەکانی مانگیان جیاوازی هەیـە، خـودا مـەزن ئامـاژەی بـەوەکردووە کـەمانگ و خـۆر حیـسابی پێـدەکریّ(الـشمس والقمـر بحسبان* الرحمـان)وەهـەروەها دەفـەرموویّت کـە لـەو ڕۆژەو زەوی و ئاسمـانی درووست کردوە ساڵ کردووە بە دوانزەمانگ

(ان عده الشهور عنـد الله اثنـا عشره شـهرا فـى كتـاب الله يـوم خلـق الـسماوات والارض * توبه* ٣٦).

خۆر دوانزەماڵی هەیە پێی دەڵێن- کەلو – برج بەلأم مـانگ /٢٨/ مـاڵی هەیـە پێی دەڵێن – منازل القمر– تاحسابە مانگ تـەواو دەبێـت هـەر ڕۆژەی لـەماڵێك منزلـە هـەموو /٣٠/ ڕۆژ نیـە بـەپێی دیتنـی مـانگ دەگـۆڕیّ، زاناکـان دەڵـێن درێـژی ڕۆژەکـانی /٢٩/ و /١٢/ خولـەك و ٨ چـرکەو دوو لەسـەر سـیّ ی ترۆکەیەکەواتـە هەنـدیّ مـانگی ٢٩ ڕۆژە هەنـدیّ مـانگ ٣٠ پـرە خـودای مـەزن لەبـەر زانینـی ئـەم حیـساباتە مـانگی بـەو شـێوەیە دانـاوە وەکـو دەفەرمووی(والقمر قدرناه منازل حتی عاد کالعرجون القدیم*یس*٣٩).

ماڵەکانی مانگ (منازل القمر)

ئەستێرەکان ماڵەکە:

١- الشرطيان - دوو ئەستێرەکەی کەلووی شەك بەران-٢

٢-بطين- ئەستێرەی ناوکی کەلووی بەران

٣- حەوتەوانە- ثريا - کەلووی گا

٤- دوبران- ئەستێرە گەشەکەی کەلووی - گا-

٥-هقعه- ئەستێرەی ڕومەتی - جوزا.

٦-هنعه - ئەستێرە سەر کەوانی- جوزا.

٧-ذراع - ئەستێرەی سەرەوەی -جیوك توام.

٨-نثرة- ئەستێرەی ناوەندی کەلووی قرژاڵ.

٩-طرف- ئەستێرەی ملی کەلووی شێر.

١٠-جبهه - ئەستێرەیناو چەوانی کەلووی شێر.

١١-زبره- ئەستێرەی دواوەی کەلووی شێر.

١٢-صرفه- ئەستێرەیسەر پشتی شێر.

١٣-عوا ء- ئەستێرەی بەیان.

١٤- سماك- ئەستێرەگەشەکەی کەلووی فەرێك

١٥-غفر- ئەستێرەی خواروی کەلوی فەریك

١٦- زەبانی- ئەستێرەی زەبانەی کەلووی فەریك

١٧-اکلیك - کۆمەڵی اکلیل

١٨-قلب - نیاط- ئەستێرە گەشەکەی کەلوی دووپشك

١٩- شووڵە- ئەستێرە گەشەکەی کەلوی دووپشك.

٢٠-نعائیم- ئەستێرەی کەلوی کەوان.

٢١-بلد- ئەستێرەی ناوەندی کەلووی کەوان.

٢٢-سعد الذبح- ئەستێرەی قۆچی کەلووی کارژاڵە.

٢٣-سعد البلع- ئەستێرەی سەردەستی کەلوی دەولك

٢٤-سعد السعود- ئەستێرەی شانی کەلووی دەولك

٢٥-سعد الاخبیە- ئەستێرەی شانی کەلووی دەولك.

٢٦-فرغ مقدم- ئەستێرەی کۆمەڵەی ماین الفرس

٢٧-فرخ مقدم - ئەستێرەی شەپلکی کۆمەڵی ماین

٢٨-بطن الحوت- ئەستێرەی ناوەندی کەلووی حەوت.

ئەم ئەستێرەیانە لەیاسی کەلوەکان و کۆمەڵی ئەستێراندا بەباشی دەردەکەون جاران هەموو حیساباتێکی باران و گەرماو سەرما لەسەر ئەم ئەستێرانە دەکرا.

نهێنیەکی گرنگی مانگ

لەپەرتووکە ئاینیەکان باس لەوەکراوە کەسەر زەمینی ئێستا هەر بەهار بووەو شەو نەبووە، بەلأم لەدوایدا مرۆڤ دەستی بەگوناح و تاوان کردووە کردووە خودای مەزن نەریتەکەی گوڕیوە کە مرۆڤ بە ئارەقەی ناوچەوانی نەبێت نانی پێدانەبێت . لەپەرتووکی (التورات ونظریە دارۆن-٤٥-) دەڵی مانگ وەکو خۆر رووناکی بەخش بووە، پاشان کوژاوەتەوە شەو پەیدابووە.

گەر لەقوورئاندا باسی ئەو ئایەتە بکەیندەبینین خودا دوو نیشانەی داناوە یەکیان خۆرە نیشانەی ڕۆژە، ئەویتر مانگە نیشانەی شەوە، دەفەرمووێ نیشانەی ڕۆژمان هێشتەوە بۆ ئەوەی حیسابی مانگ و ڕۆژو ساڵ لبزانن(وجعلنل اليل وانهار ايتين فمحونااية الليل وجعلنا اية النهار مبصرة لتبتغو فضلا من ربكم ولتعلموا عدد السنين والحساب وكل شيى ء فصلناة تفصيلا* الاسرا ء١٢).

(النجوم فی مسالكها احمد عبدالسلام – السيارات ص ١٩٧)

دوورو نزیکی هەسارەکان لەسەر شێوازی هەرەمی کۆن

عطارت (٠+٤×٩٠٠٠)میل

زوهره (٣+٤×٩٠٠٠) میل

زەوی (٦+٤×٩٠٠٠) میل

مریخ (١٢+٤×٩٠٠٠) میل

مشتەری (١٢+٤×٩٠٠٠)میل

زوحەل(١٥+٤×٩٠٠٠) میل

ئۆرانۆس(١٨+٤×٩٠٠٠) میل

نبتۆن (٢١+٤×٩٠٠٠)میل

بلۆتۆ(٢٤+٤×٩٠٠٠) میل

مانگ گیران و خۆر گیران

زەوی لەسەر چەقی جەمسەری باشووری بەشێوەی لەرینەوە خولدەدات بە شێوەی بازنەیی هەندێك دوور لە چەقەکەی لەبەر ئەوە مانگ هەردەم یەك ڕووی نیەو بچوکو گەورە دەبێ.

مانگ ئەگەر لەخولگی خۆی کەوتە ئاستی نێوان زەوی و خۆر ئەوا تیشکی خۆر بەقەدەر قەبارەی خۆی لە زەوی دەشارتەوە وە بەم دیاردەیە دەڵێن ڕۆژگیران. ئەگەر زەوی لە خولگەی خۆی کەوتە نێوان خۆرو مانگ بەقەدەر بەرکەوتنی ئاستی ئەو شوێنە مانگ تاریك دەبێت ئەمەش پێی دەڵێن مانگ گیران .

(الفلك العام ت — عبدالحميد سماحه ص ٢٣ اسره الشمس)

هەسارەکانی دیکەی خۆر

چۆن پەپولە لە دەوری چرایەك خول دەدات بەمشێوەیە ئەستێرە گەرۆکەکان لەدەرەوەی خۆر خول دەدەن، هەر هەمووشیان ڕوناکی لە خۆرەوە وەردەگرن، واتە پرشنگدار نین، وەلە قەبارەدا لەیەك ناچن.

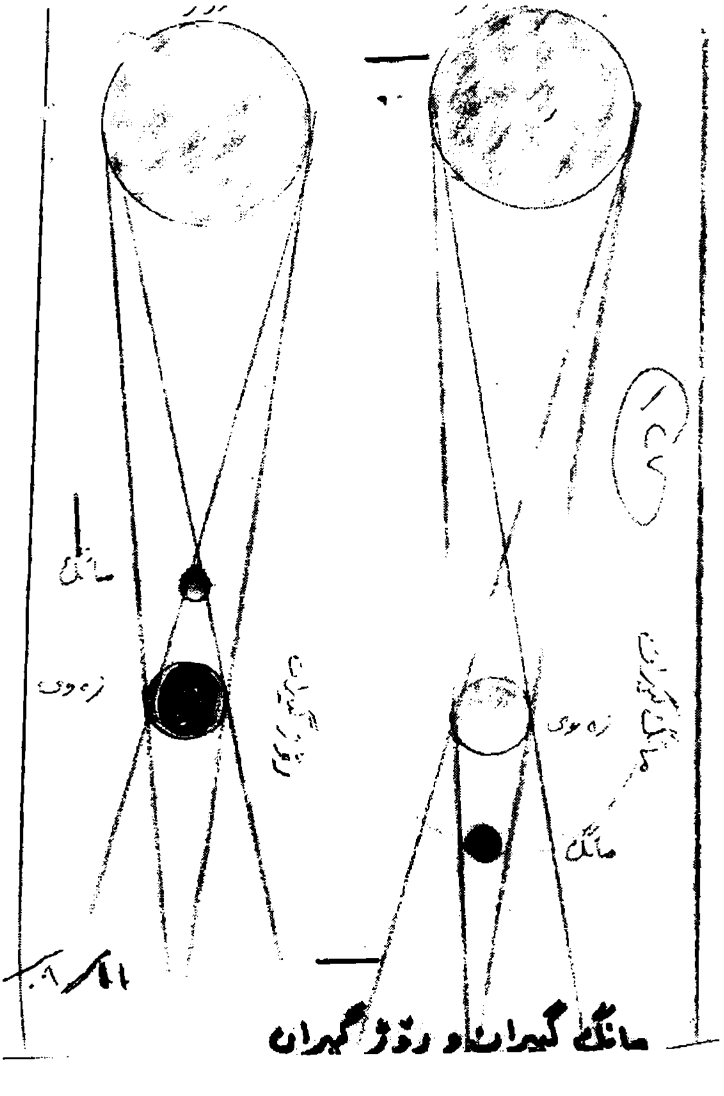

مانگ گیران و رۆژ گیران

ئەستێرە – عطارد**

ئەم ئەستێرەیە نزیکترین ئەستێرەی گەڕۆکە لەخۆر کەسەر جەم دووریەکەی دەگاتە ٩/٥٧ ملیۆن کم. بەخێرایی ٥/٢٩ میل لەیەك تروکەدا بەدەوری خۆیدا خولدەدات، هەرکەبەدەوری خۆردا خولدەدات بەخولگەیەکی – ئیقترانی– و نجمی خول دەدات جاری واهەیە کە ٥/٤٣میل دوورە جاری واهەیە ٥/٢٨ میل دوورە، واتە خولگەیەکی هێلکەیی هەیە، لەماوەی /٨٨/ ڕۆژجارێك بەدەری خۆر خول دەدات.

زۆر جار وا ڕێك دەکەوی ئەستێرەکە دەکەوێتە بەرامبەر زەوی وەکو لە شوباتی سالی – ١٩٩٩ ڕوویدا وە لەسالی ٢٠١٣ دووبارە دەبێتەوە، کە ئەم دیاردەیە ڕووی دا– عطارد– وەکو خالێکی ڕەش لەسەر ڕووی خۆر دیارکەوت. نیوەتیرەکەی ٢٤٢٥ کم ڕەنگی گولی و زەردە، پاش ڕۆژ ئاوا بەماوەکی کورت دەردەکەوێ(الفلك العام – السیارات ص ١٩٧–١٩٨ عبدالحمید سماحە)

ئەستێرەی زوهرە- ڤینۆس

ئەم ئەستێرەیە لەبەر جوانی وگەشی سەردەم یۆنانیەکان پەرستراوە، پاش ڕۆژ پاش ڕۆژ ئاوا بوون دیارە. زاناکان بە جمکی زەوی لەقەڵەمی دەدەن چونکە قەبارەی بڕیك لە زیەوی بچوکترە، نیوە تیرەکەی ٦٢٠٠ کم بەخێرایی ٢١/٥ میل ل یەك ترۆکەدا خول دەدات بەماوەی ٢٤٤/٧ ڕۆژێك خول تەواو دەکات بەدەوری خۆر بەلاری٣/٥ پلە، هەروەها بەدەوری خۆیدا لە ماوەی - ٤٧- ڕۆژ جارێك دەسووڕێ. دووریەکەی لە خۆر /١٠٨/ ملیۆن کم وە لەزەوی /٣٨/ ملیۆن کم دوورە، گەرمی سەر ڕووەکەی /٤٦٠/ پلەیە بەرگە هەوایەکەی ئاسمانی هەیدرۆجین و دیتریۆمی تێدایە هەر لەبەر ئەوەیە کە ڕەنگەکەی جوان بووە. زووهرە دوو خولگەی هەیە لە خولگەی - ئیقترانی - بە /٢٢٥/ ڕۆژ یەك جار دەسوڕێ خولگەی- نجمی /٥٨٤/ڕۆژە لەماوەی خولیدانی بەدەوری خۆر /٢٣٥/ ساڵ جارێك واڕێك دەکەوێ. کەدەکەوێتە ئاستی نێوان زەوی و خۆر ئەوسا وەکو خاڵێك لەسەر خۆر دەردەکەوێ. زاناکان لە لێکۆلینەوە بەردەوامن چونکە هەندێك زاناوای بۆ دەچن کەوەکو زەوی ئاوەدان بووە پاشان مەداری خۆی گۆڕیوە ئەم کارەی بەسەردا هاتووە.

(اطلس المدرسي * مجله العلوم ع -٣٣-١٩٨٩ كوكب الزهره * الفلك العام ت- عبدالحميد سماحه)

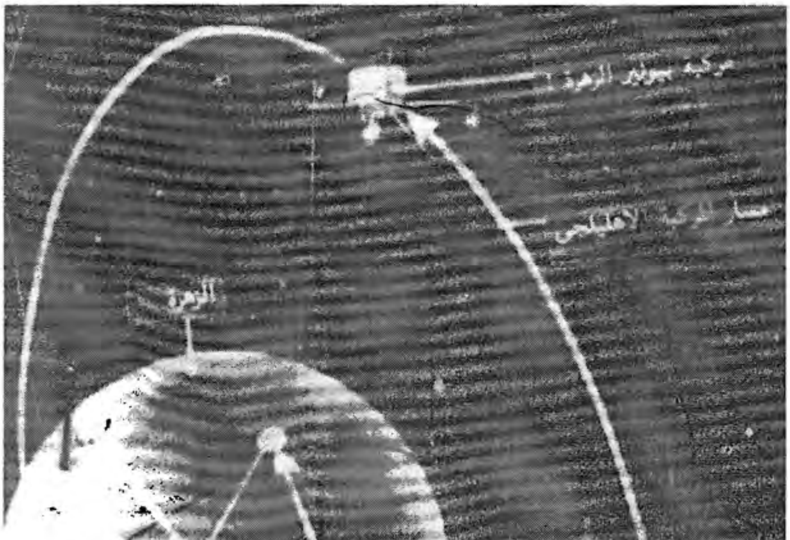

مركبة بيونير الزهرة
الزهرة
مواقع الهبوط
الشمال
النهار

ئەستێرەی مەریخ

هەر لەکۆنەوە ئەم ئەستێرەیە ناسراوە، یۆنانیەکان بە ئەستێرەی شووم و شەڕ ناسیویانە کە گوایە دوو پاسەوانیشی هەیە بەناوی * فۆبۆس* و *دیمۆس. شاعیری میلی یۆنانی – لابۆتا چیرۆکەکی ئەفسانەیی دوورو درێژی بەناوی * گۆلڤەر* دامەزراندووە لەسەر مەریخ.

لەساڵی ۱۸۷۷ ئەستێرە ناس ئاساف هۆڵ سەلماندی کە مەریخ دوو مانگی هەیە لە دەووری خولدەن یەکیان دوورەبە ۲۱/۵ خولەك یەکجار ئەدەوریا دەسورێتەوە ئەویتر نزیکترە بە –۱۰ خولەك یەکجار خولدەدات. ڕوسیاو نەمسا بلگاریاو ئەڵمانیا و فەرەنسا پرۆژەی – ڤێگا– یان–دانا کە نیازیان وایە بجنەسەر مەریخ و نهێنی هەردوو مانگەکەی ئاشکرابکەن و لە ئەنجامی لێکۆلینەوە دەرکەوت کە فۆبۆس قەبارەکەی

(۲۰ جاران×۳۰کم) واتە ٦۰۰ کم چوار گۆشەیە وەناوی بۆشە ۱٤/٦۰۰ میل دوورە لەمەریخ.

مەریخ لەزەوی بچووکترەنیوەتیرەکەی /۳٤۰۰/کم بە خیرایی /۱۵/ میل لەیەك تروکەدا خولدەدات، دووری لە خۆر /۲۲۸/ ملیۆن کم، وەبەیەك ساڵ و هەشتاو هەشت ڕۆژ جارێك بەدەوری خۆر دەسورێتەوە. شەو و ڕۆژ مەریخ /۲٤/ خولەك و /٤۰/ چرکەیە.

ڕووی مەریخ زۆر لە زەوی دەچێت ، وەگەلی دۆلی قولْ و شاخی هەیە زاناکان دەلێن لەوانەیە لەهەردوو جەمسەرەکەی و ژێر زەویەکەی جۆرێك ئاو هەبێ ، لێکۆلینەوەی زاناکان بەردەموانەدووری لە زەوی ئێمە ٤۸/۵ ملیۆن میلە

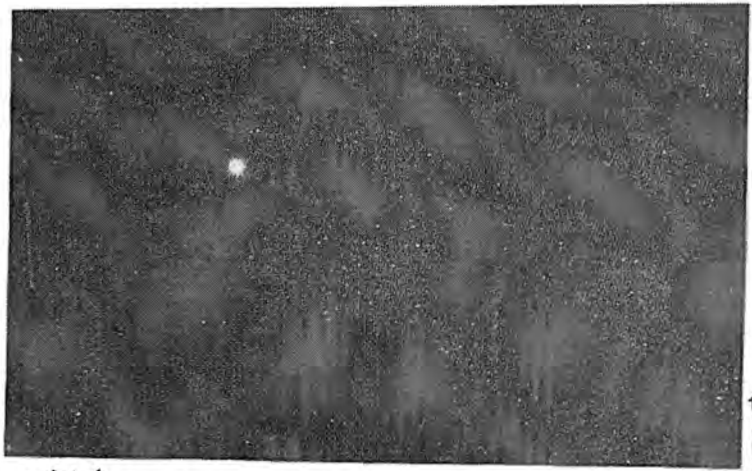

کەڤالی زانست

هەسارەی سووری مەریخ و هێشووە ئەستێرەی M44 لەئاسمانی بێگەردی هەولێر

فۆتۆ: Azhy

2010/2 /2 :542

ئەستێرەی موشتەری

گەورەترین هەسارەی خۆرە نیوە تیرەکەی ۷۱۳۵۰کم بە خێرای ۱۰/۱ میل لەیەك ترووکەدا بەدەوری خۆی دەسورێتەوە. ڕێژەی ناوەندی دووری خۆر /۷۷۸/ملیۆن کم، وە ٤۸۳ ملیۆن کم لە زەوی دوورە. لەفەلەکێکی بازنەیی بەدەوری خۆر لەماوەی
(۱۱ سالّ و ۸۸ ڕۆژ)یەك خولدەدا.

موشتەری نزیکەی /۱۱/ جار لەزەوی گەورەترە. ئەونهێنیانەی کە تا ئێستا لەسەر ڕووەکەی دەر کەوتوون ئەمانەن: بلقێکی زۆر گەورەی جولاّوی لەسەر ڕووەکەی هەیە سێ ئەوەندەی ڕووبەری زەویە، هەروەها ڕەشەبایەکی خۆلاّوی زۆر بەهێز لەسەر ڕووەکەی ڕوودەدا. لەساڵی / ۱٦۱۰/ لەلایەن – گالیۆ– ڕەچاکرا، پاشان ئاشکرا بووکە چوار مانگی هەیە (ئایۆ، یوربا، جانمید، کالیستۆ) لەساڵی ۱۸۹۲ سێر برنارد مانگێکی تری دۆزیەوە، تا ساڵی ۲۰۰۲ توانرا سێزدە مانگ ئاشکرا بکەن. بێجکە لەم سیانزەمانگەو دوومانگەکەی مەریخ دەیان ئەستێرۆکەو ئەستێرەی کلك دار لە نێوان هەسارەی مەریخ و موشتەری دا هەیە. مانگەکانی تری موشتەری بریتین لە :

۱– سایرۆس تیرەکەی /٤۸۰/ میل
۲– بالاس تیرەکەی/۳۰٦/ میل
۳– ڤێستا تیرەکەی /۲٤۱ / میل
٤–جۆنۆ تیرەکەی /۱۲۱/ میل
٥– ئوستریا تیرەکەی /٥۰/ میل
٦– ئامور تیرەکەی /۲/ یکم

٧- کیلۆ پاترا/ ٢١٧/ کم ئەمەیان بەهۆی تەلەسکۆبی - بیندرا- پاشان بەشەپۆلی راداری پشکیندار دەرکەوت کەلە /٩٤/ جۆرە کانزا پێکهاتووە لە وێنەی ئیسقانی لوولاك دەچێ هەردووسەرەکەی ئەستوورە، زاناکانی ئاسمانی دەڵێن لە پێکەوە نووسانی دووبەردی گەورە دروست بووە (وێنەکەی لەلایەن زانا - سیڤی ئۆسترۆ وەکالەی - ناسا لەدووری /١٧١/ ملیۆن کم وەرگیروە).

٨- زانا ئایۆ - کالیستۆ بە کۆنترین مانگی موشتەری دەزانێ. لەسەر - ئایۆ گەورەترین گڕکان هەیە لەدووری ٣ ملیۆن کم لەموشتەری دۆرگەی ئاگر هەیە (جزیرە اللهب) کە گڕەی دەگاتە/٥٤٠/ ملیۆن پلەی فەرهانهایت (وکالە ناسا) مجلە الدوحە اکتوبر ١٩٧٩ ص ٨٣ حیاتنا المعاصرە خدیجە الصدر گۆڤاری خاك مایس ٢٠٠١ ل - ٣٥

الفك العام اسرە الشمس ص ٢٣ - هربرت سبنسر

الکون العمیق عبدالسلام الکردانی ص ٣٣٠- ٣٣٥-٣٣٤

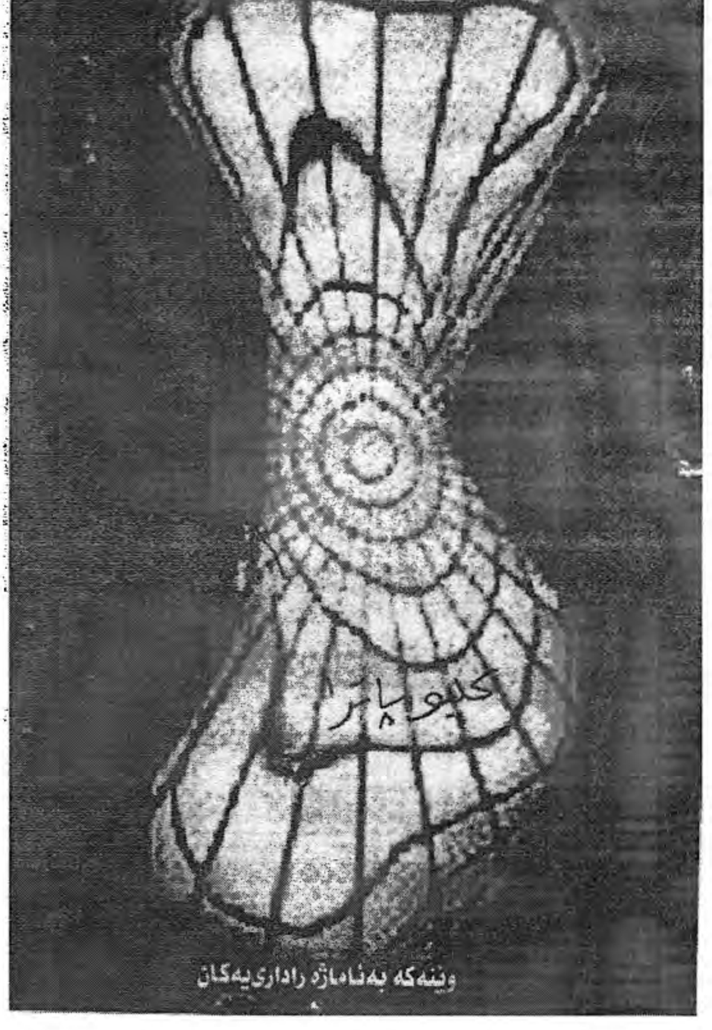

وێنەکە بەئامازە ڕاداریەکان

زوحەل

جوان ترین هەسارەی خۆرە بەچەندین ئەڵقە دەراوە شێوەی شەبقەیە نیوەی تیرەکەی /٦٠٤٠٠/ ملیۆن لەزەوی /٧٧٤/ملیون کم، بەخێرایی /٦/ میل لەیەك تروکەدا خول دەدات بەماوەی /٢٩/ ساڵ و /٤٦/ ڕۆژ یەك دەورە تەواو دەکات.

بۆیەکەم جار لە ساڵی -١٦٥٥ لەلایەن - گالیلۆ بینرا، لە ساڵی ١٧١٥ زانی کاسینی سێ پشتێنەی ئاشکرا کرد گوتی پشتێنەی یەکەم /١١/ هەزار میل ئەستورە بەڵام ئێستا زاناکان دەڵێن کە زوحەل زیاتر لەسەد پشتێنەی هەیە کە هەموویان لەغازات و پارچە بەرد پێك دێن وەبە شێوەیەکی زۆر ڕێك لەوەری دەسورێن.

تاکو ئێستا /١٥/ مانگ ڕەسەد کراوە، کەلەدەوری دەسورێن ئەمەش هەندێکیانە:

١- تیتان- لەهەموویان گەورەترە تیرە /٣٠٠٠/ میلە
٢- دایۆن- تیرەی /٣٢٠/ میلە.
٣- راهیا- ڕوەکەی وەك مانگە.
٤- تیپیز
٥- چاپینۆز
٦- میمارۆس

٧- هیبرۆن- درێژی /٣٠٠کم/ پانی ٢٤٠ کم، چاڵێکی قووڵی هەیە /١٠٠/ کم پانە

٨- ئەنکلا دۆس ٩- هۆپ ١٠- تیسێیس . مانگەکانی دیکە زانیاریان لەسەر نیە ئەو مانگانەی باسمان کرد لەلایەن زاناکان(بکرنج، کاسینی، ئنکلادس، ولیەم، هاریس،پۆند)رەچاو کراون.

ئۆرانۆس

ئـەم هەسـارەیە بۆیەکـەم جـار لەلایـەن – ولیـەم هەرشـلْ– لەسـالْی ١٧١٠– دۆزراوە ماوەیەکی زۆری پێچو ئەمجارە زاناکان دیسان لێکۆلینەوەیان لەسـەر کرد.

ئەم هەسارەیە وەکو قوتویەکی قوپاو دەچێت لەسەر لایەکی بەلاری /٩٨/ پلە پالْکەوتووە، بەخێرایی – ٤/٢ پلە خولدەدات لەیەك تروکەدا بەدەوری خۆی.
بە ٨٢/٠٢– سالْ جارێك بەدەوری خۆر خولدەدات، شەووڕۆژ ١٠/٥– خولەکە، بە پێجەوانەی هەسارەکانی تر دەخولێتەوە واتە لە ڕۆژ هەلات بۆ ڕۆژ ئاوا.
نیوە تیرەکە /٢٢٣٠٠/ کم، پێنج هەلْقەی بەدەور دا هەیە لە زوحەل دەچێ.
دوورو نزیکی لە زەوی هەموو کات وەکو یەك نیە، پێنج مانگی هەیە.
(مجله العلوم –١٩٨٥– عدد ١٢ – حلقات ئۆرانۆس ص ٨)
()النجوم فی مسالکها – السیارات ص ١٩٧).

نیبتۆن

لەسـالْی – ١٨٥٢ لەلایـەن زاناکـان دۆزراوە لـە سـالْی – ١٩٠٣ ڕەچـاو کـرا.
دووریەکەی لە خۆر /٤٥٠٠/ ملیۆن کم واتە –٣٠– جار بەقەدەر دووری خۆرو زەوی بـەخێرای – ٣/٩٢ میـل لەیـەك تروکـەدا خولـدەدات، شـەوو ڕۆژ /١٥/ خولەك و ٤٨ چرکەیە، بە ١٦٤/٧٩ سالْ یەك خول بەدەوری خۆردادەسووڕێ.
نیوە تیرەکەی /٢٢٢٠٠/ کم ئەم هەسارەیە لەبەر سەیری خولانەوەکەی زاناکان هەرچـاوەدێری دەکـەن، ئـەم هەسـارەیە زۆر سـەیرە دەمێـك دەبریـسکێتەوە دەمێك کـزە جـار واهەیـە سـەراو سـەر خولـدەدات جـاری واش هەیـە لەسـەر تەنیشتە، جاری واهەیە لە خولگەی خۆی دوور دەکەوتـەوە، لەبـەر ئەمـە تـەنها

چەند زانیاریەکی لەسەر هەیە، ئەویش ئەوەیە کە حەلەقەیەکی غازی لەدەوری هەیە، بەلاّم ئێستا دەرکەوتووە کە لە ئۆرانۆس گەورەترە.

(النجوم فی مسالکها ترجمه احمد عبدالسلام ص ١٩٧ السیارات)

(مجله العلوم ع ١٢- ١٩٨٥ ص ٩ نبتۆن النجم لعملاق - میخایل عبدالاحد)

پلۆتۆ

ئەم هەسارەیە زۆر کۆنەو لەلای - افریقیەکان- ناسراوەو پەرستویانە بۆ ئەوەی لە شەڕی خۆیان بپارزن . هەسارەکە وەکو تۆپەلی بەفرێکی گەورەوایە، دوری لە خۆر /٥٩١٠/ ملیۆن کم بە /٩-٢/ میل لەیەك تروکەدادەسووڕتەوە بەدەوری خۆیدا لە ماوەی شەش ڕۆژ و نۆ خولەك یەکجار، یەکەمجار لەلایەن زانا تۆمبۆ رەچاو کرا لە ساڵی ١٩٣٠ خولانەوەی زۆر ناڕێکە، یەك مانگی هەیە بەناوی - شارۆن.

چۆن مەیلی زەوی زاندراوە کە ٢٣/٥ – پلەیە

لەو ڕۆژەی کە ئەستێرەناسی پەرەی سەندووە زاناکا هەوڵی ئەوەیانداوە کەشتی تازە بدۆزنەوە ئەوەی زاناکانی سەرسام کردبو ئەوەبو کە کاتێك خۆر هەڵدی بەرداریك دەکەوی لە شوێنیکی تەختایی سێبەر دروست دەکات وە ئەگەر بەدرێـژای سێبەرەکە هیلێکی ڕاست بکێشین پاشان بەرەبەری خۆر ئاوادیسان سێبەری دارەکە بکەینە مەبەست و هێلکی تر بکێشین دەبینین هەردوو هیلی سیبەرەکان لە خالیك یەکتر دەبڕن وزاویە دروست دەکەن ئەم جارە چەند زانا کۆ بوونەوە کە هۆیەکەی بزانن لەسەر دەمی خەلیفە مەئمون لە تەختای ناوچەی جزیرەداریکیان بەشاقولی چەقاند کە خۆر هەلآت سێبەری دارەکەیان نیشانکرد. ئەم جارگوریسیان هێنا بەدرێـژایی سێبەر کە بۆ لایەکەی تر درێژیان کردەوە ئێستا هیلیك دروست بوو لە سێبەری دارە چەقاوەکە هەمان کاریان ئەنجام دا دەرکەوت کە هەردوو سێبەرەکە لە هەردووکاتدا ناکەونە سەریەك، پاشان لەهەموو وەرزەکان ئەم کارەیان ئەنجامدا دەرکەوت هیچ جیاوازی دەرناکەویٚ واتە هێلەکان بەسەر یەك تیناپەڕن بەڵکو یەکتر دەبڕن، هەروەها زاویەی هەردوولا پیورا– ٢٣/٥ پلە دەرچو بەوەدا زانرا کە زەوی بەلای خولدەدات بۆیە ئەم فەرقە دەردەکەوی(وینەکە باشتر ئەم کارە ڕووندەکاتەوە)

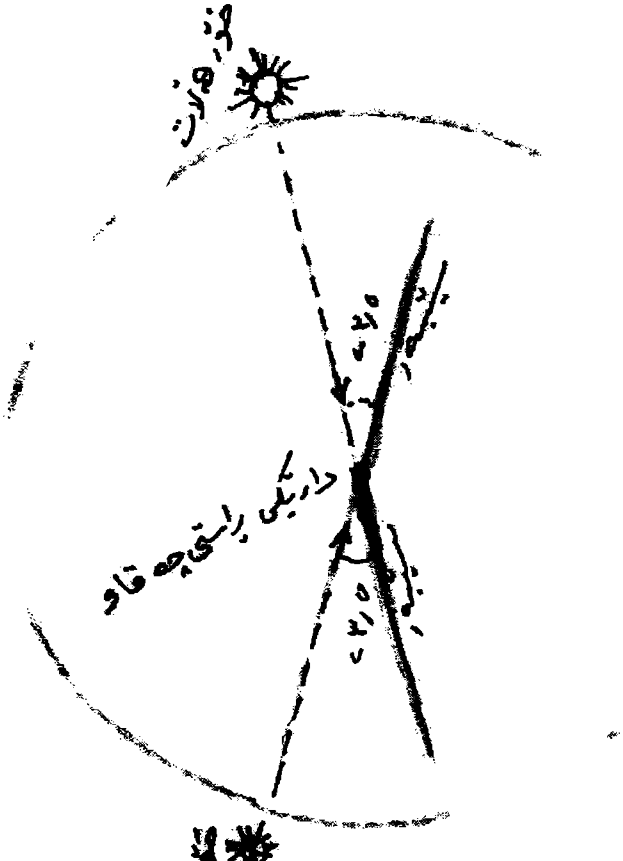

کەلوەکان (الابراج)

خودای مەزن دەفەرمووێ: بسم الله الرحمان الرحيم (ولقد جعلنا فی السماء بروجا وزينا ها للناظرين* حجر -١٦)

یاخود دەفەرمووێ:(والسماء ذات البروج * واليوم الموعود* سوره البرج)

کەلو یەخود برج – چیە:

کەلو هەریەکەیان لەکۆمەڵە ئەستێرەیەك پێك دێن دابەشکراون بەدوازدە ناوچە کە هەریەکەیان ناوێکی تایبەتی هەیە، بەپێی وێنەکەی وینەی ئەم کەلوانە وەهمین تەنها بۆ ناسینەوەی شوێنەکە یانە.

ئەستێرەیەکی یەك جار زۆر لە ئاسمانەکان هەیە خودای مەزن چەند کۆمەڵیکی کردووە بە – کەلو– کەوەکو کۆشك کۆشك لەسەر یەکن لە شێوەی بازنەدا. ئەم کەلوانە هەموو حیساباتی زەمانە دەردەخەن هەر لە ترووکەیەوە تا ملیۆنەها ساڵ.

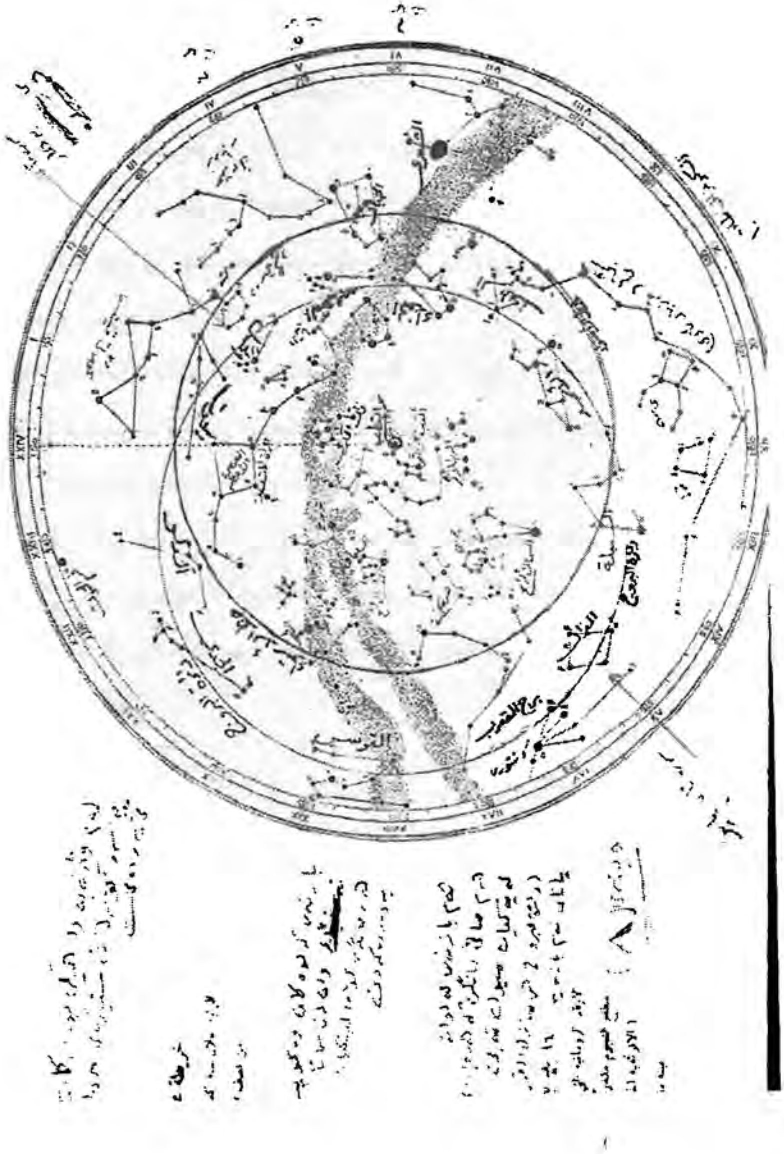

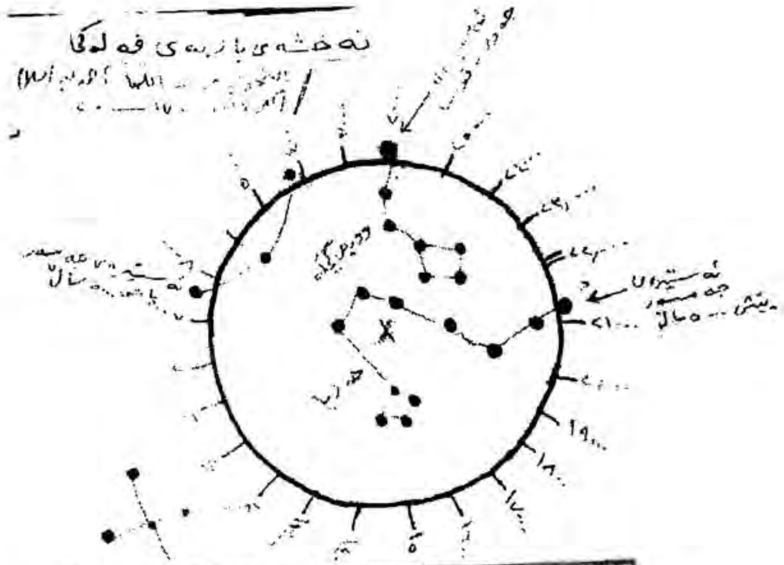

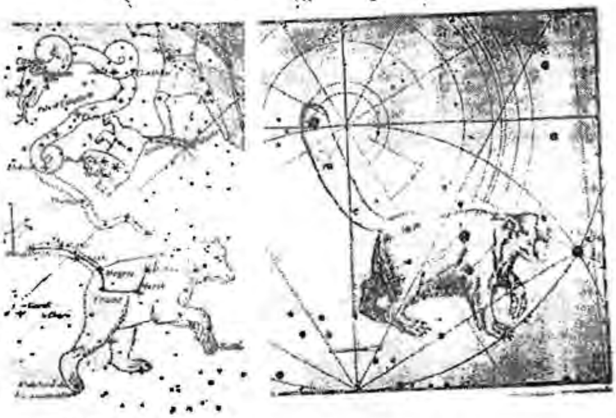

* صورة [illegible] الأصغر [illegible] الأكبر [illegible]
[illegible] عن [illegible] *

جـولآنی زەوی: خولگـەی زەوی بـەدەوری خۆیـدا، خولگـەی زەوی بـەدەوری خـۆردا، خولگـەی کـەلوەکانیش هەیـە کەماوەکـەی /٢٥٨٠٠/ سـاڵە بەواتـەی زاناکان.

هەرزەمانەو کەلوێك دەبێتە سەری بەهار واتە کەلوەکانیش جێگایان دەگۆڕن. لەسـەردەمی بابلیـەکان کـەلووی – گـا– سـەرەتای بـەهار بـووە بـەلآم ئێـستا کەلوی شـەك (حمل) سـەرەتای بەهارە. زاناکـان دەڵێن سـالّی /٢٢٠٠/ کـەلوی نەهەنگ دەبێتە سەرەتای بەهار، بەپێی خولگەی کـەلوەکان هـەر کەلوەبـە /٧١/ سالّو /٢٤٣/ ڕۆژ و /١٦/ خولەك یـەك پلە بە پاشادەدات چونکە هـەر کـەلوە بـە /٢١٥٠/ سـالّ جێگـای خـۆی دەگـۆڕێ وە خـودای مـەزن لـە قورئانـدا ئامـاەی پێکـردووە (والـسماء ذات الرجـع والارض ذات الـصدع * الطـلاق ١٢) باسـی زەویمان کرد کە کیشوەرەکان شکلیان گۆڕاوە، ئاسمانیش گەرانەوەی هەیەکە لەباسەکەدا دەردەکەوێ، وە ئەگەر ئەو گەڕانەوەیە هەمووسالّ سەرەتای سـالّ کـەلووی – حمـل– شـەك نـەدەبو کـشو هـەوای زەویـش گـۆڕانی بەسـەر دانەدەهات. هەرکەلوەکان وایان بەسەر دانایەت بەڵکو لەگەلّ ئەو گۆرانکاریە شـوونی جەمـسەرەکانی زەوی بەرامبـەر ئەسـتێرەکان دەگـۆڕێ، بـۆ نمونـە زاناکـان دەلـێن: پـێش /٥/ هـەزار سـالّ ئەسـتێرەی کلکـی حـەزیا بەرامبـەر جەمـسەری باکووری زەوی بـوو، بـەلآم ئێستا ئەسـتێرە – جـەدی– بەرامبـەر جەمـسەری بـاکورە پـاش –٥– هـەزار سـالّی دیکـە یـەکێ لـە ئەسـتێرەکانی کۆمەڵی – قیقاوس– دەبێتە ئەستێرەی جمسەری باکوور، ئەم گۆرانکاریانە وا دەکـات کەمەرکـەزی موگنەتیـسی زەوی بگـۆڕی، واتـە ئـاوو هـەوای ناوچـەکەکانی زەویـش گـۆڕانی بەسـەر دادێ، بـۆ نموونـە هـەر لـە کوردسـتان بەپێ ڕاپۆرتی شوێنەواری دۆزراوەکانی – بەردە بەڵەکە– ناوچەی چەمچەمالّ

دەری دەخەن کە /١٠٠/ هەزار ساڵ پێش ئەمڕۆ کوردستان ئاوو هەوای ئیستوای هەبووە. دۆزراوەکانی سەرەتاسەری جیهان ئەم راستیە دەسەلمێنن، چونکە ئێسقانی زەبەلاحیان لەشوێنە ساردەکان دۆزیوەتەوە کە ملیۆنەها ساڵ پێش ئیمڕۆ لەناوچەگەرمەکان ژیاون.

کەلووەکان الابراج

کەلووی شەك- کاوڕ- حمل

ئەم کەلوەلە /١٧/ ئەستئەم کەلوەلە /١٧/ ئەستێرە پێکدێت جواریان لەسەر پشتی وێنەکە سیانزەش لە ناوەوە. دوو ئەستێرەگەشەکە ناویان- شرطین - یەکیان لەویتر گەشترە، ئەستێرەی - حمل- لەسەر ناوچەوانییەتی، هەروەها ئەستێرەی - بطین- لاسەر دەندەی پشتیەتی.
ئەم کەلووە نیشانی سەرەتای بەهارە، ئەو وەختە خۆر لەسەر هێلی ئیستوا بەرەو باکوور هەلدەکشی پاش ئەوەی بە ٩ ڕۆژ هیلی ئیستوا دەبڕیٚ واتە لە /١٢/ مانگی - مارت- دەست پێدەکات لە ٢١ مانگ تەواو دەبێت.

کەلووی - گا- الثور

ئەم کەلووە لە ٣٢ ئەستێرەی تاك و جوت پێك دێت ، جاران ئەم کەلووە سەرەتای بەهار بوو سەردەم بابلییەکان. ئەستێرەکانی بەم شیوەیەن:-
١- کۆمەڵی پێرو(ثریا) ئەم کۆمەڵە حەوت ئەستێرەی گەشی دیارە، بەلاّم لە راستیدا لە /١٠٠/ ئەستێرە زیاترە، پانی ئەو کۆمەڵە بە /٣٥/ ساڵی روناکی مەزندە دەکریٚ بەلاّم لەبەر دووری و بچووك دیارە. هەورە ئەستیرەکی گەورە(سدیم) لە ناویا هەیە کەدووبەشە (تیتا- ب- سیگما- شەش) ئەم

هـەورە وەکـو چـارۆگەیەکی سـپی لـە نـاو تەلەسـکۆب دیـارە. پێـرو لەگـەڵ کۆمەڵەکەیە بەڵام، پاشماوەیەك بزر دەبێت هەتا سەرەتای هاوین دەرناکەوێ، وەهەر ئاوا ئابێت بە ئاسمانەوەیە تاسەرتای زستان کە ئاوابوو لەسەر کەل حەیوانە کیوی تیدەکەوی خەڵکی دەچن بۆ ڕاو.

٢- ئەسـتێرەی دووبـران- گـەش تـرین ئەسـتیرەی کۆمەڵەکەیـە زاناکـان دەڵـێن/٦٨/ سـاڵی ڕونـاکی دوورە تیرەکـەی بەقـەدەر /٤٥/ ئەوەنـدەی تـیرەی خۆرە.

٣- لەناو کەلوەکە چەندین کۆمەڵی ئەستێرەهەیە وەکو کۆمەڵی - قەلامس کە /١٣٠/ ساڵی روناکی دوورە.

٤- هـەورە ئەستێرەی - سەرەتان- لـەناو ئـەم کۆمەڵـە چـەندین ئەستێرەی - نیترۆنی هەیە /٧٠٠٠/ ساڵی ڕووناکی دوورە. (الکون العمیق- د.علی الامیر ص ٢٢٧-٢٢٨)

کەلووی جیوك- التوئمین- جیمنی

ئەم کۆمەڵە لەوێنەی دوو منداڵ دەچێ کە باوەشیان بەیەك کردووە، ژمارەی ئەستێرەکانی /٢٦/ دانەیە. ئەستێرەکانی کۆمەڵەکە زۆر بەیان دوو یان چوار چوار بەیەکەوەن. هەسارەی - ئۆرانـۆس لەسـاڵی -١٧٨١ کاتێـك بـەنزیك ئـەم کۆمەڵـەدا تێپـەری دەکـرد ڕەسـەد کـرا هـەروەها هەسارەی - پلۆتـۆ- لەسـاڵی /١٩٣٠/ هەر لە نزیك ئەم کۆمەڵە ڕەسەد کرا. گرنگترین ئەستێرەی کۆمەڵەکە ئەمانەن:-

١- جۆتـە ئەسـتێرەی / کەبەعـەرەبی پـەیّ دەڵـێن (هقعە) بـەیۆنانی - کاسـتۆر ئـەم جووتـە ئەسـتێرەیە لەسـەر دەم و چـاویەتی، کەدووانـەن لـەدەوری یەکخولـدەدەن بـەماوەی /٣٠٦/ سـاڵ جارێـك لـە دوورەوە وەکـو یـەك ئەستێرە دیارن/٤٣/ ساڵی ڕوناکی دوورن/١١/ جار لە خۆر گەورەترن.

Fig. 22.
(a & b)
facing p. [illegible]

TAURUS

Fig. 23.
a & b
Facing p. 155

GEMINI

صور الكواكب لابي الحسين الصوفي
صُوَرة التوأمين على ماترى فى السّماء

صور الكواكب لابي الحسين الصوفي
صُوَرة التوأمين على ماترى فى الكرة

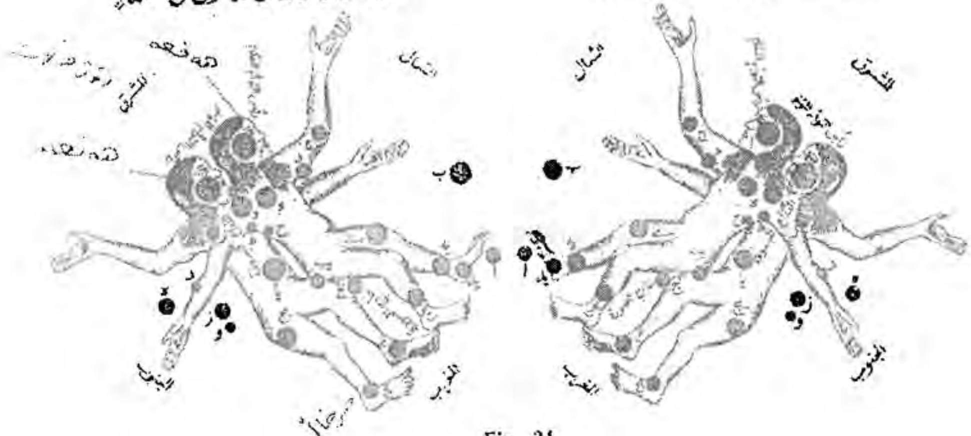

Fig. 24.
(a & b)
facing p. 167

٢- جۆتـه ئەسـتێرەی هنعـه- کـه ئەمانـەش چـوونن لـه ئەسـتێره گـەورەکان حیـساب دەکـرێن کـه پێیـان دەڵـێن سـووره زەبەلاحـەکان(المـارد الحمـراء)، هەروەها پروشك هاوێژن له جۆری ko كه /٣٥/ ساڵی روناکی دوورن.
٣- جووتەی – و – ٦ ئەمانەش لەسووره زەبەلاحەکانن بەڵام لەبەر دووری کز دیارن،
٤- جووته ئەستێرەکانی سەر لاقی پییاندەڵێن – بەخاتی- خڕخاڵ.

کەلووی قرژاڵ

ئەستێرەکانی ئەم کەلووه لەبەر دووریـان کـز دیـارن – ٩- دانـەیان کەوتونەتـه نـاو وێنەکـه چـواریان لـەدەرەوەی وێنەکـەن. ئەسـتێرەیەك لـەناوی هەیـه پێـی دەلـێن- نثـره- کـه دوانـی لـەدەرەوەن پێیـان دەڵـێن – حمـارین- واتـه ئـاخورو دووکـەر، لـەدەرەوەی ئەوانـه هـەورێکی ئەسـتێرەی هەیـه (الـسدیم النجمـی) کۆمەڵه ئەستێرەك هەیه پیی دەڵێن -m٤٤ – کەوەکو پوورەی هەنگ وایه.
حیساباتی مانگی هاوین لەم کەلووه دەستپێدەکات که خۆر دەگاته سەری ئەم کەلووه واته /٢٢/ حوزیران، درێژ ترین ڕۆژ دەبێت و هـاوین دەسـت پێدەکات وەخۆر چیدی هەوراز ناڕوا لەو کەلووه ئەم جاره وورده وورده خۆر دێته خوار دیسانەوه بەهامان شێوەی سەرەکەوتنی تادەگاتەوه- زستان.

کەلووی شێر

ئەستێرەکانی ئەم کۆمەڵە /٢٧/ دانەیە کە زۆر بەیان گەش و جوانن. دووری کۆمەڵەکە /٥٦/ ساڵی روناکیە وەهەندێ لە ئەستێرەکان دوورترن.

١- قلب/ دڵی شێرەکە لە هەموویان گەورەترە.

٢- زبرە/ جاران کاروانەکان لەبیابان کردوویانە بەنیشانە تاڕیگایان لێ وون نەبێت، دوو ئەستێرەی بچووکی لەتە نیشتە پیی دەلیین- خرزتان.

الترفە/ کەوتۆتە سەر دەموچاوی وێنەکە، دووئەستێرەی تەنیشتی پروشك هاوێژن بۆلای دڵی شێرەکە جاران بە تووورەی شێرەکەیان لەقەڵەم دەدا، زاناکان دەڵێن لەیەك چرکەدا- ٧٠- پروشك دەهاوین.

لەساڵی ١٥١٠ ئەستێرەیەك لەم کەلووە زۆر بە شەوق کەوت بە نوێژی نیوەرۆ دیار بووە پاشان بزر بووە، زاناکان دەڵێن تەقیوەتەوە لە ناو چووە.

LEO

Fig. 26.
(a & b)
facing p. 182

CANCER

Fig. 25.
(a & b)
facing p. 173

کەلووی فەریك - العذرا ء

ئەستێرەکانی ئەم کۆمەڵەیە وەکو شکلی - ل- دەچێت، ژمارەی ئەستێرەکانی نزیکەی /٢٦/ دانەیە هەموویان ووردن تەنهایەکی زۆر گەشی تێدایە کە پێی دەڵێن (سماك الاعزل) واتە ڕاوچی بی چەك /٢٢/ ساڵ ڕوناکی دوورە. نیوان ئەو کۆمەڵەو کۆمەڵی- وورچی گەورە ئەستێرەیە هەیە زاناکان ناویان ناوە شاریشاران (مجرە المجرات) تیرەکەی /١٠٠/ ملیۆن ساڵی ڕوناکی یە هەندێ لە زاناکان کۆمەڵی فەریك بەناوەندی هەموو فەلك دادەنین.

(الکون العمیق د. علی الامیر مجامیع الصیف ص ٢٣٩)

کەلووی تەرازو

ئەم کۆمەڵە لە /١٥/ ئەستێرە پێك دێت کە حەوتیان لەدەرەوەیە هەشتیان لەناو کۆمەڵەکەن ئەستێرەکانی - تەرازو - زۆر گەش نیە بەهۆی کۆمەڵی دووپشك دەدۆزرێتەوە. ئەم کۆمەڵە کۆمەڵی پاییزن، لە /٢٢/ مانگی ئەیلول خۆر لەگەرانەوەیدا لەم ئەستێرانە میوانە ئەوسا کۆمەڵەکە بەگشتی لە ئاستی هێلی ئیستوا دەبێت هەندێ لە ئەستێرەکانی ناویان لێنان، ئەو دووانەی کەکەوتوونەسەر قاپی تەرازووەکە پییان دەڵێن (زەبانی)، هەروەها ئەو سێ ئەستێرەی کەلەیەك ریزن پییان دەڵین(ئەکلیل). شاعیر دەڵی:-

لەناو کوردان تەرازوو   لەناو عەرەبان میزان
شەو ڕۆژ بەرامبەر دەبن   لەبەهارو پاییزان
ئاوی گۆزە خۆش دەبێ   بیخۆنەوە ئازیزان

کەلووی دووپشك

ئەم کەلووە کۆمەڵی پاییزە لە /٢١/ ئەستێرە پێك دێت لەتەلەسکۆب وەکو ملوانکەی گەوهەر دیارن، هەریەکەی ناوی خۆی هەیە :-

١- نیاط – قلب العقرب

ئەم ئەستێرە قەبارەی زۆر زەبەلاحە بەڵام چڕی تەنەکەی کەمە زۆر پتەو نییە لە دوورەوە وەکو پشکۆی ئاگر دیارە بە تەنی – کاربۆن دەورە دراوە زاناکان دەڵێن گەرمی سەر ڕووەکەی /٩٠٠٠/ پلەی سانتی گرادە تیرەکەی /٥٦٣/ ملیۆن کم دەبێت /٤٠٠/ جار لە خۆر گەورەترە. ئەم ئەستێرە دۆستێکی هەیە لە خۆی بچووکترە، ڕەنگی کەسکی زمرودیە لەدەوری خول دەدات/٤٠٠/ساڵی ڕوناکی دوورن. لەنزیك ئەستێرەکە چەند کۆمەڵی ئەستێرەی هیشوویی هەیە کە هەر یەکەیان لەدەیان ئەستێرە پێك دێن، وەکو کۆمەڵی (m٧/m٦/m٥/m٤) کۆمەڵی حەوت لە ٨٠ ئەستێرە پێك هاتووە.

٢- ئەستێرەی – شووڵە -- لە وێنەکە لەسەر کلکی دووپشکەکەیە دەرکەوتنی ئەمانە نیشانەی هەنجیر پێگەیشتنە، هەروەها مەنزلەی مانگن.

(الکون العمیق– مجامیح الخریف ص ٢٥٨– ٢٥٩)

VIRGO

Fig. 27.
a & b.
facing p. 193

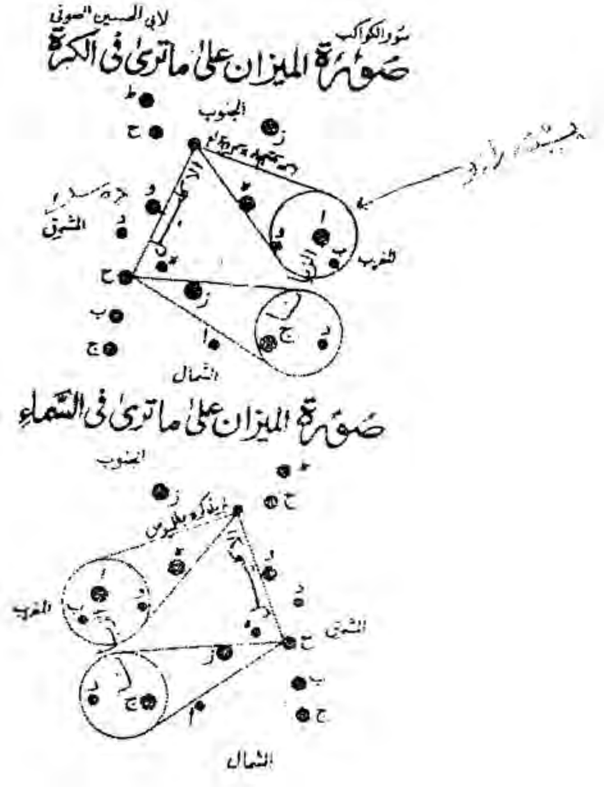

Fig. 28.
(a & b)
Facing p. 204

SCORPIUS

Fig. 29.
a & b
facing p. 210

کەلووی کەوان

ژمارەی ئەستێرەکانی ئەم کەلووە /٣١/ دانەیە کەڕووبەرەکی زۆری داگیر کردووە لە مرۆڤیکی ئەفسانەیی دەچێت، کۆمەڵەکە بەناوەندی ڕێگای کاکێشان دەژمێرێن لەناو ئەو کەلوە ئەستێرەی – ئۆمیگا هەیە کە دە هەزار ساڵی ڕوناکی دوورە، هەروەها هەورە ئەستێرەی هۆر (سدیم الهور) لەو کۆمەڵەیە. بێجگە لەمانە چەندین کۆمەڵە ئەستێرەی هێشووی هەیە وەکو (m١٧/m١٨/m١٢) کەهەر اەدەیان ئەستێرە پێك دێت.

(الكون العميق ص ٢٥١ مجله الفيصل عدد ١١٤ حزيران ١٩٨٥ السدائم)

کەلووی کارژەڵە – جدی

ئەم کۆمەڵە /٢٨/ ئەستێرەیە میوانی خۆر لەم کەلووە سەرەتای زستان و کورترین ڕۆژەواتە /٢١/ کانونی یەکەم هەموو ساڵنامە کوردیەکان لەم کەلوە ساڵنامەکەیان داناوە وەکو ساڵنامەی – گەڕاوی– لە ئاسمان لە شێوەی وورگێکی زەبەلاح دەچێت ئەستێرەکان زۆر کز دیارن لەبەر دووریان بۆ نمونە ئەستێرەی – ذنب– ٤٦٥ ساڵی ڕوناکی دوورە جاران وازانرابوکە– ٥٠ ساڵی روناکی دوورە. لەسەر قۆچەکانی دوو ئەستێرەی تر هەن کەبرێك لەوانی تر گەشترن پییان دەڵێن – سعد– الذابح– کەمەنزیلەی مانگن.ئەفسانەی کۆن وایان لەقەڵەم داوە کە مرۆڤ لەو کەلووە هاتۆتە سەر دونیا وەدەگەڕێتەوە ئەوێ.

CAPRICORNUS

Fig. 31.
(a & b)
facing p. 227

كه وان

SAGGITARIUS

صور الكواكب — لابي الحسين الصوفي

صورة الرامي على ما ترى في السماء

صور الكواكب — لابي الحسين الصوفي

صورة الرامي على ما ترى في الكرة

کەلووی دەولك

ئەستێرەکانی ئەم کەلووە ڕووبەرێکی زۆریان هەیە، لەوێنەی کەسێکدان کە بۆریەکی ئاوی بەدەستەوە دەبێت، ژمارەی ئەستێرەکان/٤٢/ دانەیە کە زۆر بەیان ناویان هەیە چونکە حیساب گری قدیمەکان حیسابی کش و هەوایان پێداناوە ئینجا نازانرێت کەراستە یان ناوی ئەستیچرەکان بەم شێوەیەیە:-

١- سعد البلع/ سێ دانە ئەستێرەی سەر دەستین

٢- سعد السعود ئەستێرەکە لەسەر شانییەتی.

٣- سعد الملك/ ئەستێرەی سەر شانی ڕاست

٤- سعد الاخبیە/ دوو ئەستێرەی قورگی بۆڕیەکە دەرکەوتنی ئەم دو ئەستێرەیە گیان لەبەری خوێن سارد جوڵەی تیداکەوی.

کەلووی نەهەنگ - حوت

ئەم کەلووە /٣٤/ ئەستێرەی کز پێك هاتووە لە شکلیدووماسی گەورە. زۆر بەی خۆر گیران و مانگ گیران لەکاتی دەرکەوتنی ئەم کەلووە ڕوویداوە، هەر لەبەر ئەوەیە کە هەریەکەیان کە گیراوە گوتویانە نەهەنگ قوتی داوە.

هاتنی ئەم کەلووە بەرامبەر مانگی ڕەشەمەی کوردیە. گەر لەم کەلوەدا باران ببارێت ساڵی خۆش دەبێت. پێشینان ووتوویانە منداليك لەم کەلووە ببێت منالیچکی توندو تۆڵ دەبێت.

قسەو باسی زاناکانلەسەر ئەوەیە کەساڵی /٢٢٠٠/ کەلووی نەهەنگ دەبێتە سەری بەهار، ئیستا ئەم کەلوە دوایین کەلوە لەرێزدا.

(الكون العميق ص ٢١٦ - ٢١٧ مجاميع الشتاء)

لابي الحسين الصوفي

AQUARIUS

صور الكواكب

صورة ساكب الماء على ما ترى في السماء

صورة ساكب الماء على ما ترى في الكرة

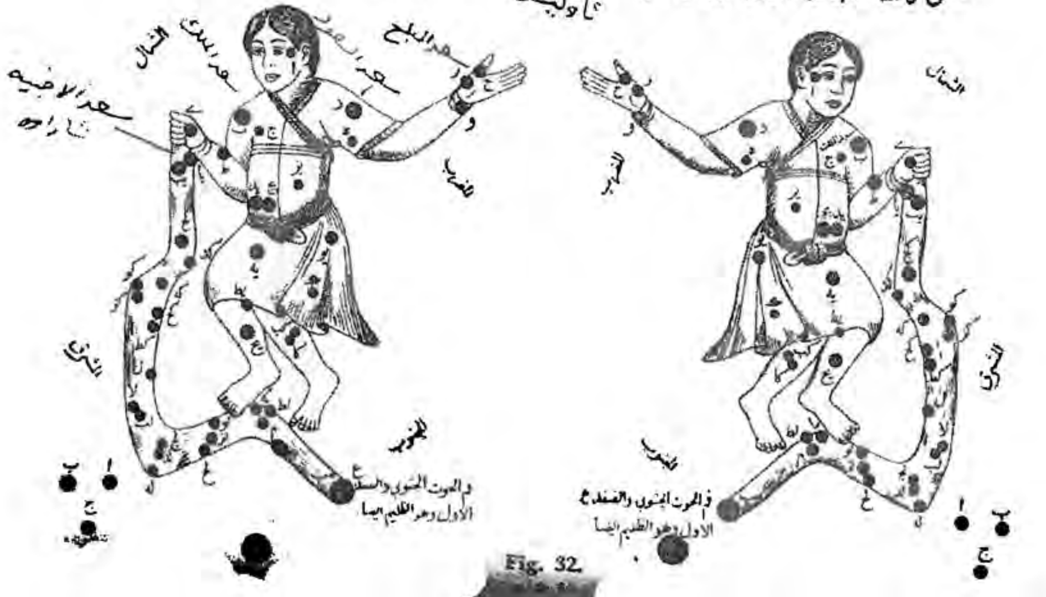

Fig. 32.

PISCES

Fig. 33.
(b)
between pages 249 & 250

(٣)

وێنەی أ

ڕارەوی خۆر

وێنەی (ب)

لەم دوو وێنەیە ڕارەوی
خۆر دیار دەکەوێ کە چۆن
بەگوێرەی کەلوەکان لەسەر
هێلی ئیستوا بەرز و نزم
ئەکات کاتێک بەرەو خوار دێت
کە گەیشتە سەر هێلەکە پایز ئەبێ
وە کاتێک خۆر ئەدا ئەبێ
کە بەرز دەبێتەوە ئەگاتەوە
سەر هێلەکە بەهار دەست پێ دەکات
ئەوە دەبێت ئەو دەفتەی
دیسان ئەدا ئەبێ
خۆر لە سەر هێلی پانی سفر ئەبێ
دوانزە سەعات دەبێت لەسەر هێلەکە
ئەبێتە ١٥ ...

(وێنەی ج)

بەم جۆرە دیاری ئەستێرەکان
لە شێوا لە ئاسۆ بە تێک تێرە ئەبن
ئەستێرەی (جەدی) تەنیا

کۆمەڵی ئەستێرەگەورەکانی باکوور

پاشــی ئــەوەی کۆمــەڵی ئەســتێرەکانی کــەلوەکانمان بــاس کــرد، کۆمەڵەکــە کەوتیتــە ناوەنــد هــەردوو کۆمەڵی بــاکوورو باشــوور. کۆمــەڵی ئەســتێرەکانی باکوور بریتین لەمانە کەوتۆتە نیوەی بازنەی باکوور.

وهذه صورة الدب الاصغر على ما ترى في السماء
الشرق
الشمال
الجنوب
الفرقدان
النعش
خارج الصورة
قطب معدل النهار
المغرب
من ف

Fig. 1.

کۆمەڵی وورچی گچکە

ئەم کۆمەڵە کەو تۆتە بەرامبەر جمسەری باکووری زەمین، لە حەوت ئەستێرە پێکهاتوون کە پییان دەڵین- بنات نعش الصغیر - لە شێوەی مەقلێدان.

ئەستێرەکانی بەم شێوەیە ناسراوون:-

١- الفرقدان- واتە دوو ئەستێرەی سەر شەپیلکی وێنەکە، کە یەکیان لە یەکیان گەورە ترە.

٢- ئەستێرەی -جدی- یاخود ئەستێرەی جەمسەر، ئەستێرەکە زۆر ناوی هەیە، پۆلاریس- وۆلف- خۆشاب - ئەستێرەی قیبلە، چونکە قیبلەی پێ دەزاندری. ئەم ئەستێرەیە لەراستیدا دووان لەدەوری یەکتر خولدەدەن یەکیان لەویتر گەورەترە بەلآم لەبەر دووری وا دیارن کەیەك ئەستێرەیە، دووریان بە /٦٨٠/ ساڵی ڕوناکی مەزندە دەکرێ، گەورەکە تیشکەکەی لە جۆری f8 واتە لە گۆڕاندایە، هەروەها لەگەورە زەبەلاحەکانە (المارد الحمراء).

(الفلك العام عبدالحميد سماحەخ ٢٠٠)

کۆمەڵی وورچی گەورە

ئەم کۆمەڵە لە /٢٧/دانە پێکدێت، کەحەوتیان لەهەمان گەورەترو پرشنگدارن وە لە شێوەی – مەقلێدان– وە پییان دەڵێن – بنات النعش– گوایە کابرایەك تەنها حەوت کچی هەبووە بە تەنیا ژیاوون، کەبابەکە مردووە مەیتی بابیان هەڵگرتووە بۆ سەر قەبران.

ئەستێرەکانی ئەم کۆمەڵە هەردەم لەدەوری ئەستێرەکانی وورچی گچکەدەسوورین. ئەستێرەکانی ئەم کۆمەڵەیە بەم شیوەیەن:–

١– قائید/ یەکەم ئەستێرەی کلکی وورچەکەیە/ ٢١٠/ ساڵی رووناکی دوورە.

٢– عەناق– یاخود میئزەر یاخود– سیاکۆش– ئەستێرەیەکی گچکە لە نزیکی هەیە بەناوی – سوها– جاران خەڵکی خۆیان تاقی دەکردەوە بزانن کێدەتوانی بیبینی.

٣– جوون یاخود – لیوث– ئەمە /٦٨/ ساڵی روناکی دوورە.

٤– دوو هەورە ئەستێرەی زەبەلاح لە ناو کۆمەڵەکە هەیە یەکیان لای سەری وورچەکەیە پیدەڵێنە هەورە ئەستێرەی (البوم) سدیم البوم گوندە بوو کە دوو ئەستێرەی چاووی ورچەکەیە لەناویدایە، هەورەکە بە m٩٧ ناسراوە. لەسەر پاشەڵی وورجەکەش هەورە ئەستیرەی m٨١ هەیە. زاناکان دەڵێن ئەم هەورانە پاشماوەی ئەستێرەی گەورەن تەقیونەوە و لە ناو چوون.

کۆمەڵی تەنین- حەزیا

ئەم کۆمەڵە وەکو حەزیایەکی درێژو گەورە دەورەی ئەستێرەکانی وورچی گچکەیان گرتووە جاران گوتراوە کە پاسەوانی لە ئەستێرەی – جدی- قوتب دەکات. ژمارەی ئەستێرەکانی /۳۱/ دانەیە. وە ئەو پیت و ناوانەی کەلەوێنەکە دیارە لەبەر زانینی دەرەجەو، دووری، شوێنی لەسەر ئالەتی ئسترلابە- چونکە جاران ئەم ئالەتە لە هەموو مەدرەسە ئاینیەکان دەخوێنرا.

PLATE NO. 14

Ulugh Beg Royal Library Codex

[Bib. Nat. Paris 5036]

A Specimen of the illustrations of Constellations out of which the blocks were made for this edition.

Folio 23 ᵃ - Ursa Minor

(cf. printed illustrations Fig. I a & b)

URSA MAJOR

صور الكواكب لابي الحسين الصوفي

صورة الدب الأكبر على ما ترى في السماء

Fig. 2.
(b)
between P. 34 & 35

DRACO

صور الكواكب لابي الحسين الصوفي

صورة التنين على ما ترى في السماء

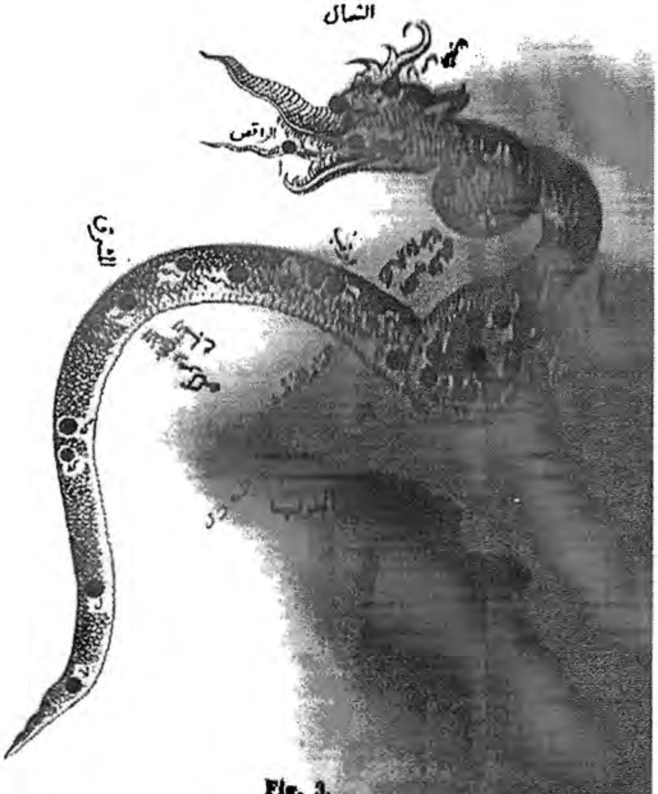

Fig. 3.
(b)
between pp. 41 & 42

کۆمەڵی قیقاوس

ئەم کۆمەڵە لەسەر نەخشەی فەلەکی وەکو زەرف و کاغەزی کراوە دەچێت لەو کۆمەلآنەی کەدەورەی بازنەی فەلەکی باکووریان گرتووەو ژمارەی ئەستێرەکانی /١٣/ دانەیە. ئەستێرەی (د)کەلەسەر شانیەتی زاناکانی سەرسام کردووە چونکە جاری وا هەیە زۆر کزە جاری وا هەیە گەشە ئەم حاڵەتە پێنج رۆژ و هەشت خولەك دەخاینیت. زاناکان دەڵێن پاش/٥/ هەزار ساڵی دی یەکی لەو ئەستێرانە دەبیتە ئەستێرەی جەمسەر لەجیانی ئەستێرەی – جەدی– (الکون العمیق ص ٢٣٤ د. علی الامیر)

کۆمەڵی العواء – بووق لیدەر

ئەم کۆمەڵە/٢٣/ ئەستێرە پیك هاتووە زۆر ناوی لێندراوە وەکو (عەناز – صناج حارس الشمال– ارکتۆرس– کاروانکوژە). کۆمەڵەکە لەسەر نەخشەی فەلەکی وەکو کۆلارەی مندالآن دەچێت.

ئەستێرەی – السماك الرامح– کەوەکو ئەڵماسی زەردە پێش بەیان دەردەکەویٚ تیشکەکەی ئەوەندە بەهێزە لە – جامیعەی هار فۆرد– تیشکەکەیان گواستەوە سەر زەویبەهۆی ئامێرێك، کە جەرەسێکی بچووکیان پیٚ بەگەر خست.

ئەستێرەکە /٤٠/ ساڵی رووناکی دوورە /٢٤/ جار لە خۆر گەورەترە، گەرمی سەر ڕوەکەی بە /١٥/ هەزار پلەی سانتیگراد مەزندە دەکریٚ. زۆر چیرۆکی سەیر لەسەر ئەم ئەستێرەیە هەیە کە لە کوردەواری ناویان ناوە – کاروان کوژە– ئەستێرەی دووەمی کۆمەڵەکە لەسەر قۆڵی وێنەکەیە پیی دەڵێن

(ابسلۆن٥) ئەویش لەسووره زەبەلاحەکانە. لەنێوان کۆمەڵی وورچی گەوره ئەم کۆمەڵە هەوره ئەستێرەیەکی گەوره هەیە بەناوی (سدیم m٥).

کۆمەڵی اکلیل یاخود فەکە کەوەکو پیتی (U) دەچێ لەنزیك کۆمەڵی عەوایە، کە ژمارەی ئەستێرەکانی، هەشت دانەیە، کە هەموویان کزن.

CEPHEUS

Fig. 4.
(b)
between pages 47 & 48

BOOTES

Fig. 5.

(b)

between pages 54 & 55

کۆمەڵی هەرقەل- الجاثی

ئەم کۆمەڵە لە /٢٨/ئەستێرەیە پێکدیت کە زۆر بەیان جۆتەن یاخودتۆ پە لتۆپەل بەیەکەوەن، لەوانە کۆمەڵی خرەکان(المجامیح الکرویە) لەجۆری m١٩ ئەستێرەی سەرەکی کۆمەڵەکە کە پیی دەڵێن – کلب الراعی- سەگی شوانان زاناکان دەڵێن لە سوورە زەبەلاحەکانە تیرەی /٤٥/ بلیۆن کم /٣٠/ هەزار جار لە خۆر گەورەترە کە ئەستێرەیەکی لەدەورە دەسوری کەلە شەمولە سپییەکانە (الاقزام البیض) واتە چڕی تەنەکەی وتیشکەکەی زۆر بەهێزە.

کۆمەڵی شلیاق

ئەم کۆمەڵە لەئەستێرەکانی هاوین دەژمێری، ژمارەی ئەستێرەکانی /٨/ دانەیە یەکی لە ئەستێرەکانی زۆر گەورەیە لەسوورە زەبەلاحەکانە /٢٦/ ساڵی ڕوناکی دوورە، پیی دەڵێن- ڤیگا- کاتی ئاسمان وەك هی زەوی نیە زاناکان دەڵێن پاش /٣٠٠/ هەزار ساڵ ئەمجار لەخۆر نزیکدەبێتەوە.
ئەستێرەی دووەم لەگەورەیی لەسەر ڕانی وێنە کەیە ڕەنگی پرتوقاڵیو زەردە.
زاناکان دەڵێن هەورە ئەستێرەکی ئەلقەیی لە ناویا هەیە کەلیکۆلینەوە لەسەری بەردەوامە.(الکون العمیق مجامیع الصیف ص ٢٤٢-٢٤٣)

کۆمەڵی مریشك – الدجاجە

ئەم کۆمەڵە لە ئەستێرەکانی هاوێنە ، ژمارەی ئەستێرەکان /١٧/ دانەیە وەبەم شێوەیە ناسراون.
١- ذنب/ کلك ئەستێرەیەکی زەبەلاحە لەخۆر گەڵێ پرشنگدار ترە لەجۆری A٢ لەبەر دووری کە /١٦٠٠/ ساڵی روناکیە زانیاری تەواوی لەسەر نییە.

٢- بيريه- ڕەنگی کەسك و زەردە لەبەر دووری زانیاری لەسەر نیه .
٣- نەورەس- کە دوو ئەستێرەن لەسەر باڵی، یەکیان بەرێگای پیوانەی لە ڕێنەوەدەرکەوت کەلە جۆری B٦١ بەخێرایی /٨٠٠/ کم لەیەك تروکەدا بەدەوری خۆی خولدەدات، هەروەها /١١/ ساڵی ڕوناکی دوورە. ئەستێرەی دووەمی لای ڕاست لە جۆری – ۆ- بەرەنگی زەرد و پرتوقاڵیە /٧٤/ ساڵی ڕوناکی دوورە. لەناو کۆمەڵی – دجاجە- هەورە ئەستێرەکی تاریك هەیە زاناکان ناویان ناوە (کیس الفحم- فەردەی ڕەژوو)، شەپۆلێکی دەنگی لەم شوینە رەچاو کرا زاناکان وایانزانی کەدەنگەکە هی دەنیایاکی دیکەیە، بەلاّم دەرکەوت کەدوو ئەستێرەی ناو هەورەکە لەیەك نزیك بوونەتەوە شەپۆلی X١ فرێدەدەن.

HERCULES

Fig. 7.
(b)
between pages 83 & 84

LYRA

Fig. 8.
(a & b)
facing p. 68

CYGNUS

Fig. 9.
(b)
between pages 73 & 74

کۆمەڵی کسیوپیا- ذات الکورسی

شـێوەی کۆمەڵەکـە وەکـو ژنێکـە لەســەر کورســی دانیـشتبێت، زۆربـەی ئەستێرەکانی بەشەوقن ژمارەیان/١٣/ دانەیە ئەوەی ناسراون ئەمانەن:

١- الکــف الخــضیب / دەســتی خــەناوی رەنگـــی ســـوورو زەرد لەســـەر مەچەکیەتی.

٢- کـسیوپی/ ئەسـتێرە گەشـەکەی سـەر کورسـیەکە، ئەمـە دوو ئەسـتێرەیە لـەدەورەی یـەکتر خولـدەدەن لـەماوەی /٥٥/ سـاڵدا زۆر گـەورەن لەســەروی سوورە زەبەلاحەکانە/١٥٠/ ساڵی ڕوناکی دوورە.

٣- ئەستێرەی مەرکب/ لەسەر چۆکی رەنگی زمروودیە ئەویش زۆر گەورەیە لەبەر دووری زانیاری لەسەر نییە.

لەسـەر بازنـەی فەلـەکی ئـەم کۆمەڵـە لەگەڵ کۆمـەڵی وورچـی گـەورە بەرامبـەر یەکن ئەستێرەی – قوتب- جەدی لە بەیانیاندایە.

سـاڵی /١٥٧٠/ زانـا تیخـۆ ئیبراهیمـی ئەسـتێرەکی رەچاو کـردووە لـەناو ئـەم کۆمەڵە کە تیشکەکەی ئەوەندە زیادی کرد ووە پاشان وونبووە زاناکـان دەڵێن تەقیوەتەوە و لەناو چووە پەشماوەکەی بۆتە هەورە ئەستێرە (سەدیم).

کۆمەڵی ڤرساوس – بەرشاوش

وەێنەکــە لەســوار چــاکێك دەچــیٚ کەســەری دیٚــوەکی بڕیــوە، ژمــارەی ئەستێرەکانی /٢٦/ دانەیە، ئەستێرەکانی زۆر بەیان گەشە لەهەموان زیاتر ئەستێرەی (مەندۆزا)یە واتە سەری غوڵ. لە دانیشگای – امریکی زانا– هارۆلۆ شابلی پشکنینی لەسەر کردووە پایدەگەینی کە ئەستێرەکی پڕ و شکاویە لەیەك چرکەدا– ٥٠– تا –٦٠– پروسك فریدەدات، لە بەهارو مانگی – اب– زیاد دەکات پڕوشکەکان زۆر بەهێزن لەبەر هەبوونی مەدەی – مەنغەنیز– لەناویا– هەروەها سەلماوە کە دووانەیە لەدەور یکدی خولدەدەن بەماوەی – دوو ڕۆژ –٢١– خولەك وە /١٠٥/ ساڵی رووناکی دوورە و هەردەم تیشکەکەی لە گۆڕاندایە، گەورەیی لەسەرووی سوورە زەبەلاحەکانە.

دووکۆمەڵە ئەستێرەی – هێشوویی لەنزیك کۆمەڵی ڤەرساوسە یەکیان بەناو (C٨٨٤ ئەوی تر بەناوی C ٨٦٦ کەتەلۆك n-g-c)

PERSEUS

Fig. 11.
(b)
between pages 85 & 86

CASSIOPEIA

Fig. 10.
(b)
between pages 78 & 79

کۆمەڵی اندرۆمیدە – المرأ ة السلسلة

زاناکان دەڵێن ئەم کۆمەڵە شکلانەیە کەوەکو – کەشکەلانی– ڕێگای کاکیشان زۆریش بەیەك دەچن وە دووریەکەی بە /٢٢٠٠٠٠٠/ ساڵی روناکی لە قەڵەمی دەدەن. لەناو کۆمەڵەکە ئەستێرەیەکی زەبەلاحی پڕشنگدار هەیە کەلە ناوەندە وەکو خۆر، هەروەها /٢٣/ ئەستێرەی تری دیاری دیکەی هەیە. لەناو کۆمەڵەکە هەورە ئەستێرەی m٣١ هەیە.

زاناکان دەڵێن کۆمەڵی – اندرۆمیدە– زیاتر لە ١٥٠ کەشکەڵانی لەدەورە هەیە لەبەر ئەوە ناو نراوە (عنقود – مجری– کەشکەڵانی هیشوویی).

کۆمەڵی پێجاوس – مایینی گەورە

ئەم کۆمەڵەیە شوێنێکی زۆری داگیر کردووەلە /٢٧/ دانە پێك هاتووە، کەزانا فەلەکیەکان ئەستێرەکانی دیکەی پی ڕەچاو دەکەن. لەناو ئەم کۆمەڵە نزیکەی /١٦٢/ سەدیم هەورە ئەستێرەی هەیە کە /١٠٠/ ملیۆن ساڵی ڕووناکی دوورن چوار ئەستێرە ناسراوە کە وەکو چوار گۆشەوان لەوانە:

١- مەتن(پێش زینی وولاغ)لەگەورە زەبەلاحەکانە /٨٧/ جار لەخۆر زیالترە ڕەنگی سوورە گوڵییە وە دووانەیە، وەنزیکەی /٢٠/ ئەستێرە لە دەورەی هەیە.

٢- سوڕە (ناوك) لەگەڵ کۆمەڵی (اندرومیدە)تیکەڵە.

٣- جەناح (باڵ) ڕەنگی سوورو زمردیە.

٤- مەنکەب لەسەر شەپیلکیەتی. ئەم چوار ئەستێرەیە زۆر گرنگن.(کەتەلۆج n-g-a) (الکون العمیق ص – ٨٩).

دوو کۆمەڵی مارو مارگر

ئەم کۆمەڵـە لـە /٤٢/ ئەسـتێرە پێـك دێـت ، کـە زۆر بـەیان گـچکەن لـەناو ئـەو کۆمەڵـە ئەستێرەك تیـشکی زۆر بـەهێز بـو لـە سـاڵی /١٦٠٤/ پـاش چـەند رۆژ نـەما و بـز ر بـوو، ئەسـتێرەی سـەر وێنەکـە زۆر گەورەیـە لـە جـۆری سـەروی زەبەلاحەکانە جۆری m٣ تیرەکەی بە /٤٥/ بلیـۆن کـم مەزنـدە دەکرێ، لـە کۆنـا کـراوە بەنیـشانەی هـەردوو ئەسـتێرەی گەلاوێـژ بەسـەر لای راسـت دا تیپـەر دەکـات، هـەروەها گەلاوێـژی شـام بـەلای چـەپ ، بـە (نـسق یمـانی نـسق شـامی)نـاودێرن. دوو کۆمەڵــە ئەســتێرەی کــراوە(العناقــد المتفتحــە)ی m١٦/m٦٦١١ لەناو کۆمەڵەکە هەیە(الکون العمیق ص ٢٤٣-٢٤٤)

ANDROMEDA

Fig. 20.

(c)

between pages 132 & 133

PEGASUS

Fig. 19.
(b)
between pages 122 & 123

OPHIUCHUS AND SERPENS

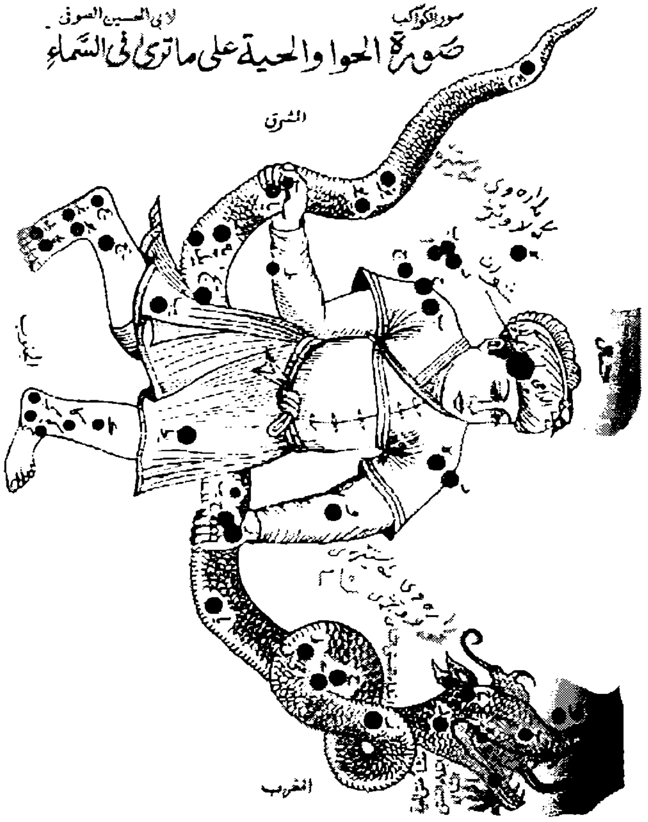

Figs. 13 & 14.

(h)

between pp. 103 & 104

کۆمەڵی ئۆریگا – ممسك الأعنه

ئەم کۆمەڵە لە /١٣/ ئەستێرەیە کەدووانیان لەهەموان گەشترە یەکیان پێی دەڵێن(الحیون– ئۆریگا) گە دووانەیە بەڵام لەبەر دووری وەکو یەك ئەستێرە دیارن، گەورەکە تیرەی بەقەدەر /١١/ ئەوەندەی خۆرە، ئەو یتر نیوەی تیرەی ئەویدییە واتە تیرەی هەردووکیان /٢٦٠/ملیۆن میلە /٥٢/ ساڵی روناکی دوورە، رووناکیان /٥٠/ جار لەخۆر زیاترە.

ئەستێرەی دووەمی سەرشانی ئەویش دووانەیە زۆر لەوانی دیکە گەورەترە دووانەن بە ٢٧– ڕۆژ جاریك لەدەور یەك خولدەدەن، دووری /٣٤٠٠/ ساڵی روناکیە.

دوو کۆمەڵە ئەستێرەی بازنەیی لەناو کۆمەڵەکە دا هەیە کە وەکو منداڵ گەمەدەکەن بەبازنەیی دەستی یەکدەگرن ئەستێرەکانیش بەم جۆرەن ناو نراون (الاطفال المازحین) لە جۆری m٣٨ – m٣٧ ناسراون.

کۆمەڵی هەڵۆ العقاب

کۆمەڵەکە لە /٩/ ئەستێرە پێك هاتووە، لە کۆمەڵەکانی هاوینە. گەشترین ئەستێرە (النسر الطائیرە) هەڵۆ فرەر کە /١٦/ ساڵی روناکی دوورە دووانەن لەدەوری یەك خولدەدەن بە حەوت ڕۆژ یەکیان لە یەکیان گەورەترو تیشکدارترە. رووناکیەکەیان فیفاویە واتە دەمێك کزن دەمێك شەوق دارن.

کۆمەڵە ئەستێرەی کراوەی هێشووی (العناقید المتفتحە) m١١ لەناو کۆمەڵە ئەستێرەکەیە. لەنێوان کۆمەڵی – مارو مارگر و کۆمەڵی – هەڵۆ – کۆمەڵی تیر (السهم)هەیە کە پێنج دانەیە و ، کەوتۆتە سەر بازنەی فەلەکی خۆر (الکون العمیق مجامیع الصیف) (جارات الشمس ص ٢٤٣– ٢٤٤–٢٤٥)

كۆمەڵی دەلفین

کۆمەڵەکە دە دانەیە زستانان باش دیارن لەوێنەی صلیبە – ئەستێرەکیان لای سەری خاچەکەیە زۆر گەورەیە /٢٣٠/ ساڵی رووناکی دوورە، جالەبەر ئەوە زانیاری تەواوی لەسەر نیە. هەر لەنزیك ئەو کۆمەڵە، کۆمەڵی سێگۆشە هەیە – لەچوار ئەستێرە پێك هاتوە، پایزان دەردەکەون.(الكون العميق مجاميع الخريف والشتاء ص ٢٠٩– ٢٤٤)

Fig. 12.
(b)
between pages 92 & 93

AQUILA

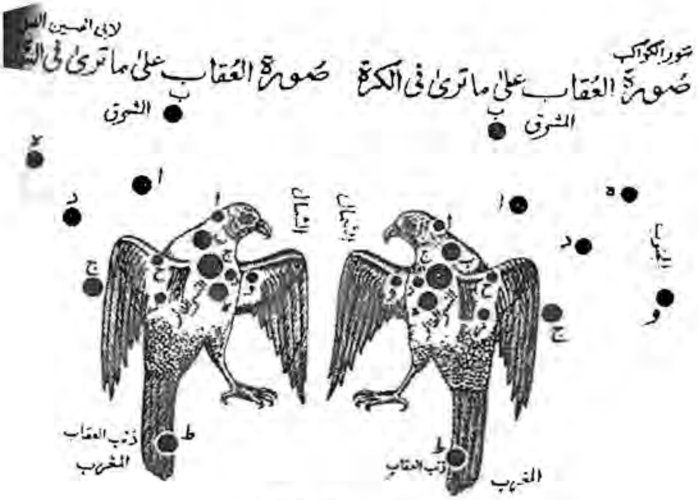

Fig. 16.
(a & b)
facing p. 113

DELPHINUS

Fig. 17.
(a & b)
facing p. 116

كۆمەڵە ئەستێرەكانی باشوور

ئەم كۆمەڵانـه كەوتونـه باشووری بازنـەی – كـەلوەكان– تادەگاتـه جەمسەری باشـوور، هەنـدێكیان لای ئێمـه دیـار نـین بـەڵام لـه باشووری هێڵـی ئیـستوا دەبینرین ئەمەش ناوی هەندەكیانە:–

كۆمەڵی كیتۆس

ئەم كۆمەله بەناو گیانلەبەرێكی ئەفسونی كراوە كەلەناو دەریا دەژی ، ژمارەی ئەستێرەكانی /٢٢/ دانەیە، چوار ئەستێرەی پێشەوە لەگەڵ كۆمەڵی – روبار تێكەڵە، ئەوەی سەر سركەلەی بە– كف الجزماء – ناسراوە واتە: لە پەدەستی گروو.

لەناو كۆمەڵە ئەستێرەی – میرە– هەیە كەزانایانی سەرسام كردووە چونكە جـاری واهەیـه شـەش مـانگ بەشـەوقە لـەناكاو كزدەبـێ پێـنج مـانگی پێدەچێ،خولدانیـشی لـه گۆراندایـه جـار هەیـه خێرایـه جـار هـه سـستە، رووبەریـشی لـەزیاد و كـەمی یـه –زانـا– ڤیركـۆس– ئـەم نهێنیـەی ئاشـكرا كردووە، هەروەهادەڵێ:

كه /٤٠٠/ جار لە خۆر گەورەترە شەمو لەیەكی سپی لەدەورەی خولـدەدات. لـەناو كۆمەڵەكـه – سـەدیم– هـەر ئەسـتێرەیە یـەكی گـەورە هەیـه بـەناو ٢٥٣ nGcكه /٢٥٣ ڕوناكی دوورە.(الكون العمیق – مجامیع الخریف – ص ٢٠٩)

کۆمەڵی کەروێشك

ئەستێرەکانی کۆمەڵەکە دوازدە دانەیە، بەعەرشی – کۆمەڵی جەوزا– ناسراوە ئەستێرەیەکی سەر سەرکی بە نیهال ناسراوە کە لەناو تەلەسکۆب وەکو دڵۆپی خوێنە لەبەر دووری زانیاری لەسەر نی یە (صور الکواکب ص ۲۸۳ عبدالرحمان الصوّفی)

CETUS

Fig. 34.
(b)
between pages 261 & 262

كۆمەڵی جەبار - ئایرۆن

ئەم كۆمەڵـە بەملیوانكـەی لـوءلـوء ناسـراوە چـونكە هـەر /٣٨/ ئەسـتێرەكەی جوانن

١- ئەستێرەی أ- ب- لەبن باسكی و سنگی زۆر لەیەك دەچن وە لـە سـەرووی سووره زەبەلاحەكانن تیرەی یەكیان بە /٤٠٠/ ملیۆن كم مەزنـدە دەكرێ بەلاّم چڕی تەنەكەیزۆر كەمە، گەرمیەكەی /٣٠٠٠/ پلەی سانتیگرادە.

٢- رجل الجوزا- گـوزینگ- ڕوناكی ئەستێرەكە وەكـو ڕوناكی ئاسـن لـەحیم كردن وایە ئەوەندە بەهێزە بەگازی - هایدرۆجین- دەورە دراوە لەیەك چركە /٨٠/ هەزار تەن ووزە فڕیدەدات، هەروەها دووانەن/٥٠/ سـاڵی رونـاكی دوورن هـەورە ئەسـتێرەكی زەبـەلاحی لـە نزیكـە كـە پاشمـاوەی تەقینـەوەی ئەستێرەیەكە.

٣- ئەستێرەكانی پشتێنی كە لە كوردەواری بە تـەرازو لەقـەلام دەدرێ، یەكـەم زیتا-دوانەیە بەشەش ڕۆژ لەدەور یەك خولدەدات قەبارەی زۆر گەورەیە/١٦٠/ سـاڵی ڕونـاكی دوورە. دووەم ئەسـتێرەكەی ناوەنـد كـە گـەرمی و شـەوقی لەگۆڕاندایـە - فیفاویـە- ئاسمانـەكی گـازی - زەكۆنیـۆ- تیتـانیۆم- هایـدرۆجین- ی تیدایـە. ئەستێرەكەی دیكە زانیـاری لەسەر نـی یـە . هەشت ئەسـتێرەی زەبـەلاح بـەڕیز لەسـەر شـیرەكەی هەیـە. هـەروەها - سـدیم (راس الحصان هـەوری سـەرە ئەسـپ) لـەناو كۆمەڵەكـە كـەزاناكان دەڵـێن لەنزیكـەی /٦٠٠/ هەزار ئەستێرەو هەوری تێدایە لەدوو هەورە ئەستێرەو هـەوری تێدایە لە دوو هەورە ئەستێرە پێكهاتووە (الكون العمیق ص ٢٢٣-٢٢٤) (الفلك العام ص ٤٥-٤٦)

(كۆمەڵی شجاع مار ماسی) كۆمەڵی غراب (قەلەڕەش)(كۆمەڵی باطئە) (كاسە) ئەم كۆمەڵانە هەرسێكیان بەیەكەوەن (كۆمەڵی شوجاع) ٢٥ ئەستێرەیە وەكو مار درێژ بوتەوە شوێنیكی زۆری داگیر كردووە لە باشووری هێلی ئیستوا دیارە، تەنها ئەستێرەكی سەر ملی زۆر بەشەوقە. كۆمەڵی (قەلەڕەش) لەحەوت دانە پێكهاتووە، نزیكەی ١٥ پلە لەكۆمەڵی فەریك دوورە. كۆمەڵی (كاسە) حەوت دانەیە ٣٠ پلە لە كۆمەڵی قەلەكە دوورە. هەرسێ كۆمەڵەكە هاوینین.(صور الكواكب / عبد الرحمان الصوفی ص ٣١٤)

لابي الحسين الصوفي

صورة الجبار على ما ترى في السماء

Fig.

صورة الارنب على ما ترى في السماء

Fig. 37.
(a & b)
facing p. 283

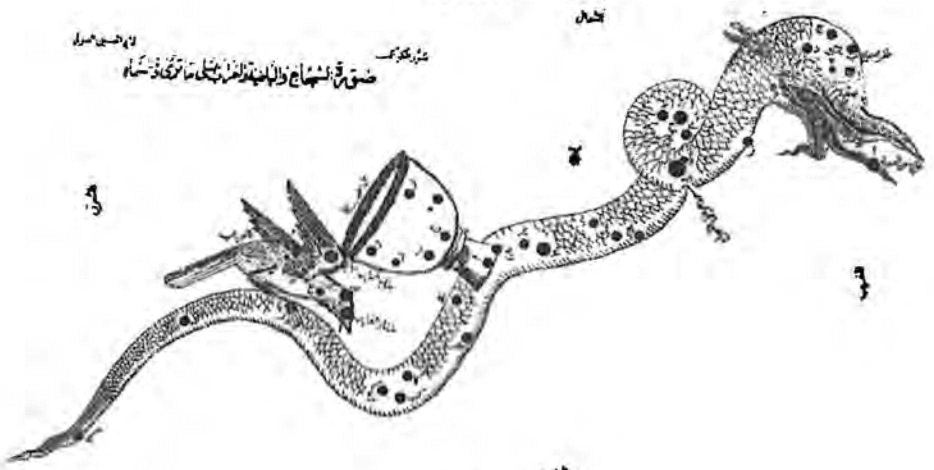

Fig. 41.

Between pages 304 & 305

(کۆمەڵانی کووره (مجمره) و چەپکە گوڵ(اکلیل) و (حوتی باشوور) (حوت الجنوب)

١- کۆمەڵی کووره لەخوار هێڵی ئیستوا دیاره وەکو هەورەکی سوور وایه.
٢- کۆمەڵی چەپکە گوڵ وەکو /١٣/ گوڵی رەنگاو رەنگە کەشیان ڕازاندۆتەوه.
٣- کۆمەڵی حوتی باشوور لە هەشت ئەستێرەی ناوەوه و حەوتی دەرەوه پێکدێت یەکی سەر دەمو چاوی لە هەموویان گەشتره /٢٣/ ساڵی روناکی دووره.

(کۆمەڵی سەگی گەوره CANIS MajoR)

ئەستێرەکانی ئەم کۆمەڵە /١٧/ دانەیه، لەهەموان گرنگتر یەك ئەستێرەیه کە پێی دەڵێن – گەلاوێژ– وەچەند ناوی تری هەیه (عبور، الشعرا الیمانی سایرۆس) یەکەم ئەستێرەیه کە ئەو سەرو ئەو سەری ئاسمان دەکات، جالەبەر ئەوه پەرستراوه.

ساڵنامەی میسری کۆن لەسەر ئەو ئەستێرەیه دانراوه، چونکە بەهەلهاتنی ئاوی نیل زیاد دەکات لەبەر ئەوەی چونکە کاتی باران بارینی زۆره لەسەر و چاوەکەی. ناوی مانگەکان بەم شێوەیەیه/ توت/ بابە/ هاتور/ کهیك/ طوبە/ امشیر/ برمهات/ برمۆده/ بشنس/ بەئونە/ أبیب/ میسرا. /١٨/ ی اب سەرەساڵە ئەستێرەی گەلاوێژ لە /١٣/٨/٥/ مانگی ئاب لە کوردستان دەبینری بە پێیی ناوچەکان. گەلاوێژ رووەکەی بە جۆرەها گاز داپۆشراوه/٢٧/ جار لە خۆر پرشنگدارتره، بەخێرایی / ١٧٦٠/ کم لەیەك ترۆکەدا خولدەدات دووریەکەی (٩) نۆ ساڵی روناکی دووره.

ئەستێرەکە دووانەیە، ئەستێرەیەك لە جۆری (الاقزام البیض ، شەمووله سپییەکان) واتە ئەو ئەستێرانەی ناووکیان نییە یەکپارچەن شەو قوورناکی چڕی تەنەکەیان گەلەك زۆرە (یەك سم ۳ – بەرامبەر یەك تەن قورساییە).
ئەو شەموله سپی یە بەقەدەر چارەکی گەلاوێژە پێشی دەوتریٚ– ڤان مانین–
ئەو شەمووله‌یە لەدەورەی گەلاوێژ خولّدەدات.
زاناکا هۆی برسکانەوەی گەلاوێژ دەگەڕێننەوە بۆ یەکەم گەرمی سەر ڕووەکەیکە /١١/ هەزار پلەی سانتیگرادە دووەم تێکەڵبوونی ڕووناکی گەلاوێژ و شەموولەکەیە سێیەم غازێکی زۆری جۆراو جۆر. بەهۆی ئەستیرەکانی باشووری گەلاوێژ ئەستێرەی – سوهەیل دیاری بکەن (الکون العمیق ص ٢٢٩–٢٣١) صور الکوکب ابی الحسن الصوفی ص ٢٨٩–

CANIS MAJOR

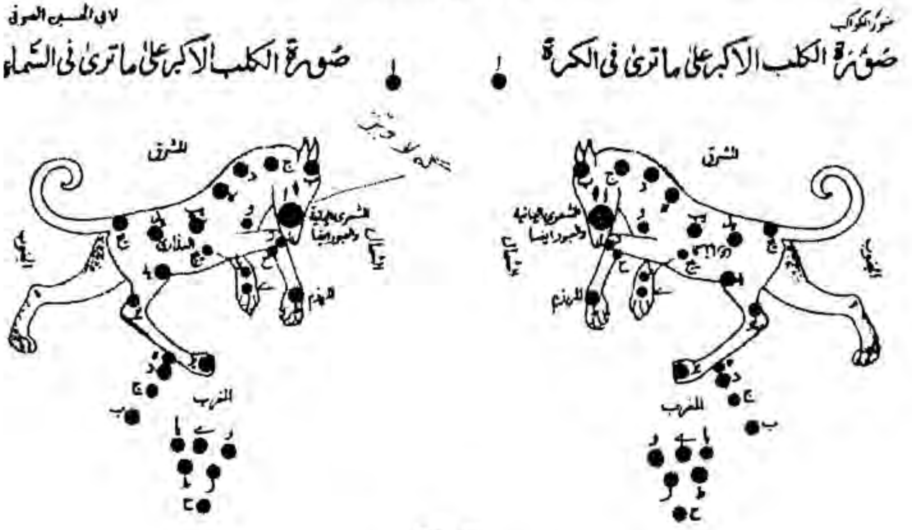

Fig. 38.
(a & b)

(کۆمەڵی سەگی گچکە Csnis - Minor)

ئەم کۆمەڵە لە دوو ئەستێرە پێکهاتووە، گەورەکە پێی دەوترێ گەلاوێژی شام قەبارەی گەورەیە، گەرمی ڕووەکەی /١١/ هەزار پلەی سانتیگرادە، تیشکەکەی فیفاویە دەگۆڕێ لە جۆری f٥ ئەستێرەکی لەدەور خولدەدات جاران کە تیشکەکەی دەگۆڕا دەیان گوت گوایە بۆ خوشکی – گەلاویژ– دەگری کەبەدووای سوهیل کەوتووە دووریەکەی /١١/ساڵی ڕووناکییە. ئەستێرەکە لەسەر وولاتی شام تێپەری لەبەر ئەوە بە (گەلاوێژی شام ناودەبرێ)(الکون العمیق ص ٢٣١)

کۆمەڵی سەفینە–Argo

ئەم کۆمەڵە بەناو پاڵەوانی ئەفسانە– ارگۆ – لای خۆمان سوهیل کراوە کە گوایە بەدووای بەرانی زیریندا دەگەرێ تابیداتە بابی – گەلاویژ– لەبری مارەیی. کۆمەڵەکە لە /٤٥/ ئەستێرە پێک هاتووە هەندێکیان جووتەن، هەندێکیان گەشن، هەندەکیان کزن. لە ناو هەموو ئەستێرەکان (سوهەیل ناسراوە)ڕەنگی سپیوزەرد لە ئەستێرەی گەلاوێژ گەورەترە، بەلاّم زۆر دوورە، لە وولاّتی یەمەن جوان دیارە. جاران عادەت وابووە ژن لەکاتی منداڵبوون ڕوویان لە ئەستیرەکە دەکرد دەیانگۆ منداڵەکە جواندەبێ(الکون العمیق مجامیع الشتاء ص ٢١٦)

CANIS MINOR

Fig. 39.
(a & b)
facing p. 293

CENTAURUS & LUPUS

صور الكواكب — لابي الحسين صوفي

صورة قنطورس والسبع على ما ترى في السماء

Figs. 44.&45.

(b)

between pages 332 & 333

ARGO NAVIS

صور الكواكب لابي الحسين الصوفي

صورة السفينة على ما ترى في السماء

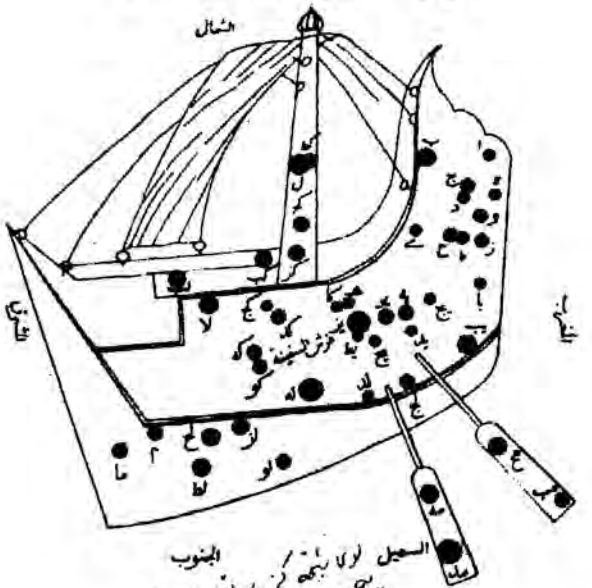

Fig. 40.
(b)
between pages 302 & 303

لابى الحسين الصوفى

صورة النهر على ما ترى فى السّماء

صور الكواكب

صورة النهر على ما ترى فى الكرة

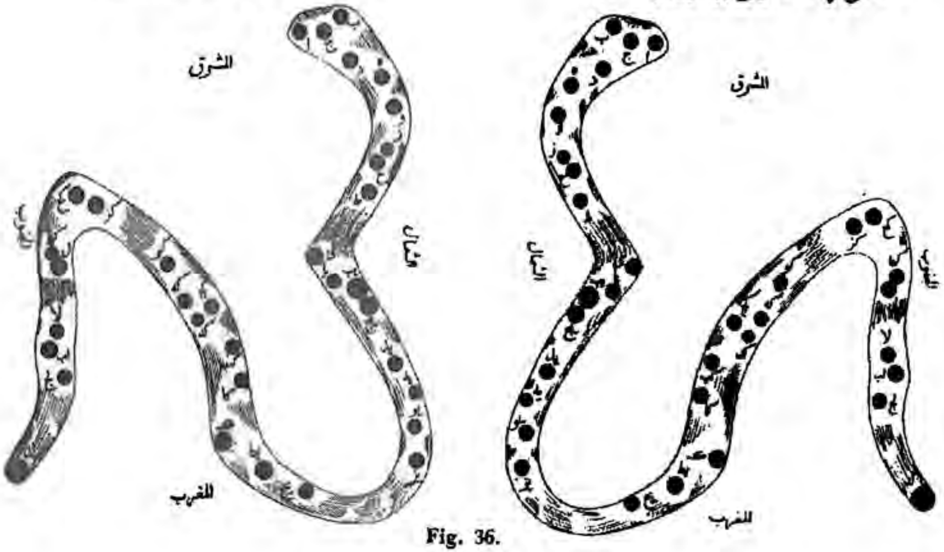

Fig. 36.
a & b

facing p. 278

کۆمەڵی کەنتوری و شێر

ئەم کۆمەڵە لە شێوەی مرۆڤی ئەفسانەیە لە /٣٦/ ئەستێرە پێکهاتوە. کۆمەڵی – شێر– بەتەنها /١٨/ دانەیە ئەوەی گرنگە لیرەدا ئەستێرەی (أ) کەنتوریە کە بەنزیکترین ئەستێرەی وەستاو دادەنرێت لە زەوی، دووریەکەی (٤/٣) ساڵی روناکی یە.

لەنزیك کۆمەڵەکە (سدیم٤٧ تۆکڵن) هەیە کە گەورەترین هەورە پانیەکەی بە /٧٠٠/ ساڵی روناکی مەزندە دەکری چ، لەبەر ئەوەی بەرامبەر جەمسەری باشوورە زۆر گرنگە لای ئەستیرە ناسان. (الكون العميق – جارات الشمس – ص ٢٢٠-٢٢١)

کۆمەڵی روبار

جاران لە وولاتی میسر چیرۆکی ئاوی – نیل– و فوراتیان واباسکردووە کەسەرچاوەکەی لە مشوێنە دێت لە ئاسمان. کۆمەڵەکە لە /٣٢/ ئەستێرەی وورد کەوەکو روبار دیارە لە ئاسمان دروستبووە. کۆتایی روبارەکە بە ئەستێرەی (زەلچیم کیشەڵی دەریا) کۆتایی دیت کە /٨٠/ ساڵی روناکی دوورە (صور الكواكب ص ٢٧٨ الكونالعميق ص ٢٠٩)

ئەستیرەی وەزەکان هەریەکە لەکاتی خۆی

ئەستێرەکان هەردەم لە ئاسمانن بەڵام بە پێی وەزەکانی ساڵ جیگایان دەگۆڕێ، جاران هەریەکەی بۆ مەبەستێك دیاری کراون وەناوەکی تایبەتیان هەیە. زۆربەی ناوە ئەستێرەکان بەزمانی یۆنانی یە و بە شێکی کەمی بەزمانی نەتەوەکانی دیکەیە، چونکە شارستانی یۆنانەکان و زانایانیا زۆر لەو بارەوە پێشکەوتوو بوون پێش هەموو وولآتانی دونیا.

لەناو کوردەواری خۆمان چەند ئەستێرەیەك کراوە بە نیشانە، مەبەستیش ناسینی وەرزو، کاتەکانی کشتوکاڵ و کاتی کۆچکردنی گەرمین و کویستان لەلایەن مەرداران لەوانە: ئەستێرەی گەلاوێژ کاتی هەوا فێنکی یە (پیرو) هەڵاتنی نیشانەی هاتنی هاوینە، ئاوابوونی نیشانەی زستانە(دوبران) نیشانەی ئاو کەمی یە (تەرازوو) نیشانەی بەرامبەر شەو ڕۆژە لە بەهارو پایز. هەروەها نیشانەی هاتنی بەهارو پایزە (ڕوانگەی گراو – باشترین بەڵگەی ئەستێرە ناسی یەکە ئەو باسانەی گوتمان ڕوونیان دەکاتەوە).

چوار وێنەی ئاسمانی کە ئەستێرەکانی وەرزەکان نیشان دەکات

جۆرەها ئەستێرە مجاميع نجميە

بێچگە لە ئەستێرە گەورەکان ئەستێرە گەڕۆکەکان جۆرەها ئەستیچرەی بەکۆمەڵ هەیە:-

١- کۆمەڵی هێشووی کراوە

* پیرو- لەناو- کەلووی گا

* قەلاس- لەناو کەلووی گا

* m٦ m٧ کە وەکو سنووقی گەو هەرن، هەریەکەیان لە -٨٠ ئەستێرە پیچکهاتووە لە ناو کەلووی دووپشکن

* کۆمەڵی m٣٨ لەناو کۆمەڵی - ذوالعنان.

کۆمەڵی m٤٤ لەکەلووی قرژاڵ

کۆمەڵی m١١ لەکۆمەڵی - العقاب

* کۆمەڵی m٤٤ نزیك بە ئەستێرەی - گەلاوێژ

* کۆمەڵی m٢٩ m٣٩ کۆمەڵی - حاوی و حەییە ئەم کۆمەلانە هەمووی وەکو هیشووی تری لە تەنیشت یەکن وە زۆر دوون.

٢- (کۆمەڵە ئەستێرەی - خڕ-)

ئەم کۆمەلانە وەکو بازنە تۆپەڵ تۆپەڵ لە دەوری یەکن وە ژمارەیان گەلی زۆرە.

* کۆمەڵە ئەستێرەی m١٣ لە نزیکەی /١٠٠/ هەزار ئەستێرە دەبێت لەناو کۆمەڵی - الجاثی (هرقل)

* کۆمەڵی m١٢ m٢٢ لەناو کەلووی کەواندان نزیکەی (٥٠) هەزار ئەستێرە دەبن وە /٢٥٠/ ساڵی ڕووناکی دوورن.

٣- کۆمەڵی شەمووله سپی یەکان (الاقزام البض) ئەمانە ئەستێرەی پڕشنگداری بێ ناوکن ، واتە یەك پارچە روناکین، تەناکانیان پیتەوە، یەك سم

٣ موقابیلی یەکتەن قورسایی یە لەسەر زەوی لەدەورەی ئەستێرە گەورەکان خولدەدەن لەوانە

*شەمووڵەی – ڤان مانین – لەدەورەی گەلاوێژ

* شەمووڵەی دەوری ئەستێرەی – ئۆریگا

* شەمووڵەی دەوری ئەستێرەی – جەوزا

* شەمووڵەی دەوری ئەستێرەی – کەنتووری

* شەمووڵەی دەوری ئەستێرەی – جەمسەری (جەدی)

* شەمووڵەی دەوری ئەستێرەی گەلاوێژی شام (الشعری الشامیە)

(الکون العمیق – د. علی الامیر / الکویکیات ص ١٠٩ –١١٠)

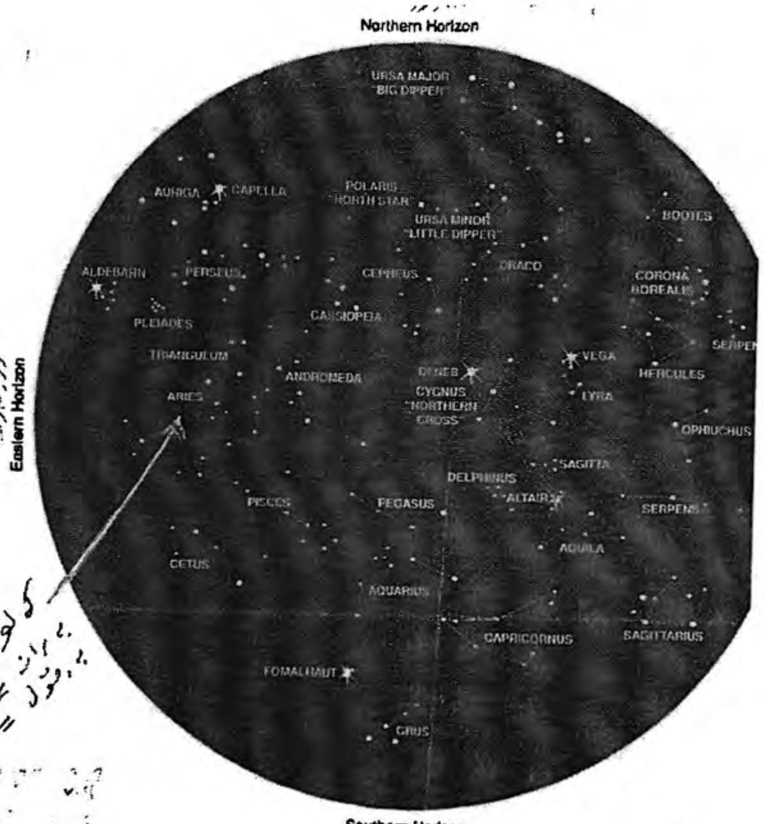

The Night Sky In Autumn

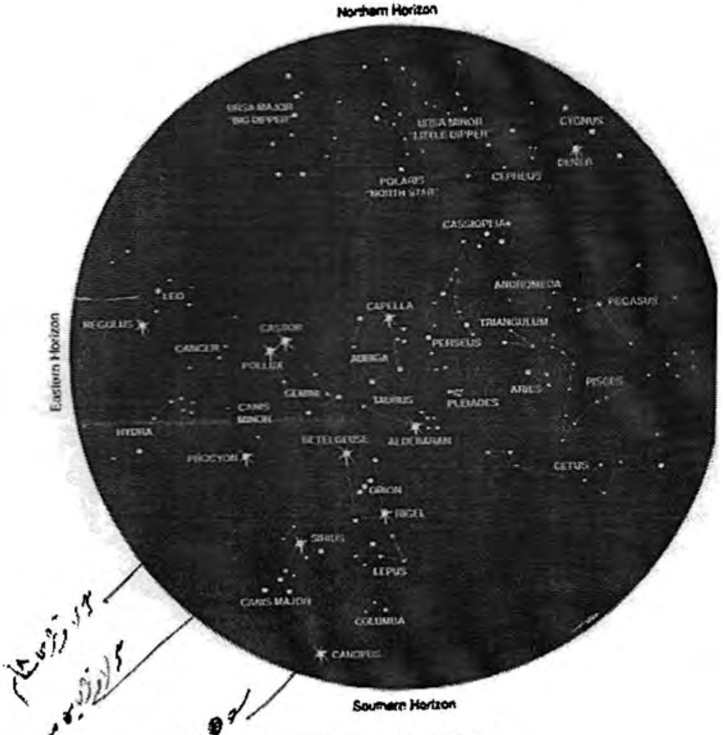

The Night Sky In Winter

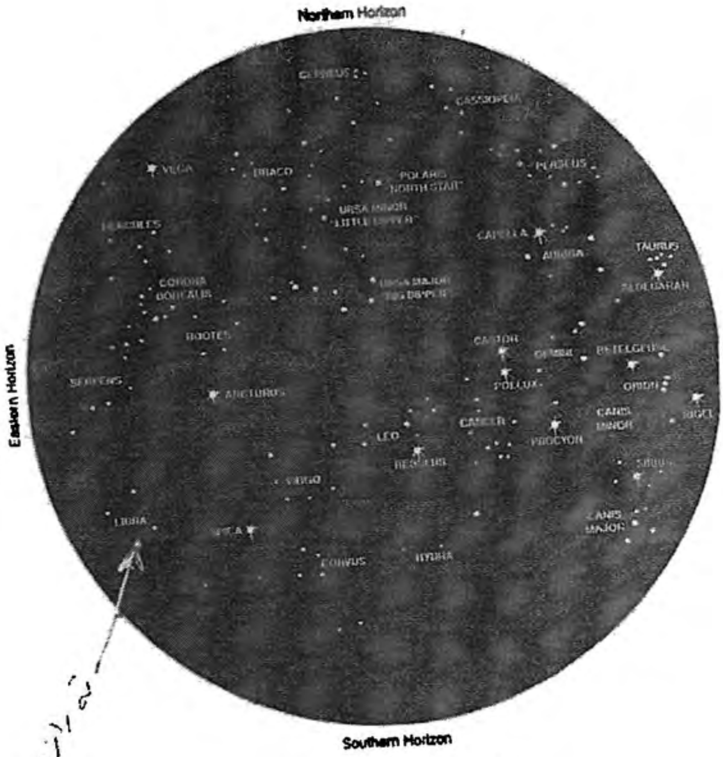

The Night Sky in Spring

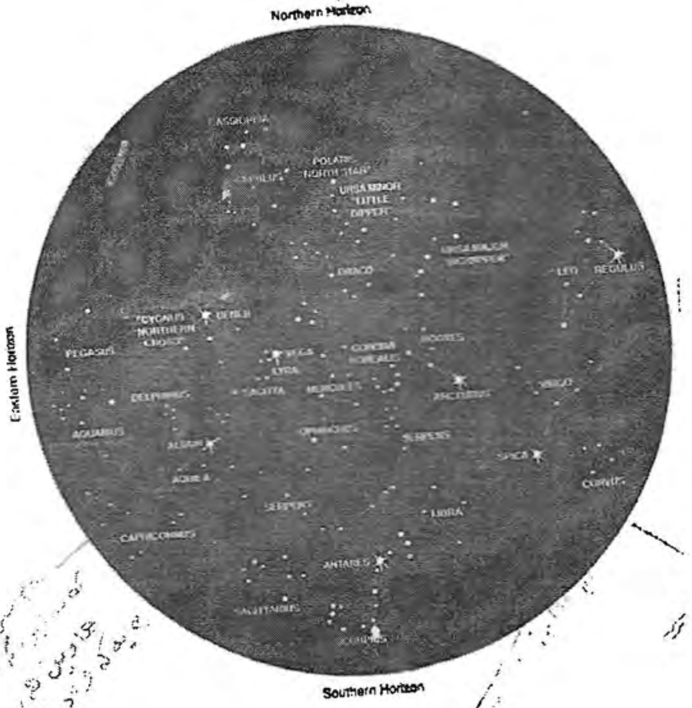

The Night Sky in Summer

ئەستێرە کلکدارەکان – المذنبات

لە نێوان هەسارەی – مەریخ و موشتەری ملیار ها پارچە بەردی بچووك و گەورە هەیە کە لەو ئاسمانە پان و بەرینە بلاٌون، سەرەرای ئەمانە چەندین ئەستێرەی کلکدار هەن کە جیاوازن لە قەبارەدا لەو ناوەندەدا دەسوورێنەوە، ئەستێرە کلکدارەکان سەریان وەکو کوتەك خڕە بەدوای خۆیاندا ملیار ها پارچە بەردی گچکەو گەورە لەگەلٌ تۆزو بایەکی خۆلاٌوی رادەکیشن، وەبەخێرایی -٣٥-تا-٤٥- هەزار میل لەیەك خولەکدا دەڕۆن، جاروا هەیە لە زەوی نزیك دەبنەوە دەبتە هۆی بەربوونەوەی هەزارەها پارچەی گەورەو گچکە، بەلاٌم بەرگە هەوای زەوی وەکو سپیردەبێتە هۆی سوتاندنیان هەر لە ئاسمان.

نەك هەر لەو کلدارانە پارچە بەرد بەرەو زەوی دێن بەلٌکو لەدەرەوەی کلکدارەمانیش ئەم پارچە بەردانە لەفەلەکی خۆیان هاتوونەدەر، وەکو زاناکان دەلٌێن هۆی لەناو چوونی گیانلەبەرە زەبەلاحەکان ئەو پارچە بەردانە بوون کە لەگەلٌ بەزەوی کەوتنیان گۆرانکاری لەسەر زەوی ڕوویداوە و لە ناو چوون، هەروەها دەلٌێن لەوانەیە ڕۆژێك بێت بەردیکی زەبەلاح بەرزەوی بکەوی و کۆتایی بەم شارستانی یە بهینی. لە قورئانی پیرۆز باس لەوەدەکات کە ئینسان و جنۆکە دەتوانن بچنە وولاٌتانی ئاسمان و زەوی بەلاٌم بەدەسەلاٌتێکی گەورە لەگەلٌ ئەوەشدا هەر سەرکەتوونابن چونکە بەردەباران دەکرێن بەبەردی ئاگراوی و مزاوی، وەڕاستی فەرموودەکەش لیرەدا دەردەکەوێ کە ئەو پارچە بەردە نیازیکانەی کە دۆزراونەوە هەر هەمووی(کۆبلٌتی)تێدایە.(یامعشر الجن والانس ان استطتم ان تنفذوا من اقطار السماوات والارض فانفذوا لاتنفذون الابسلطان * ٣٣* سورة الرحمان) پاشان دەفەرمووێ(یرسل علیکما شواظ

من نار ونحاس فلاتنتصران*٣٥ سوره الرحمان). هەتا ئیستا نزیکەی جیگای /٧٠/ نیازیك لەسەر زەوی دەست نیشان کراوە.
لە ئەفریقیا گەورەترین شوێن دۆزراوە کەتیرەکەی /٨٧/ میلە. هەروەهالە وولاتی - ئەریزۆناجیگای نیازکیك هەیە کە پێش /٥٠/ هەزار ساڵ خۆی بەوشوێنەدا کێشاوە پانی دوومیل و قوڵی /٥٠٠/ پی یی لەساڵی ١٩٠٨ پارچە نیازیکەك لەسێبەریا کەوتە خوار. لە ئەڵمانیا شوێنی یکی دیکە دۆزراوە کە زۆر کۆنە تیرەکەی /١٤/ میلە ئەمەش ناوی هەندی لە ئەستێرە کلکدارەکانە:
١- هالی - کە /١٠٠/ ملیۆن میل درێژ/٦٠٠/ کم پانە ئەدمۆند هالی- ڕەچاووی کردوە بە /٧٦/ ساڵ یان /٧٢/ ساڵ جارێك دەردەکەوی چ. لەساڵی /٦٦/ زایین بەسەر قودس تێپەری کردووە، لە ١٧٥٦ جارێکی دیکە بینرا. لە ئەفریقا لە ساڵی ١٩٠٩ - ١٩١١ بینراوە.
٢- جاکۆبینی - ماوەی دەرکەوتنی ١٣- ساڵە لە ١٩٣٣ لەماوەیەکی زۆر دوور بینراوە.لەساڵی ١٩١٦ -و- لە زەوی نزیك بۆوە هەزار پروشك داباری بەسەر زەویدا.
٣- بیلۆلاس- بەشەش ساڵ و چوار مانگ دەردەکەویٚ.
٤- ئانکی - بەسێساڵ و چوارمانگ خولگەیەتی.
٥- برۆك- ساڵی ١٩١١ لەدوور بینراوە.
٦- تامبڵ- خولگەکەی -٣٣- ساڵە ، لەسالی ١٩١١ زۆر لەزەوی نزیك بۆتەوە پروشکەکانی وەکو باران بەر زەوی کەوتوون زەرەری گەڵێ زۆر بوونە. لەگەڵی سورەتی قورئان بەر زەوی کەوتوون زەرەری گەڵێ زۆر بوونە. لەگەڵێ سورەتی

قورئـان باسـی ئـەو نیازیکانـە کـراوە.(مجلـە العلـوم، ع ٢٢ الکـون العمیـق ص ١٠٥،١٠٤،١١٧،١١٣،١١٢، المذنبات، الشهب والنیازك ، علی الامیر).

ئیستا بۆمان دەردەکەوێ کە ئەم هەموو نیازیك و پەڵە بەردانە هەر هەمووی لە ئاسمـانی زەوی یـە ، گـەر وەهـا دەرکـەوێ کـە ئاسمـانی تـریش هەیـە خـودای مەزن لـەم ئایەتـە بـەجوانی دەری دەخـات (ولقـد زینـا السماء الـدنیا بمـصابیح وجعلنا هارجوما للشیاطین* الملك -٥- قورئانی پیرۆز)

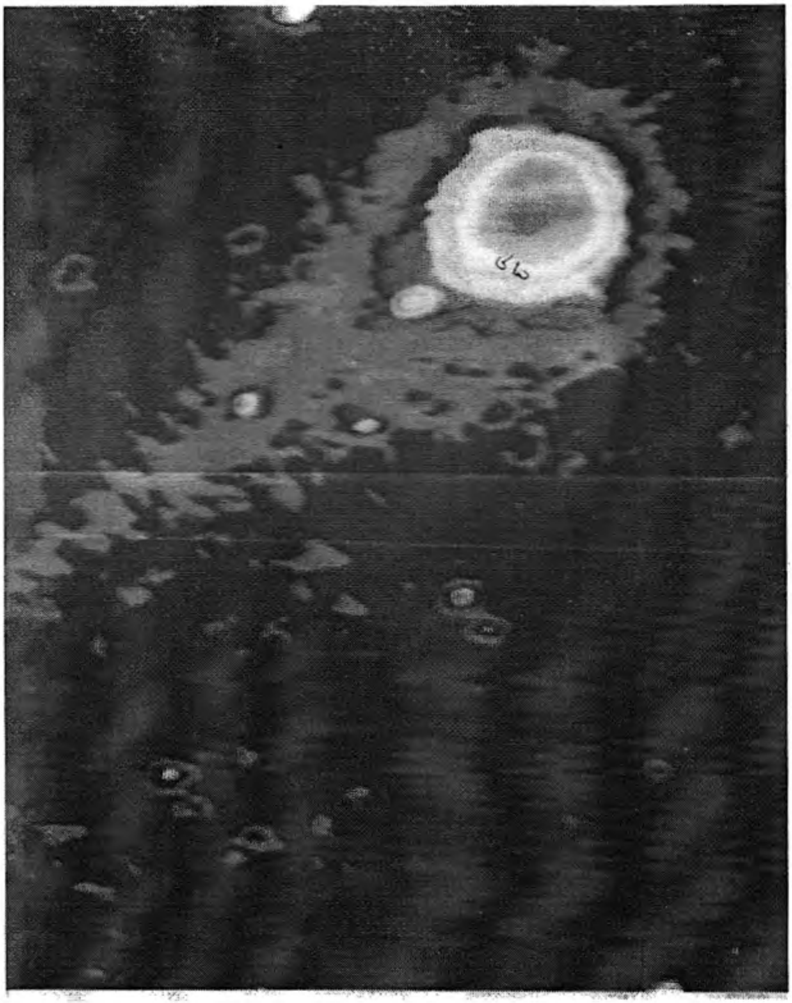

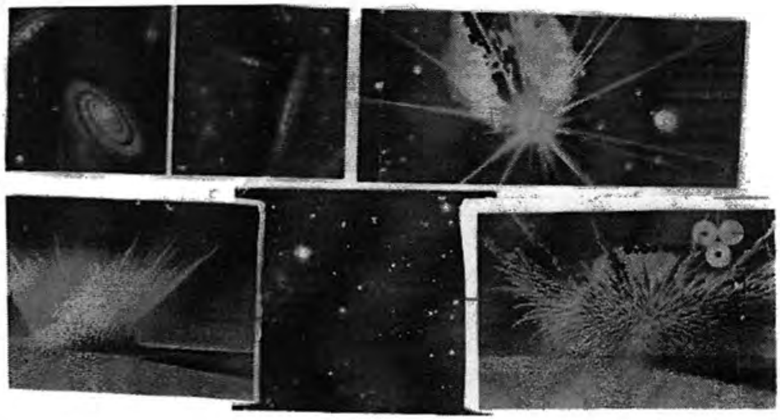

کەشکەلأن و هەورە ئەستێرەکان

خودای مەزن دەفەرمویٚ(واالسماء بنیناها باید وانا لموسعون*الذاریات -٤٥) واتە ئاسمانەکانمان دروست کردووە وەهەر گەوریان دەکەین. ئەگەر ئێمە راپۆرتی زاناکان بخوێنینەوە بۆ مان دەردەکەویٚ کە ئاسمان چەندە گەورەیە، کەنزیکەی /٣٠٠/ ملیار کەشکەلأن رەسەد کراوە کەهەر یەکەیان نزیکەی /٣٠٠/ ملیۆن ئەستێرەیان تێدایە، بێجگە لە شوێنی تاریك و هەورە ئەستێرەو، ئەستێرەی گەورەو گچکە و کلکدارو، ئەستێرەی کوژاوە.

هەندیٚ نمونەی ئەمانە روونەکەینەوە:

١- کەشکەلأنی - ریگەی کاکێشان(درب التبانه) هەرمیلەتیك بە جۆرێك ناوی بردووە. تیرەکەی /١٠٠/ هەزار سالّی رووناکی یە (باسمانکردووە)

٢- کەشکەلأنی- ئەندرۆمیدە- کە /٢٢٠٠٠٠٠/ سالّی روناکی دوورە وەهەزاران کەشکەلأنی تری لەدەور هەیە بە شێوەی رێگای کاکیشان دەچیٚ ناوەندی رووناکە لەوانەیە ژیانێکی تر هەبی لەناویدا خودای مەزن دەفەرمووێ(الله الذی خلق سبع سماوات ومن الارض مثلهن یتنزل الامر بینهم* الطلاق -١٢) وەلە زۆر جێگەیدی باس لەوە کراوە کە حەوت ئاسمان و حەوت زەوی هەیە بەلأم هێشتا زانست ناتوانی هەموو شتیك روون بکاتەوە.

بەلأم هەورە ئەستێرەکان ژمارەیان گەلی زۆرە ئەوەی رەسەد کراوە:

١- هەوری - سەرە ئەسپ لە کۆمەلّی - جەوزا

٢-هەوری ژمارە /٧٦١٩/ کە بەخیرایی /٢٢٤٨/ میل لەیەك تروکەدا خولدەدات /٢٥٠/ سالّی روناکی دوورە.

٣- هەوری ژمارە /٢٥٣/ کۆمەلّی - کیتۆس

٤- هەورەی ژمارە /٥٨٤/ لەلایەن (مرصد بیلومغتین - جنوب افریقا) کە بەخێرایی /١١١٨/ میل لەیەك تروکەدا خولدەدات، ئەستێرەی - نۆڤا بەکتریۆس، لەناو هەورە کەیە شەوقەکەی دەهەزار جار لەخۆی زیادی کردووە. سەرئەنجام تەقینەوە لەسەر ڕووەکەی ڕوویدا توێکڵی سەرەوەی بووە غوربار.

٥- هەوری ماجەلان- کەماجەلان وەختی خۆی لە گەشتەکەیا باسی کردبوو، زاناکانیش بەدووا داچوونیان ئەنجامدا دەرکەوت /١٧٠/ هەزار ساڵی ڕووناکی دوورە، لە دووبەش پێکهاتووە گەورەکەیان ناوناوە(السمك الذهبی) هەورەکە/١١٠/ ساڵی ڕووناکی پانە /٣٠٠/ هەزار جار لە خۆر گەورەترە.

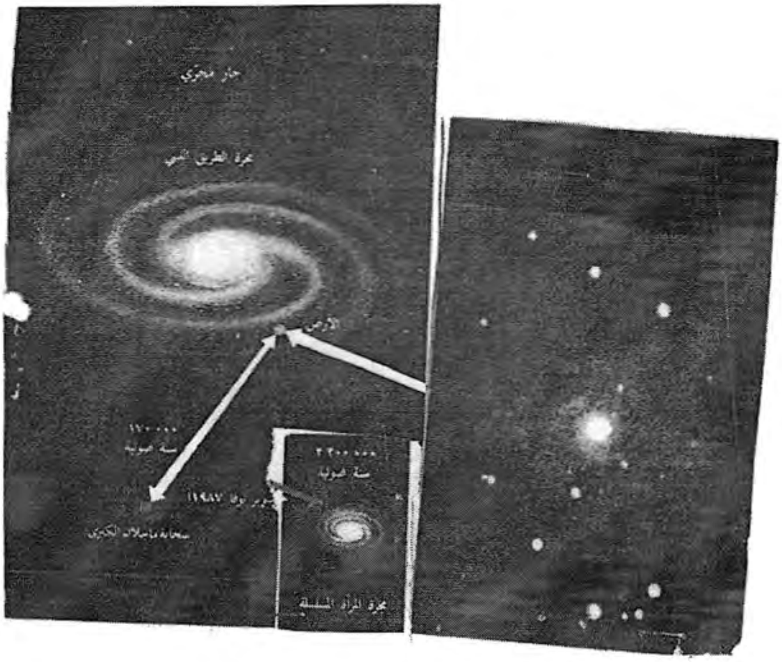

جار مجرّي
مجرة الطريق اللبني
الأرض
١٧٠ ٠٠٠
سنة ضوئية
٢ ٢٠٠ ٠٠٠
سنة ضوئية
نوفا ١٩٨٧
سحابة ماجلان الكبرى
مجرة المرأة المسلسلة

٦- هەوری (٤٧ تۆکلن) کە /٩٥/ هەزار ساڵی ڕووناکی دوورە، تیرەی /١٨/ ساڵی روناکیە، نزیکترین هەورە لەجمسەری باشوور(کەتەلۆك GNC) هەندێ هەوری تر کەزانیاریان لەسەر نییە:

١- هەورە ئەستێرەی کۆمەڵی – فەریك/١٦/ دانە دووریان /٦/ ملیۆن ساڵی ڕوناکی .

٢- هەورەکانی کۆمەڵی پیرانس /٨٠٠/دانە دووری /٥٠/ ملیۆن ساڵی ڕوناکی کۆمەڵی – پیرانیس بەرنیقە لەووڵاتی میسر دیارە وەکو پرچێکی زیری کراوە پەرشبووە. چیرۆك وادەگێرتەوە: لەسپرانیس ژنی فیرعەوی میسر پرچێکی زۆر جوانی هەبووە کە هەردەم چەند کەس خزمەتیان کردووە بە یاقووتو مرواری رازاندویەتەوە فیرعەون دەچیتە شەرێ ژنەش پرچەکەی دەکاتەوەنەزەر بۆ پەرستگا کەفیر عەون سەرکەوێ، بەڵی فیرعەون سەرکەوت ژنەش پرچەکەی بڕی و دایە گەورەی شوێنەکە، ماوەیەك پێچوو ژنە ویستی پرچەکەی ببینی بەلاّم گەورەکە پێیگوت وەرە ئیمشەو تەماشای ئاسمانکە لەوێ دامناوە! هەوری پیرانیشی پیشاندا، بەم جۆرە هەرچی متو مۆری گران بەها هەبوو لووشی کرد.

٣- هەورەکانی کۆمەڵی – برشاووش/٥٠٠/ هەریەکەیان دووپلەی ئاسمانی گرتووە بەتەنیشت یەکەوە، دووریان /٣٦/ ملیۆن ساڵی روناکییە.

٤- هەورەکانی کۆمەڵی وورچی گەورە /٥٠٠/ دانەیە دووریان /٧٢/ ساڵی ڕووناکی یە

٥- هەورەکانی کەلوی – گا- یەکیان بە (سدیم السرطان ناسراوە) ژمارەیان /١٥٠/ دانەیە /٢٩/ ساڵی روناکی دوورن

٦- هەورەکانی کۆمەڵی – پێجاووس- ژمارەیان /١٦٢/ هەورە دووبەشن بەشیکیان /١٠٠/ ملیۆن ساڵ وەبەشیکیان /٢٤/ ملیۆن ساڵ دوورن (الفلکا

العام هير سپينسرت- عبدالحميد سماحه ص -١٠٧ الكون العميق ص ١٢١ - ١٢٢ مجله الدوحه ١٩٨٦ ص ١٦-٤٢).

شوێنە تاریکەکانی ئاسمان (الثقوب السوداء)

تازانیاری پێش دەکەوێ زانیاری زیاتر دەردەکەوێ، زاناکان بۆیان روون بۆ تەوە کە لە ئاسمان ئەستێرەکی زۆری تاریك هەیە کە ملیارد ها ساڵە کوژاوەنەوە وەهەر ماوون وەنابینرین چونکە چاوی مرۆڤ تیشکەکان نابینی وەکو ئەوەی کەلەبەر چاومانە بە پێچەوانەکردن ئەبینی، بەلاّم چون زاندراوە کە ئەم ئەستێرانە هەن ئەم زانیاریە بەهۆی شەپۆلی رادیۆمی زانراوە کەبەر ئەو ئەستێرە کوژاوانە دەکەوێ دەگەرێتەوە.

بێجگە لەمانە ملیارەها شوێنی تاریك لە ئاسمانەکان هەیە کە هیچ زانیاری لەسەریان نی یەچونکە شەپۆلی رادیۆمی قووت دەدەن، سەیر لەوەدایا کە ئەم کونەتاریکانە ئەستێرەکی زۆریان لەدەور هەیە هەمووی چاوەروانی قووتدانن وەزاناکن دەڵێن ئەم شوێنانە گۆرستانی ئەستێرەکانن(مقبره النجوم) هەریەکە ئەستێرەی لینز یکدەبێتەوە یەکسەر قووتی دەدات. شوێنێك لەناو ریگای کاکیشان هەیە زاناکان دەڵێن لەوانەیە سەدان ئەستێرەی وەکو خۆر قووتدا بێت. زاناکان دەڵێن مادە لەناو ناچێ بەلاّم لەشکلکەوە دەگۆرێ بۆ شکلیکی تر لەسەر ئەو بۆ چوونە دەڵێن ئەو ئەستێرانەی دەکەونە ناو تاریکی نافەوتێن بەلکو لەلایەکی تر دینەوەدەر و گۆرانیان بەسەردادی. بەراستی ئەم شوێنانە زۆر سامناکن وەخودای مەزن ئیشارەی پێ کردووە کە دەفەرمووێ (او کصیب فی السماء فیه ظلمات ورعد و برق * بقره ١٩) الکون العمیق ص ١٤٠-١٤١

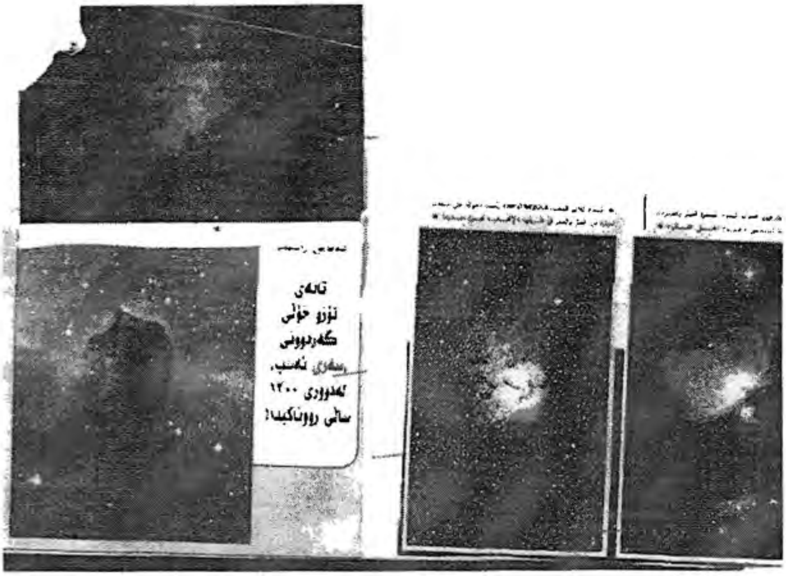
تالەی
تۆزو خۆڵی
گەردوونی
سەری ئەسپ،
لەدووری ١٢٠٠
ساڵی رووناکیدا!

لەناو چوونی ئەستێرەکان و پەیدابوونی ئەستێرەی نوێ
NOVa

زانایانی ئەستێرە ناسی لەو باوەرەدان کە کات نیە کە ئەستێرەکی نوێ لەدایك نەبێت وە ئەستێرەك نەمرێ وەچەندین بۆ چوونیان هەیە لەو بارەوە.

١- شەمووڵەی سپی یەکان کەلەدەرەوەی ئەستێرە گەورەکان دەسورێنەوە ووردە ووردە شەوقو رووناکی لە ئەستێرە گەورەکە وەردەگرن ساڵ بەساڵ گەرمی و رووناکی زیاد دەکات بەرگە ناگریٚ وە دەتەقێتەوە وەلەپاش خۆی غازاتو پەلەبەرد و دووکەلێکی زۆر پەخشدەکات.

٢- بۆ چوونی دووەم ئەوەیە کە ئەستێرە زەبەلاحەکان پیر دەبن بە تێپەرینی ملیار هاساڵ جەلەبەر ئەوە هیزی موغناتیسیان لەدەست دەدەن و پاڵە پەستۆی گرمی ناویان زیاد دەکات، وەدەتەقێتەوە. ئەستێرە ناسان زۆر شتی سەیریان لە بارەوە ئاشکرا کردووە، وەکو لەو رووداوە تۆمار کراوانە دەرکەوی:

١- لەساڵی ١٨٨٥ تەقینەوە لە کۆمەڵی – ئەندرۆمیدە روویداوە.

٢- لەساڵی ١٩١٨– لەکۆمەڵی – هەڵۆروویداوە.

٣- لەساڵی ١٩٣٤– لەکۆمەڵی – هەرکۆلیس.

٤- لەساڵی ١٠٥٧٢ –لە کەلووی گا (سدیم الرطان).

٥- لەساڵی ١٥٧٢ لە کۆمەڵی – کسیوپیا روویداوە.

٦- لەساڵی ١٦٠٧ لەکۆمەڵی – حاوی دلفین روویداوە.

(هندسه النضام الکونی فی القرئان الکریم – عبدالعلیم عبدالرحمان)

(مجلەتایم اللندنیه)(الموسوعه العلمیه الحدیثه والحیه – روویداو)

٧- لەساڵی ١٩٦٧ لەکۆمەڵی

٨- لەساڵی ١٩٥٧ – زانا شیلتۆن (جامعة كمبريج)تەماشای هەوری ماجەلانی دەکرد لەو کاتەی کە ئەستێرەیەکی ناوی زۆر پڕشنگدار ببوو، لەناکاو تەقیەوە زاناکان دەڵێن هێزی رشوناکی کەی بەقەدەر/١٠٠/ ملیۆن روناکی رۆژ بووە.

النوع الأول من النجوم المتجددة المفجرة العملاقة سوبر نوفا
كرة غازية متوهجة متمددة

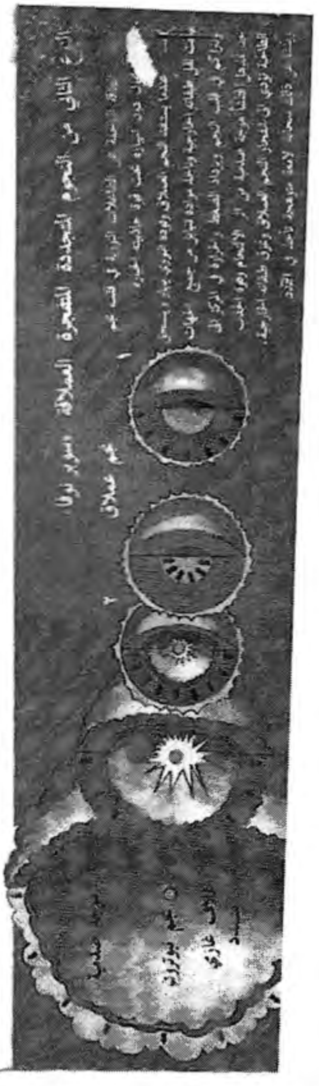
النوع الثاني من النجوم المتجددة المفجرة العملاقة سوبر نوفا

دیاری کردنی شوێنی ئەستێرەکان
زانیاری یەک بەبێ تەلەسکۆپ

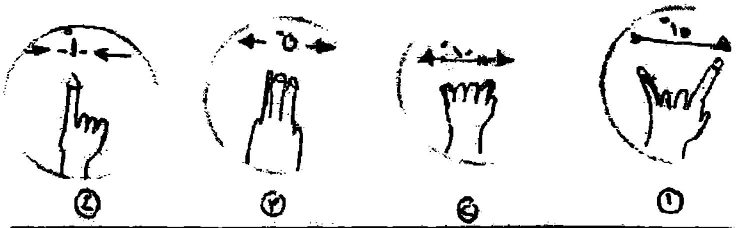

ئەگەر هات و ویستت بزانی ئەستێرەکان چەند دوورن لە یەک بەبێ بەکارهێنانی تەلەسکۆپ بەم شێوەیە دەستت رادە نێیت

نینۆکی پەنجە یەک پلە
سێ پەنجە بە یەکەوە ٥ پلە
دەستت بە نووشتاوی ١٠ پلە
پەنجە بچووک و پەنجەی شادە ١٥ پلە

ئەستێرەکانی وورچی گەورە بەم شێوەیە لە ئاسمان دیارن وەکو مەتالی شۆڕ کراوەتەوە دەچن

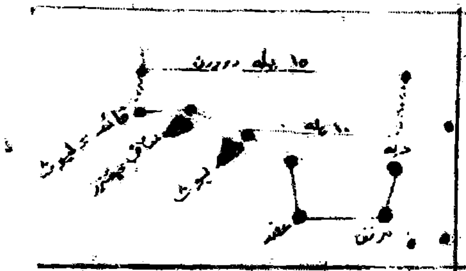

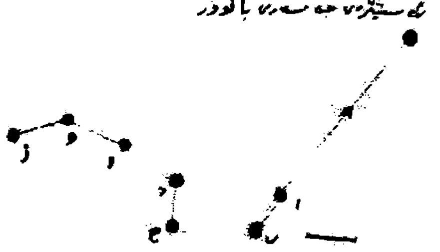

ئەگەر بمانەوێ بزانین ئەستێرەی جەمسەری لە کوێیە بە هۆی ئەستێرەکانی وورچی گەورە دەزانین هێڵێک لە خاڵی ب بۆ خاڵی ا درێژ دەکەین بە راستەوخۆ پێنج ئەوەندەی ئەو دوو ئەستێرەیە کە ...

سەرچاوە سەرەکییەکان

١- بدائع السماء - جيرالد هوكنز - ترجمة عبد الرحيم البدر
٢- دليل السماء والنجوم - وزارة الثقافة والإعلام
٣- النجوم في مسالكها - ترجمة أحمد عبد السلام
٤- القاموس الفلكي - حنا جرداق
٥- أسرار الكون - ترجمة نسيب وهيبة
٦- الكون العميق - د. علي الأمير
٧- الكون العجيب - منصور حنا
٨- تفسير الجواهر - ابيضاوى - جلالين
٩- مجلة العربي عدد ٢٨٧ - ١٩٨٤
١٠- كوشاری روشنبیری ١٩٨٥ - ١٩٨٤ - ٢٨٤
١١- تاريخ علم الفلك - عباس العزاوي
١٢- مع النجوم في تطورها - جون لويس - ترجمة صلاح حامد
١٣- عجائب السماء - حنا جرداق
١٤- الانفجار الكبير - أوزخان محمد علي
١٥- صور الكواكب - ابي حسين الصوفي
١٦- الأطلس المدرسي العالم
١٧- الفضاء والشمس - محمد فتحي عوض الله
١٨- مآثر العرب في الرياضيات - منصور حنا
١٩- الآثار الباقية في القرون الخالية - البيروني - الخوارزمي
٢٠- روانگه كوردیەکان
٢١- السماء في الليل - ... - تأليف كارل بروك
٢٢- الفلك العام - هربرت سبنسر - د. عبد الحي سلامة
٢٣- الكون والثقوب السوداء - [illegible] و رؤوف وصفي
٢٤- مجلة الريف - الكويت
٢٥- مجلة العربي - ثقوب في السماء - سوداء وبيضاء عدد ٢٨٧ سنة ١٩٨٤ - دكتور عبد المحسن صالح

٢٦ - علم الفلك أسرار بوره - ف. جيرام كمنست
٢٧ - علم الهيئة - جلال الدين يوسف
٢٨ - علماء الفلك والرياضيات - عبدالله الفراوي
٢٩ - أطلس النجوم المرئية - عبد الواحد عبد العزيز
٣٠ - مجلة العلوم - ١٩٨٧ ص ٦ - الكوارث
ص ٥٠ - ٥٥ الفضاء مفتاح الحياة في السماء
ص ٥٦ - نجوم الفضاء
٣١ - ميثاق كان كور دوارد

كوتاي

بسم الله الرحمن الرحيم . ربنا ما خلقت هذا باطلا
سبحانك فقنا عذاب النار

عم سوم محمد هنار - عن عبد العزيز

منتدى اقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

چاپخانەی ڕۆشنبیری
٣٠٠٠دینار